

Heini Hämäläinen dokumentoi Katariinankadun 1800-luvun jälkipuoliskon harmaakiviputkiviemäriä.

HELSINKI, KIRKKOKATU – RITARIKATU – RAUHANKATU, HALLITUSKATU, UNIONINKATU, SOFIANKATU JA POHJOISESPLANADI – KATARIINANKATU 2009-2011

HISTORIALLISTELLA KAUPUNKIALUEELLA (1640-) TEHTYJEN
KATUALUEIDEN KUNNALLISTEKNISET TÖIDEN ARKEOLOGINEN
VALVONTA

Markku Heikkinen

2012

Helsingin kaupungin museo

m
HELINGIN
KAUPUNGIN
use
o

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT

Nimi: Helsinki, Kirkkokatu – Ritarikatu - Rauhankatu, Hallituskatu, Unioninkatu, Sofiankatu ja Pohjoisesplanadi – Katariinankatu. Historiallisella kaupunkialueella (1640-) tehtyjen katualueiden kunnallisteknisten töiden arkeologinen valvonta 2009-2011.

Kunta: Helsinki

Kylä: Töölö

Kaupunginosa: Kruununhaka 01 (Kirkkokatu – Ritarikatu - Rauhankatu, Hallituskatu ja Unioninkatu)
Kruununhaka 01 ja Kaartinkaupunki 03 (Sofiankatu ja Pohjoisesplanadi-Katariinankatu)

Kortteli: Katualueita

Tontti -

Kiinteistötunnus: -

Osoite: Valvonta-alueet seuraavien katuosoitteiden kohdalla:
Kirkkokatu 1-8 (Kirkkokatu, itäinen osa (HKR))
Kirkkokatu 9-10, Ritarikatu 7 ja 9 ja Rauhankatu, 11, 13 ja 15 (Kirkkokatu, läntinen osa – Ritarikatu - Rauhankatu)
Hallituskatu 4-5 (Hallituskatu 2010)
Unioninkatu 34 (Unioninkatu 2010)
Sofiankatu 1-2 (Sofiankatu 2011)
Pohjoisesplanadi 5, 11-13 ja Katariinankatu 1-4 (Pohjoisesplanadi-Katariinankatu 2011)

Maan omistaja: Helsingin kaupunki

Tutkimuksen laji: Arkeologinen valvonta:

Kirkkokatu, itäinen osa (HKR): kunnallistekniikan uudistaminen 2009-2010

Kirkkokatu, läntinen osa (Helsingin Energia) – Ritarikatu – Rauhankatu: kaukojäähdytysputkikaivannon kaivamisen valvonta 2009-2010

Hallituskatu: kaukojäähdytysputkikaivannon kaivamisen valvonta 2010

Unioninkatu: kaukojäähdytysputkikaivannon kaivamisen valvonta 2010

Sofiankatu 2011: kunnallistekniikan uudistaminen 2009-2010

Pohjoisesplanadi-Katariinankatu: kunnallistekniikan uudistaminen 2011

Kohteen ajoitus: 1640-

Peruskartta: 2043 04

Koordinaatit: **Kirkkokatu, itäinen osa (HKR):**

Keskipisteen koordinaatit (ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatit):

N = 6672205
E = 386723
Z = n. 4,0 m

Länsipään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 528,80
y = 50 405,67
z = n. 6,0 m

Itäpään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 531,90
y = 50 620,08
z = n. 2,0 m

Valvoja: Markku Heikkinen 2009-2010

**Kirkkokatu, läntinen osa (HELSINGIN ENERGIA)-
Ritarikatu-Rauhankatu:**

Keskipisteen koordinaatit (ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatit):

N = 6672238

E = 386570

Z = n. 6,5 m

Länsipään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 599,00

y = 50 234,00

z = n. 11,5 m

Itäpään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 516,82

y = 50 405,60

z = n. 6,0 m

Valvoja: Markku Heikkinen 2009-2010

Hallituskatu:

Keskipisteen koordinaatit (ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatit):

N = 6672103

E = 386538

Z = n. 10,0

Länsipään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 421,15

y = 50 287,07

z = n. 11,0 m

Itäpään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 444,78

y = 50 351,28

z = n. 9,0 m

Valvoja: Markku Heikkinen 2010

Unioninkatu:

Keskipisteen koordinaatit (ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatit):

N = 6672049

E = 386305

Z = n. 7,9 m

Pohjoispään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 414,97

y = 50 080,04

z = n. 10,4 m

Eteläpään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 331,74

y = 50 086,66

z = n. 6,4 m

Valvoja: Markku Heikkinen 2010

Sofiankatu 2011:

Keskapisteen koordinaatit (ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatit):

N = 6671898

E = 386367

Z = n. 2,7 m

Pohjoispään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 232,32

y = 50 160,13

z = n. 3,0 m

Eteläpään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 195,45

y = 50 154,98

z = n. 2,2 m

Valvoja Markku Heikkinen 2011

Pohjoisesplanadi-Katariinankatu:

Keskapisteen koordinaatit (ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatit):

N = 6671936

E = 386448

Z = n. 3,3 m

Eteläpään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 180,95

y = 50 234,07

z = n. 2,1 m

Pohjoispään koordinaatit (Helsingin koordinaatisto):

x = 18 318,61

y = 50 229,51

z = n. 4,9 m

	Valvoja Markku Heikkinen 2011
Tutkimuslaitos:	Helsingin kaupunginmuseo
Tutkija:	Markku Heikkinen
Kenttätyöajat:	Kirkkokatu, itäinen osa: toukokuu 2009-helmikuu 2010 Kirkkokatu, läntinen osa – Ritarikatu - Rauhankatu: marraskuu 2009 - tammikuu 2010 Hallituskatu: huhtikuu 2010 Unioninkatu: tammikuu-helmikuu 2010 Sofiankatu: huhtikuu-kesäkuu 2011 Pohjoisesplanadi-Katariinankatu: kesäkuu-elokuu 2011
Valvonta-alueiden laajuus:	Kirkkokatu, itäinen osa: 1189 m ² Kirkkokatu, läntinen osa 305 m ² Ritarikatu: 200 m ² Rauhankatu: 322 m ² Hallituskatu: 201 m ² Unioninkatu: 210 m ² Sofiankatu : 274 m ² Pohjoisesplanadi:350 m ² Katariinankatu: 878 m ² YHTEENSÄ: 3929 m ²
Valvonnan kustantaja:	viranomaistyö
Tutkimuskustannukset:	-
Digitaalikuvat:	HKM digi Helsinki, Kirkkokatu HKR 2009-2010:1-104 HKM digi Helsinki, Kirkkokatu ENERGIA 2009:1-89 HKM digi Helsinki, Ritarikatu 2009:1-20 HKM digi Helsinki, Rauhankatu 2009-2010:1-91 HKM digi Helsinki, Hallituskatu 2010:1-11 HKM digi Helsinki, Unioninkatu 2010:1-44 HKM digi Helsinki, Sofiankatu 2011:1-15 HKM digi Helsinki, Pohjoisesplanadi 2011:1-46 HKM digi Helsinki, Katariinankatu 2011:1-98
Löydöt:	KM 2010059:1-50, diar. 27.9.2010
Aikaisemmat tutkimukset kohteissa:	Helena Ranta/Helsingin kaupunginmuseo: Selostus Helsingin Senaatintorin valaisinpylväiden perustöistä 20.5.-28.5.1986. 29.5.1986. Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki, Arppeanum 2001-2002. Arppeanumin pihan

ja rakennuksen peruskunnostuksen
maarakennustöiden arkeologinen valvonta. **12.4.2006**

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo:
Helsinki, Rauhankatu 13. Autotallirakennuksen
peruskunnostukseen liittyvien maarakennustöiden
arkeologinen valvonta 2004-2005. **13.1. 2006.**

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo:
Helsinki, Aleksanterinkatu, Senaatintori, Fabianinkatu,
Sofiankatu, Yliopistonkatu, Yliopiston
päärakennuksen pohjoinen sisäpiha, Kirkkokatu,
Mikonkatu-Yliopistonkatu-Vuorikatu, Mariankatu ja
Eteläesplanadi. Historiallisen ajan (1640-)
kaupunkialueella tehtyjen kunnallisteknisten töiden
arkeologinen valvontakertomus 1997-1998, 2001-
2003 ja 2004-2005. **26.10.2005.**

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki,
Esplanadin puisto, Eteläesplanadi – Unioninkatu,
Yliopistonkatu – Unioninkatu, Mariankatu- Kirkkokatu,
Hallituskatu – Ritarikatu ja Rauhankatu. Historiallisen ajan
(1640-) kaupunkialueella tehtyjen kunnallisteknisten töiden
arkeologinen valvontakertomus 2005-2007. **25.2.2008.**

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo: Helsinki,
Senaatintori 2011. Historiallisen ajan (1640-)
kaupunkialueella tehdyn kaukojäähdytysputkistojen
kaivamisen arkeologinen valvontakertomus 2011.
12.1.2012.

Markku Heikkinen/Helsingin kaupunginmuseo: Kiseleff-
Sunn 2010-2011. Historiallisella kaupunkialueella (1640-)
sijaitsevien rakennusten peruskunnostuksen valvonta.
20.3.2012.

Aikaisemmat löydöt
kohteissa:

HKM XLV:2-3 (v. 1912 Senaatintori)
HKM XLV:39 (v. 1928 Senaatintori)
HKM XLV:90 (v. 1949 Senaatintori)
HKM XLV:314 (v. 1962 Senaatintori)
HKM/XLV:658-689 (v. 1986 Senaatintori)
KM 98024:38-59 (v. 1998 Sofiankatu)
KM 2004001:1-68 (v. 2001-2002 Aleksanterinkatu)
KM 2006001:1-7 (v. 2004-5 Rauhankatu 13)
KM 2008007:1-8 (v. 2006 Kirkkokatu)
KM 38879:1-79 (v. 2011 Senaatintori)
KM 2010060:1-83 (v. 2010-2011 Kiseleff-Sunn)

Kaivauskertomuksen
liitteet:

1	Karttaluettelo
2	Kartat
3	Digitaalikuvaluettelo
4	Kuvataulut
5	Löytöluettelo

Alkuperäinen raportti: Helsingin kaupunginmuseo

Kopiot (1 kpl): Museovirasto, arkisto- ja tietopalvelut, arkisto ja arkeologiset kokoelmat

TIIVISTELMÄ:

Helsingin kaupunginmuseon tutkijat valvoivat vuosina 2009-2011 useita Helsingin 1600- ja 1700-lukujen kaupunkialueella tehtyjä kaukojäähdytysputkikaivantojen kaivamisia ja katujen kunnallistekniikan uudistamisia. Päämäärä oli tehdä havaintoja mahdollisista vanhoista kulttuurikerroksista ja kiinteistä rakenteista. Kaivannot sijaitsivat Ruotsin vallan aikaisten kortteleiden ja katujen paikoilla.

Kirkkokadun itäisellä valvonta-alueella Mariankadusta itään valvottiin HKR:n lähes koko kadun leveydeltä tekemää kunnallistekniikan uudistamista vuosina 2009-2010. Tämän valvonta-alueen itäosassa lähempänä merta vanhat kerrokset olivat tuhoutuneet, mutta länsiosassa Mariankadun ja Meritullinkadun välillä löydettiin Kirkkokadun suuntaisen 1800-luvun jälkipuoliskon harmaakiviputkiviemäriin, eri-ikäisten putkien ja kaapeleiden alta ja välistä vähäisiä vanhoja tummia kulttuurikerroksia eri-ikäisten uudempien täyttömaiden alta.

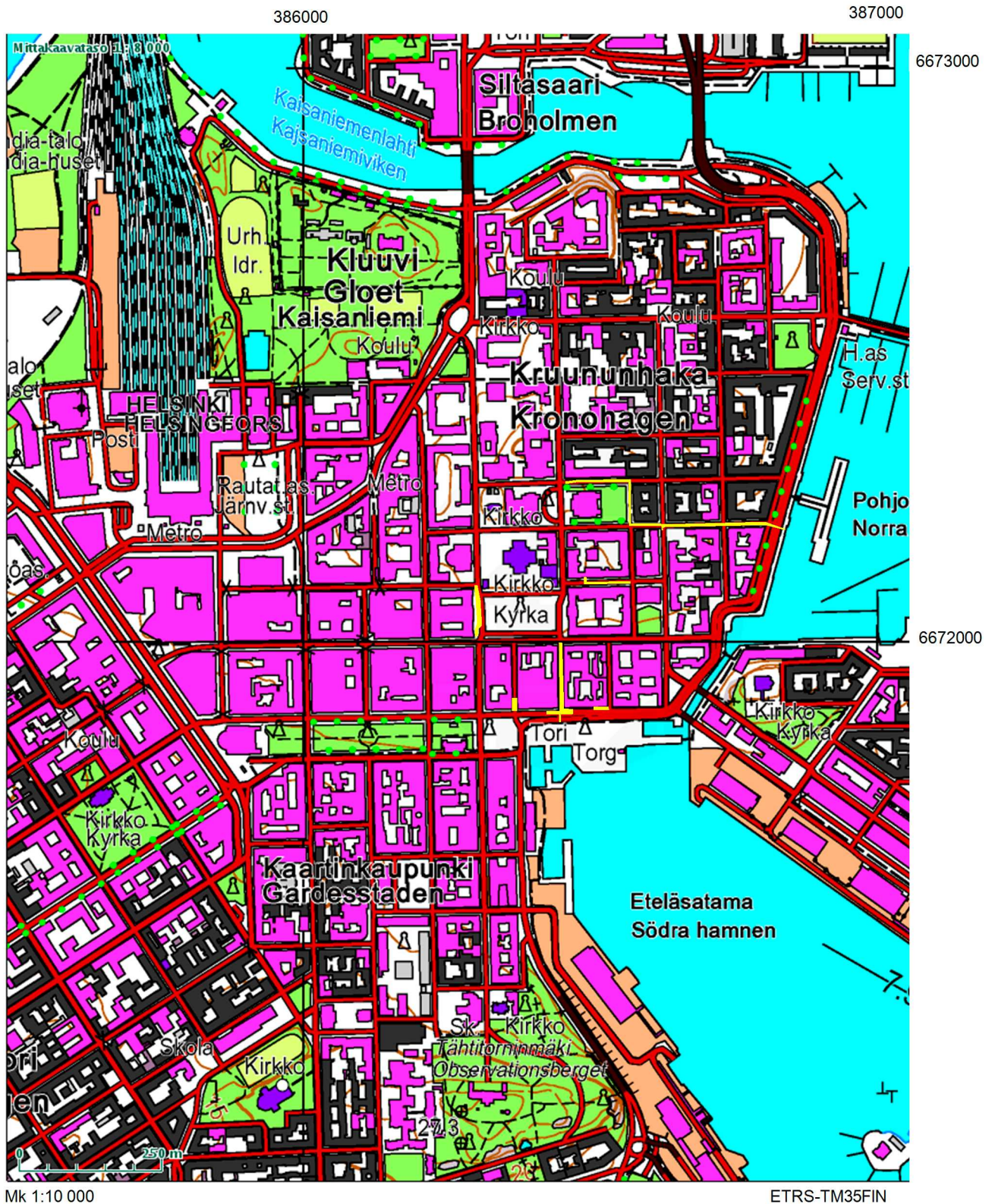
Kirkkokadun läntisen, Ritarikadun ja Rauhankadun valvonta-alueilla kaivettiin Helsingin Energian toimesta kaukojäähdytysputkia varten kaivannot vuosina 2009-2010. Kirkkokadun läntisellä valvonta-alueella, Mariankadun ja Ritarikadun välillä, kaukojäähdytysputkikaivannon eteläreunan kohdalla oli sijainnut kadun suuntaisesti aiemmin purettu vanha harmaakiviputkiviemäri, joka oli tuhonnut kohdaltansa vanhemmat kulttuurikerrokset suurimmaksi osaksi. Kaivannon pohjoisreunan korkeammalla sijaitsevien kaukolämpöputkien alla oli säilynyt vanhaa kulttuurikerrosta kuten myös sen ja kiviviemäriinjan välissä. Vanhojen kerrosten alaosissa oli jäännöksiä kahden rakennuksen puulattioista. Ritarikadun kaivannossa oli 1800-luvun alun täyttömaita ja uudempia viemäreiden täyttömaita. Rauhankadulla oli myös kaivannon yläosassa paksult uutta täyttömaata. Alimpana kerroksena oli vanha tumma kulttuurikerros. Kaivannon itäpäästä tämän kerroksen sisältä löytyi rakennuksen puulattian vähäiset jäännökset. Kaivannon länsipäästä löytyi vanhan Hämeentien katukiveys.

Hallituskadulle ja Unioninkadulle kaivettiin vuonna 2010 kaukojäähdytysputkille kaivannot. Hallituskadulla ei tullut havaintoja vanhoista kerroksista, sillä alueen kalliota oli louhittu uuden 1800-luvun alun asemakaavan toteuttamisen aikana. Unioninkadulla kerrokset olivat myös etupäässä täyttökerroksia ja luonnollisia hiekkakerroksia samasta syystä.

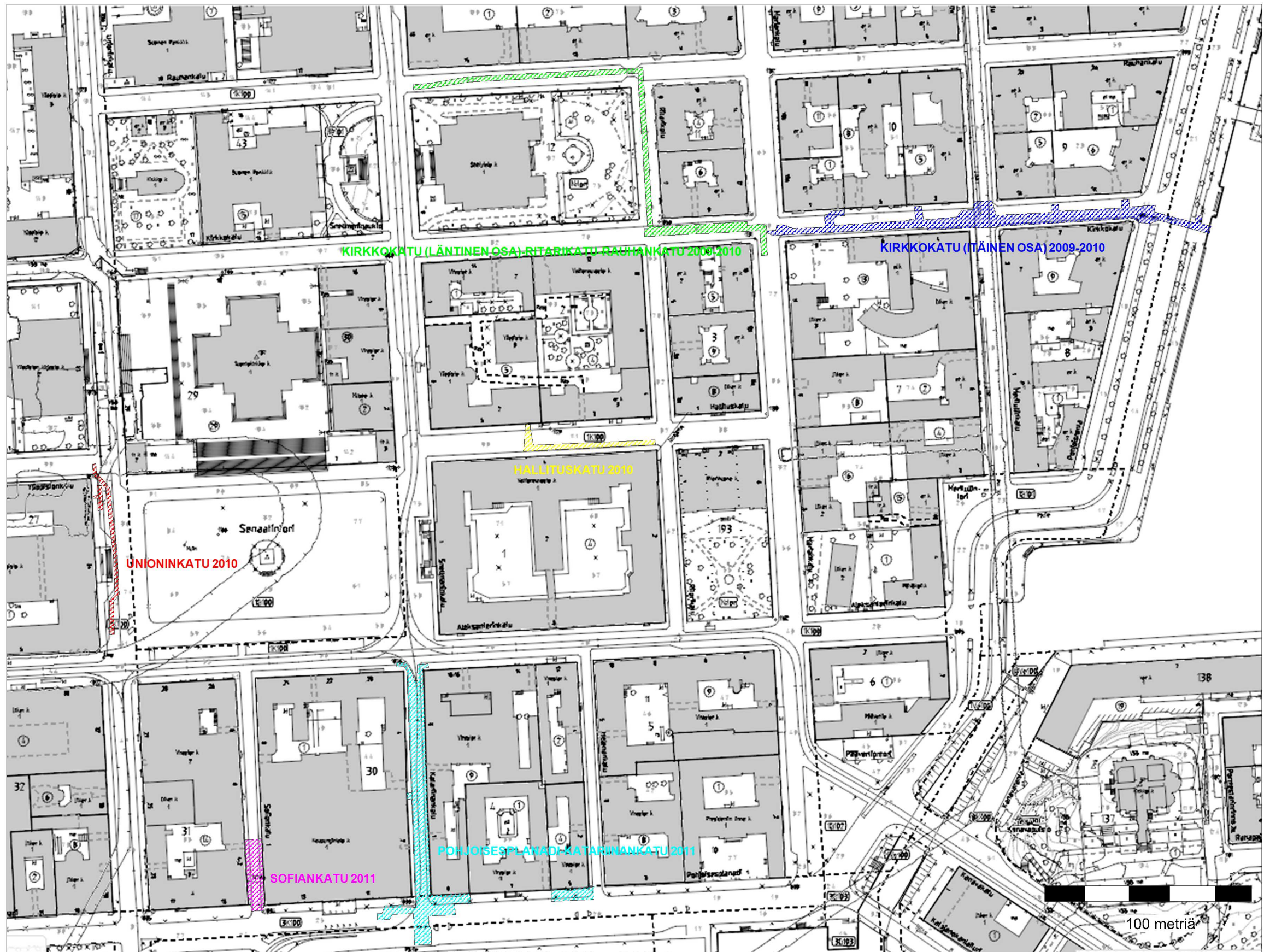
Sofiankadun eteläpäässä kunnallistekniikkaa uudistettiin vuonna 2011. Täälläkin aikaisempien kunnallistekniikoiden takia vanhoja kerroksia ei löytynyt.

Pohjoisesplanadi - Katariinankadulla oli jälleen vanhat ja uudemmat putkityöt tuhonneet vanhat kerrokset lähes kokonaan. Vuoden 2011 kunnallistekniikan uudistamisalueella Pohjoisesplanadilla näkyi entisen merialueen 1800-luvun alun täyttökerroksia ja niiden alla vanhempia kerroksia. Katariinankadulla löytyi 1800-luvun harmaakiviputkiviemäriin linja lähes koko kadun pituudelta. 1800-lukua edeltäviä vanhoja kerroksia oli säilynyt kapeilla alueilla vain joissakin harvoissa kohdissa putkien välissä.

Helsinki, Kirkkokatu - Ritarikatu - Rauhankatu, Hallituskatu, Unioninkatu, Sofiankatu ja Pohjoisesplanadi - Katariinankatu 2009-2011

Valvonta-alueet on merkitty keltaisella. Pohjakartta Maanmittauslaitos 2012.

Valvonta-alueiden yleiskartta. Mk 1:2000. Karttapohja Helsingin kaupunkimittaus.

SISÄLLYSLUETTELO

ARKISTO- JA REKISTERITIEDOT	1
TIIVISTELMÄ.....	8
PERUSKARTTAOTE.....	9
JOHDANTOKARTTA.....	10
SISÄLLYSLUETTELO	11
1. JOHDANTO.....	12
2. TUTKIMUSALUEIDEN SIJANNITI JA TOPOGRAFIAT	13
3. TUTKIMUSALUEIDEN HISTORIA.....	14
3.1 Kirkkokadun, Ritarikadun ja Rauhankadun historia	27
3.2 Hallituskadun historia.....	30
3.3 Unioninkadun historia	35
3.4 Sofiankadun, Pohjoisesplanadin ja Katariinankadun historia.....	39
4. AIEMMAT ARKEOLOGISET HAVAINNOT KOHTEISSA JA LÄHIYMPÄRISTÖISSÄ	43
5. ARKEOLOGISET HAVAINNOT	49
5.1 Kirkkokatu, itäinen osa (HKR) 2009-2010.....	49
5.2 Kirkkokatu, läntinen osa (HELSINGIN ENERGIA) 2009	54
5.3 Ritarikatu 2009.....	58
5.4 Rauhankatu 2009-2010	59
5.5 Hallituskatu 2010	63
5.6 Unioninkatu 2010.....	63
5.7 Sofiankatu 2011	67
5.8 Pohjoisesplanadi 2011.....	67
5.9 Katariinankatu 2011	69
6. TUTKIMUKSEN TULOKSET	76
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	83
LIITE 1	Karttaluettelo
LIITE 2	Kartat
LIITE 3	Digitaalikuvaluettelo
LIITE 4	Kuvataulut
LIITE 5	Löytöluettelo

1. JOHDANTO

Helsingissä kunnostettiin 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa runsaasti katujen kunnallistekniikkaa, rakennettiin tunneleita ja kaukojäähdytysputkiverkostoa historialliselle kaupunkialueelle. Näistä kaivannoista tehdyistä havainnoista ilmestyi vuonna 2005 arkeologinen valvontaraportti Helsingin kaupunginmuseon toimesta.

Edellisen raportin jälkeen kaukojäähdytysverkoston rakentamista jatkettiin edelleen historiallisella kaupunkialueella. Eteläesplanadi – Unioninkatu tehtiin vuosina 2005-2006, Yliopistonkatu – Unioninkatu vuosina 2005-2006, Mariankatu – Kirkkokatu vuosina 2006, Hallituskatu – Ritarikatu vuonna 2007 ja Rauhankatu vuonna 2007. Tulvavesiviemäri ja kaukolämpöputket rakennettiin Esplanadin puistoon vuosina 2005-2007. Näistä kaikista valmistui yhteinen raportti vuonna 2008. Vuonna 2010 Aleksanterinkadulla ja vuonna 2011 Senaatintorilla valvottiin kaukojäähdytysputkikaivannon kaivamista, joista on tehty omat valvontakertomukset.

Kaukojäähdytyksen ja kadun kunnallistekniikan uudistamisen valvonta-alueet ovat sijainneet niin Ruotsin vallan aikaisten asuinkortteleiden kuin katujen kohdilla. Osa on ollut rakennetun kaupunkialueen ulkopuolella.

Kaukojäähdytyslinjojen kaivaminen ja katujen alapuolisen kunnallistekniikan uudistaminen on jatkunut edelleen. Kaupunginmuseon toimesta on valvottu kaivutöitä Kirkkokadun itäosassa vuosina 2009-2010, Kirkkokadun länsiosassa, Ritarinkadulla ja Rauhankadulla vuosina 2009-2010, Hallituskadulla vuonna 2010, Unioninkadulla vuonna 2010, Sofiankadulla vuonna 2011 ja Pohjoisesplanadi-Katariinankadulla vuonna 2011. Helsingin Energian tekemien kaukokylmäkaivantojen kohdalla on kaivettu tavallisesti 2,5 metriä leveä ja 1,5-2,0 metriä syvä kaivanto. HKR:n tekemien katujen kunnallistekniikan uudistamisessa kadut on avattu lähes koko leveydeltään ja kahdenkolmen metrin syvyyteen puhtaaseen maahan saakka. Valvonta-alueet ovat käsittäneet yhteensä noin 4000 m².

Helsingin kaupunginmuseon puolesta kaivutöitä valvoi vuosina 2009-2011 virkatyönä allekirjoittanut. Kohteissa käytiin säännöllisesti tarkastamassa tehtyjä töitä tai maarakennustöiden, etupäässä Maalinja Oy:n, tekijät ilmoittivat seuraavan työvaiheen alkamisesta, jolloin valvottiin kaivannon koneellista kaivamista. Kohteita dokumentoitiin kuvaamalla, piirtämällä ja tekemällä muistiinpanoja. Kaivajina ja piirtäjinä olivat kaupunginmuseon työntekijät Markku Heikkinen ja Heini Hämäläinen sekä museon harjoittelijat Katja Lange ja Liisa Kunnas. Dokumentointi keskittyi etupäässä mielenkiintoisiin kohtiin tehtyjen ja puhdistettujen maaleikkausten dokumentointiin. Piirrettyjen profiilien ja havaintopisteiden kohdille tehtiin tarvittaessa putkikaivannon pohjan tavoitekorkeuden alle koekuoppia kulttuurikerroksen paksuuden toteamiseksi. Korkeusluvut saatiin kaupungin eri korkeuskiintopisteistä. Kohteista piirrettiin mittakaavaan 1:200 yleiskartat ja profiileista kartat 1:20. Kohteet sidottiin rakennusten kulmien ym. avulla Helsingin kaupungin koordinaatistoon. Kartat digitoi Maainfo-ohjelmalla Heini Hämäläinen, joka myös luetteloï esinelöydöt KM-numeroilla varustettuina kaupunginmuseon Siru –tietokantaan. Allekirjoittanut kuvasi ja laati raportin.

2. TUTKIMUSALUEIDEN SIJAINNIT JA TOPOGRAFIAT

Tutkimusalueet sijaitsivat Helsingin kantakaupungissa Kruununhaassa, Kluuvissa ja Kaartinkaupungissa historiallisella kaupunkialueella. Helsinki siirrettiin tänne 1640-luvulla Vantaanjoen suusta. Kaupungin asemakaava ja kalliainen topografia pysyi samanlaisena 1800-luvun alkuun saakka tulipaloista ja sotien tuhoista huolimatta. Sen sijaan kaupungin uusi vuoden 1812 asemakaava muutti tilannetta merkittävästi. Uudet kadut ja korttelit tuhosivat vanhan asemakaavan mukaiset kadut, korttelit ja topografian. Vain Senaatintorin kohdalla Aleksanterinkadun eteläpuoliset pohjois-etelä –suuntaiset kadut säilyttivät paikkansa kivirakennusten ansioista. Jotkut entisille paikoilleen jääneitä katuja muutettiin voimakkaasti. Esim. Unioninkadun kohdalla ollutta katuja levennettiin, kallioita poistettiin tieltä ja kosteikkokohtia täytettiin. Samoin merialueiden täyttäminen muutti kaupunkia.

Kohteista Kirkkokatu (itäinen ja läntinen)-Ritarikatu-Rauhankatu, Hallituskatu ja Unioninkatu sijaitsevat etupäässä vanhojen tonttien kohdilla leikaten vanhoja katuja välillä. Sofiankatu ja Katariinankatu ovat vanhojen katujen kohdilla, mutta Pohjoisesplanadi sijaitsee entisen rantaviivan kohdalla tai merialueella.

Valvonta-alueet Kirkkokatu, itäinen (=HKR) ja Kirkkokatu, läntinen (=HELSINGIN ENERGIA)-Ritarikatu-Rauhankatu sijaitsivat suuntaa vaihtaen Snellmaninkadun ja Pohjoisrannan välillä. Valvonta-alueiden kadut laskivat hyvin loivasti itään kohti merta. Kirkkokadun itäisellä valvonta-alueella Pohjoisrannan ja Mariankadun välillä 215 metrin pituudelta uudistettiin koko kunnallistekniikka, jolloin kaivanto oli etupäässä kadun eteläisen ajoradan kohdalla. Maanpinta oli Pohjoisrannassa meren rannassa korkeudella noin 2,0 m mpy ja Mariankadun kohdalla korkeudella 6,0 m mpy. Pohjoisranta ja Kirkkokadun itäisin pää ovat olleet 1800-luvun alkuun saakka merialuetta. Kirkkokadun läntinen valvonta-alue 60 metrin välillä Mariankatu ja Ritarikatu oli käytännössä tasainen, sillä kadun pintakorkeudet olivat katujen risteysalueilla 6,0 ja 6,2 m mpy. Kaukojäähdytyskaivanto sijaitsi ajoradan pohjoisreunassa. Kirkkokadulta kaivanto kääntyi pohjoiseen sijaiten Ritarikadun keskilinjalla. Myös 75 metriä pitkä Ritarikadun osuus oli melko tasainen. Se nousi loivasti pohjoiseen. Eteläpäässä sen korkeus oli 6,2 m mpy ja pohjoisessa 6,8 m mpy. Kaivanto kääntyi Rauhankadulla länteen sijaiten kadun ajoradan pohjoisreunassa. 112 metriä pitkä katuosuus oli aluksi tasainen, mutta nousi nopeasti länsipäässään Snellmaninkatua kohti. Kadun korkeus vaihteli välillä 6,8 – 11,21 m mpy.

Hallituskadulla jatkettiin vuosia aiemmin kaivettuja kaukojäähdytysputkia Ritarikadun länsipuolelta Hallituskadun eteläisen ajoradan reunassa länteen. Se kääntyi länsipäässään kadun poikki pohjoiseen. Ritarikadulla kadun korkeus oli 8,7 m mpy. Katu kohosi 64 metrin matkalla korkeuteen 11,3 m mpy. Läntisimmässä päässä Hallituskatu alkoi laskea alaspäin.

Unioninkadulla kaukojäähdytysputkikaivanto sijaitsi läntisen ajoradan kohdalla Yliopiston päärakennuksen edessä. Kaivanto oli muista kaivannoista poiketen mutkikas. Katu laski 87 metrin matkalla tasaisesti etelään päin. Pohjoisessa Yliopistonkadulla kadun pinta oli korkeudella 10,4 m mpy ja etelässä Aleksanterinkadun pohjoispuolella korkeudella 6,1 m mpy.

Sofiankatu sijaitsee vanhan kadun kohdalla. Sen eteläosan katukiveys poistettiin ja aivan eteläpäässä koko kadun leveydellä uudistettiin kunnallistekniikka. Katu vietti etelään päin loivasti, valvonta-alueen 35 metrin pituudella korkeudesta 3,0 m mpy korkeuteen 2,2 m mpy. Kadun eteläpään kohdalla on sijainnut meri vielä 1600-luvun lopussa.

Pohjoisesplanadin pohjoisimman ajoradalla Katariinankadun kohdalla ja sen molemmilla puoliilla yhteensä 38 metrin leveydeltä uudistettiin kunnallistekniikkaa. Katu-alue oli melko tasainen itä-länsi –suunnassa (2,3 m mpy) viettäen vähän itään. Kohdalla on sijainnut 1600-1800-luvun alkuun rantaviiva tai se on ollut jo merialuetta.

Katariinankatu on myös vanha katu, jonka kunnallistekniikka uudistettiin kokonaan. Katu avattiin 119 metrin matkalta läntistä jalkakäytävää lukuun ottamatta kokonaan. Katu nousi eteläpään Pohjoisesplanadin korkeudesta 2,3 m mpy pohjoispään Aleksanterinkadun korkeuteen 4,5 m mpy. Kadun eteläpää on sijainnut 1640-luvulta 1800-luvun alkuun rannalla ja pohjoispää kaupungin päätorilla Suurtorilla.

3. TUTKIMUSALUEIDEN HISTORIA

Uusi Helsinki 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa

Alun perin Vantaanjoen suulle vuonna 1550 perustettu Helsinki siirrettiin 1640 nykyiselle paikalleen Vironniemelle. Uutta Helsinkiä kohtasi 5.8.1654 raivoisa tulipalo, joka tuhosi kolme neljänestä kaupungista. Julkiset rakennukset kivistä Kristiinan kirkkoa myöten tuhoutuivat, ja kaupungin rakentaminen piti aloittaa alusta. Tutkimusalueen tonttien rakennuksista kuin niiden omistajistakaan ei ole tietoja ennen vuotta 1696/1707.

Vanhin säilynyt tarkka kaupunkimittaus Helsingistä on Lars Forssellin kartta vuodelta 1696, jonka Niels Avander uudisti 1707.¹ Karttaan on piirretty kaupunginosien, tonttien, tonttinumeroiden, katujen ja torien lisäksi julkiset rakennukset. Yksityisten omistamia rakennuksia karttaan ei ole merkitty kuten ei muihinkaan Ruotsin ajan karttoihin. Karttaan liittyy vuoteen 1707 ajoittuva tonttiluettelo, josta selviävät tonttien omistajat ja koot.²

Helsinki oli jaettu tori keskipisteenä neljään kortteliin eli kaupunginosaan, joiden nimet olivat Suo, Kluuvi, Läntinen tulli ja Kalastajamäki. Kaupungissa oli 284 asuintonttia, joista kymmenkunta oli autiona ja muutama viljelyskäytössä. Asukkaita oli 1300–1700.³ Myöhemmin, 1700-luvulla, kaupunginosien rajat ja nimet muuttuivat. Helsinki jaettiin silloin Pohjoiseen, Itäiseen, Eteläiseen ja Läntiseen kortteliin, jotka yhtyivät päätorilla.

¹ *Geometrisk Grundriktning Öfver Stapel Staden Hellsingfors i Nyhland och alle des tillhörige åkrar afmätte ANNO 1696 af Sahl Lars Forsell renoverat och beskrifwen ANNO 1707. Signum: Lantmät. Lev. 1892. Nr 27 (Kartavd. m. format), RVA.*

² *Beskrifning till Helsingfors Stadz Tompter och åkrar, såssom dhe A:o 696 äre refwadhe och Characterade. Riksarkivet. Lantmäteristyrelsens leveranser 1892/61. Kartavd., kartbok stående. Alkuperäinen Riksarkivet, Stockholm; Kopio: Berndt Aminoffin kokoelma, Tonttihiljallinen kortisto, D. toimitteet, Dc 1 Jäljennökset ja otteet tonttikirjoista. Forssell-Avanderska tomföörteckningar 1696–1707 (samt) åkerförteckning, HKA..*

³ *Suolahti 1950: 348–349.*

Nykyisen Aleksanterinkadun kohdalla oli satamasta Suurtorille johtava pääkatu, Suurkatu. Myös Kuninkaankatuna tunnettu katu oli nykyisen Aleksanterinkadun keski- ja eteläosan kohdalla. Suurtori sijaitsi nykyisen Senaatintorin itäisimmässä osassa ja Valtioneuvostonlinnan länsisiiven kohdalla. Torin pohjoislaidassa kohosi kaksikerroksinen puinen raatihuone. Torin äärellä tai lähistöllä olivat koulu ja vauraimpien kauppiaiden talot ja korttelin päässä torin länsipuolella puinen Pyhän Hengen kirkko hautausmaineen ja puinen kellotapuli vielä 1600-luvun lopulla.

Suurkadun itäpäässä sijaitsi Laivasilta eli kaupungin päälaituri ja sen pohjoispuolella aukio, joka oli Laivasatama eli Kaupunginsatama nykyisessä Pohjoissatamassa Meritullintorin kohdalla. Aukion kohdalla on nykyisin Vanha tulli- ja pakkahuone. Aukion pohjoispuolella korkeammalla kalliolla kohosi vuoden 1654 palon jälkeen rakennettu maaherran residenssi useine rakennuksineen. Laivasatamassa ja Kaupunginlahdessa eli Eteläisessä kaupunginsatamassa nykyisen Eteläsataman kohdalla oli kalastajien ja kauppiaiden laitureita ja ranta-aittoja.

Kaupunki oli tiheään rakennettu, ja keskimääräinen tonttikoko oli 500–700 neliometriä. Tavallisten kaupunkilaisten talot olivat vain muutamia huoneita käsittäviä yksikerroksisia hirsirakennuksia, joiden vuoraamattomat seinät olivat maalaamattomia ja katot turve- tai malkakattoja. Rakennuksissa oli savupiipulliset uunit ja muutamia pieniruutuisia, luukuilla suojattavia lasi-ikkunoita. Savupirtit olivat edelleen yleisiä, vaikka ne olivat palovaaran takia turmiollisia.

Varakkaimmat kauppiaat asuivat isoissa taloissa, mutta nekin olivat vielä yksikerroksia puurakennuksia. Suuret taloudet tarvitsivat runsaasti tilaa elintarvikkeille, tarvekaluille ja kauppatavaroille. Rakennuksilla suljetut pihapiirit täyttyivät aitoista, talleista, navetoista, pienkarjan tiloista, oluenpano- ja leivintuvista, saunoista, vaunuliitereistä ja muista ulkorakennuksista. Siten heidän tonttiensa koko ja rakennusmäärä olivat huomattavasti suurempia kuin tavallisten kaupunkilaisten. Rakennusten väliin jääneet aukot suljettiin aidoin ja portein, ja sisäänkäynnit olivat pihan puolella.⁴

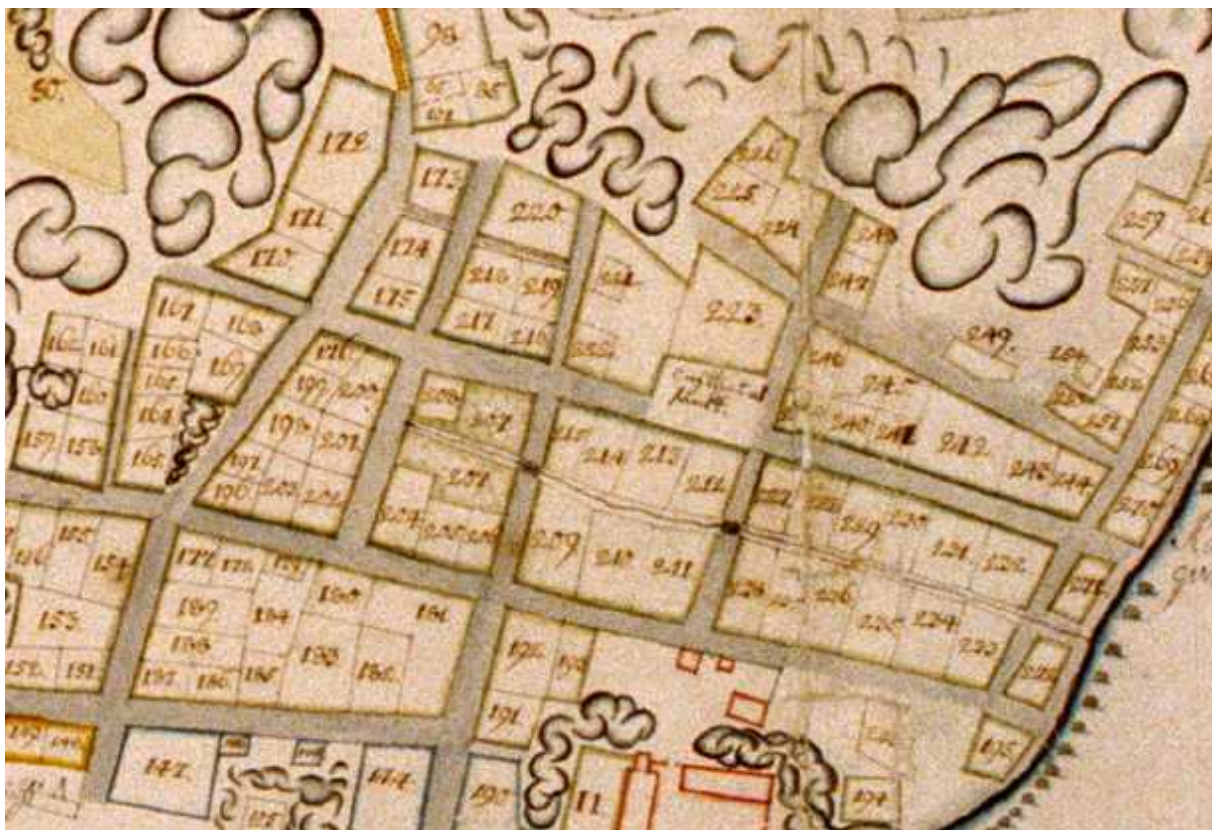
⁴ Suolahti 1950: 331; Kärki 1982: 49–62.

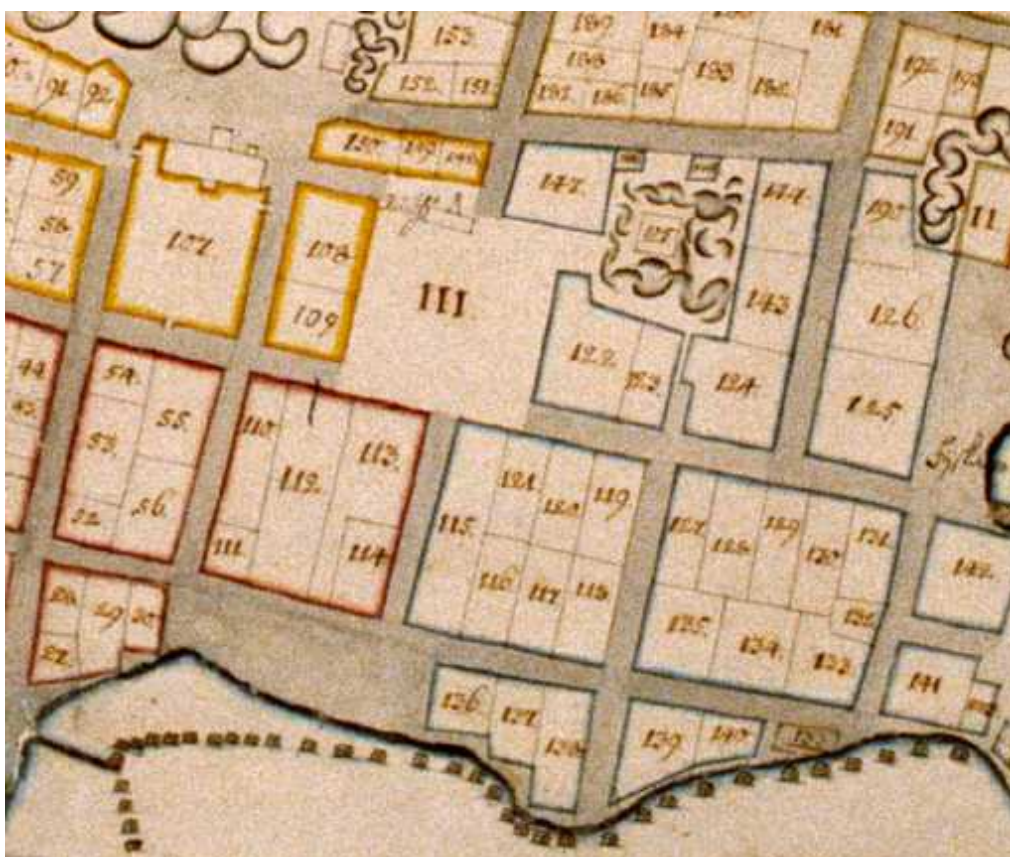
Helsinki 1696/1707. Lars Forsellin kaupunkimittauskartta vuodelta 1696, jonka Nils Avander on uudistanut vuonna 1707 (Ruotsin valtionarkisto).

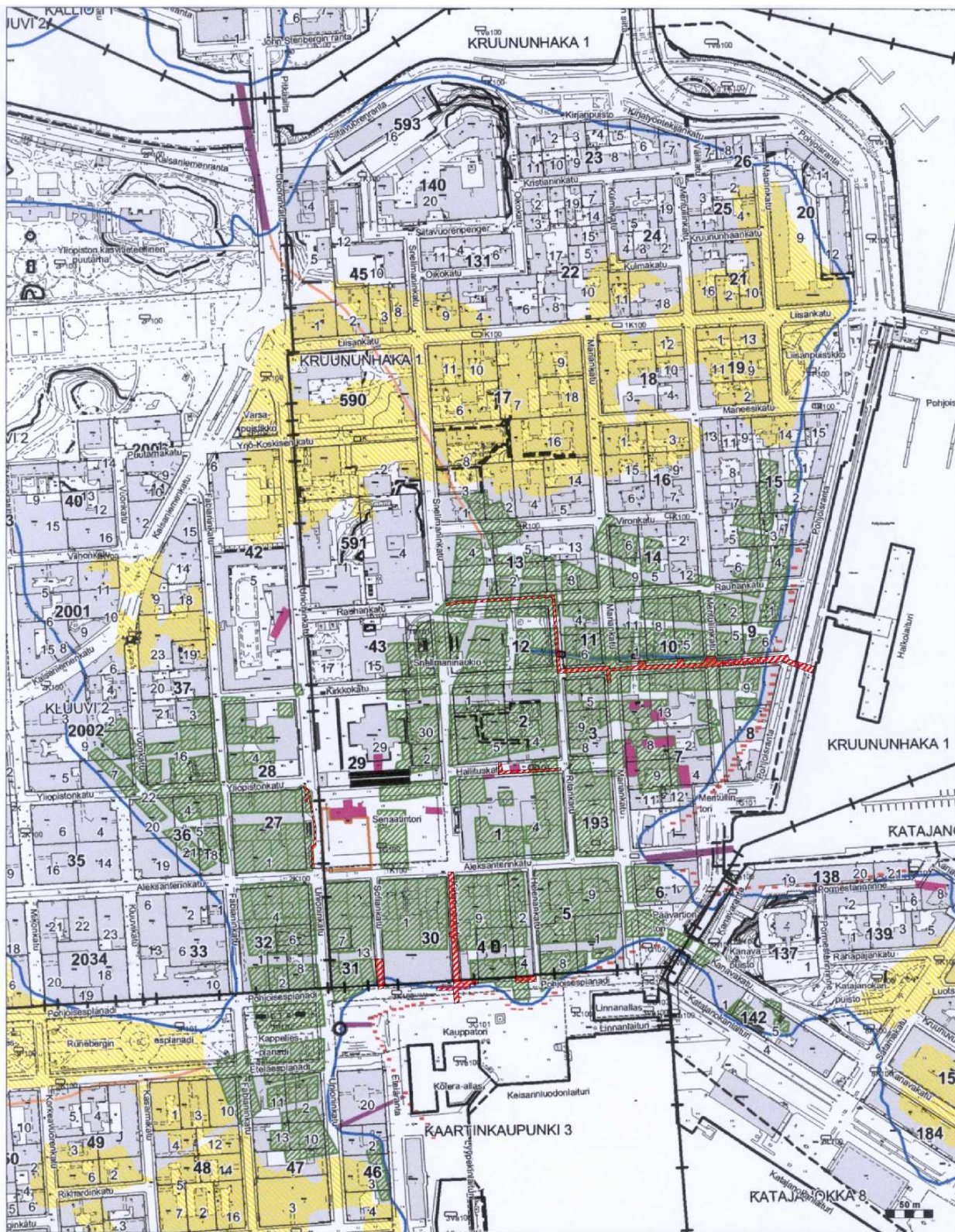
Helsingin keskusta Forssell-Avanderin kartassa vuodelta 1696/1707. Kuvan oikeassa nurkassa sijaitsee 1600-luvun maaherran residenssi (I). Sen eteläpuolella on satama laivasiltoineen. Satamasta johti Suurkatu nykyisen Aleksanterinkadun eteläpuoliskon kohdalla Suurtorille (III). Torin pohjoisosassa näkyy tornilla varustettu raatihuone. Torin länsipuolella yhden korttelin päässä on suorakaiteenmuotoinen kirkko ja sen eteläpuolella hautausmaa. Kaupungin korttelit eli kaupunginosat on merkitty karttaan eri värein. Valvonta-alue Kirkkokatu-Ritarikatu-Rauhankatu sijaitsi Suon kaupunginosassa (ruskea)koillisessa. Valvonta-alue Hallituskatu sijaitsi Kalastajamäen kaupunginosassa (sininen) kaakossa, valvonta-alue Yliopistonkatu Kluuvin kaupunginosassa (kelatinen) luoteessa, valvonta-alue Sofiankatu Läntisen tullin kaupunginosassa lounaassa (punainen) ja valvonta-alue Pohjoisesplanadi-Katariinankatu sijaitsi Läntisen tullin ja Kalastajamäen rajalla. Riksarkivet, Ruotsi.

Osasuurennos valvonta-alueilla Kirkkokatu-Ritarikatu-Rauhankatu sijainneista tonteista.

Osasuurennos valvonta-alueilla Hallituskatu, Unioninkatu, Sofiankatu ja Pohjoisesplanadi-Katariinankatu sijainneista tonteista.

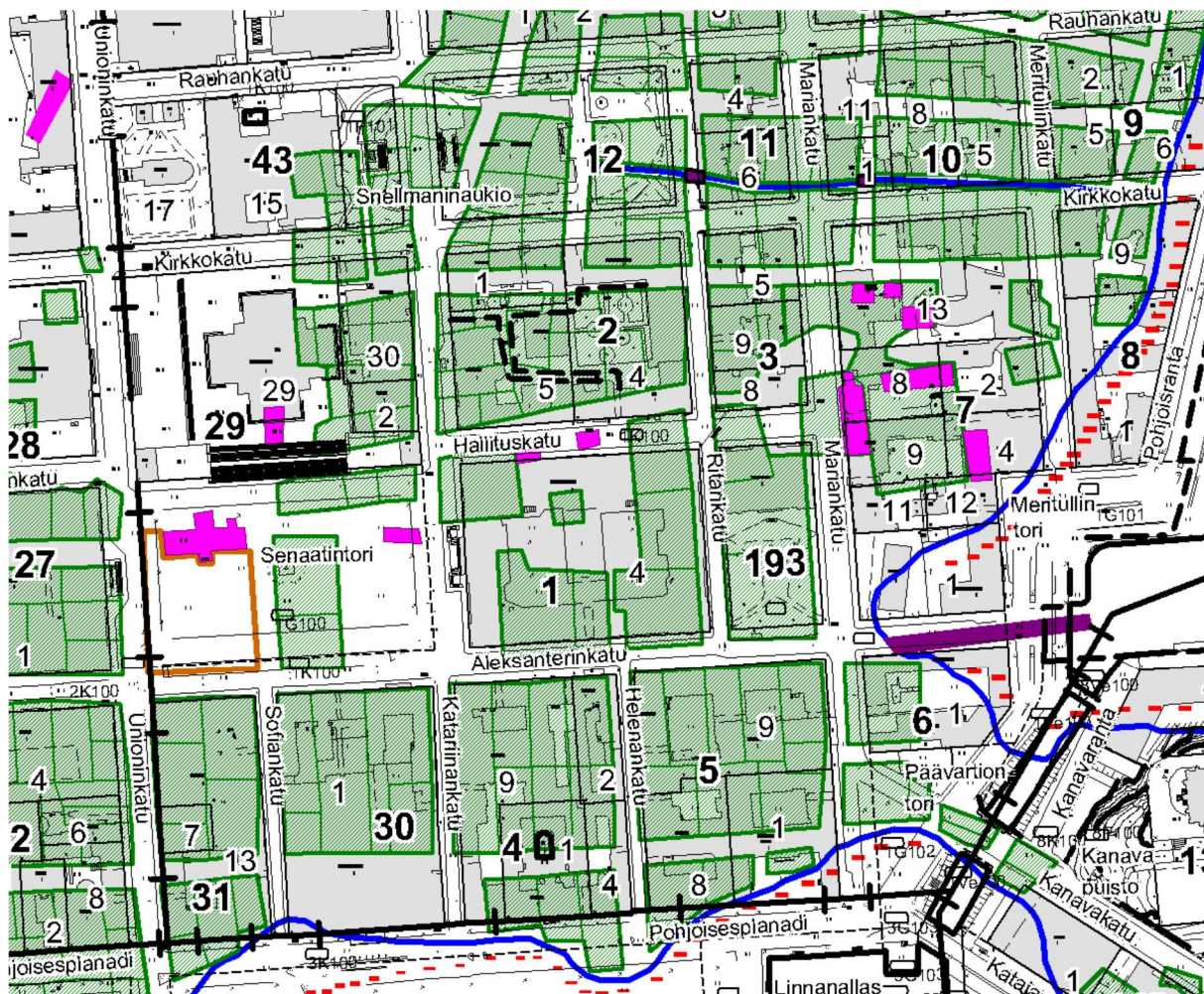
HELSINKI 1696

Forsell - Avanderin kartta vuodelta 1696/1707

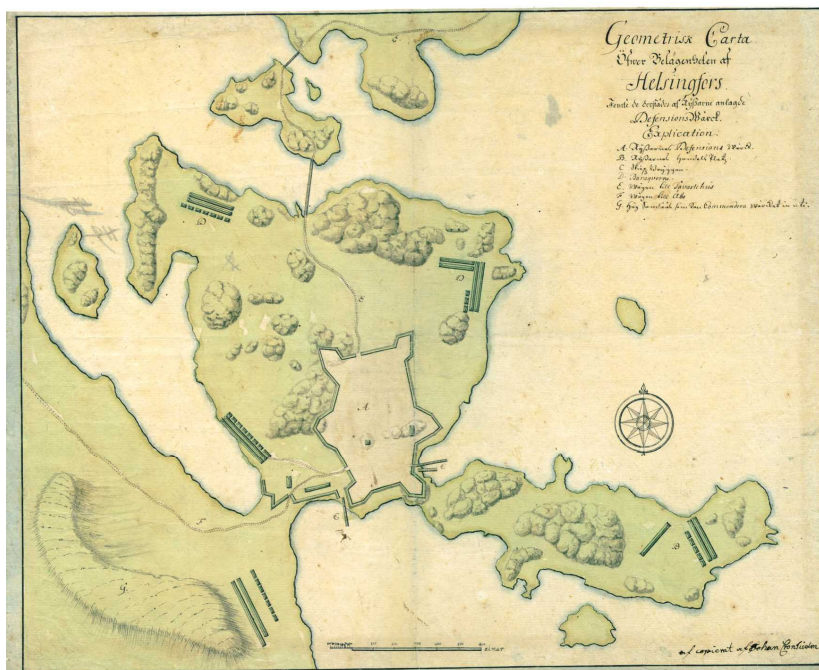
Museovirasto/RHO/T.Mökkönen 2002

Forsell-Avanderin kartta sijoitettuna kantakartan päälle. Valvonta-alueet on merkitty punaisella rasterilla. Lähde: Mökkönen, Teemu 2002: Helsinki - Helsingfors. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Museovirasto, Rakennushistorian osasto.

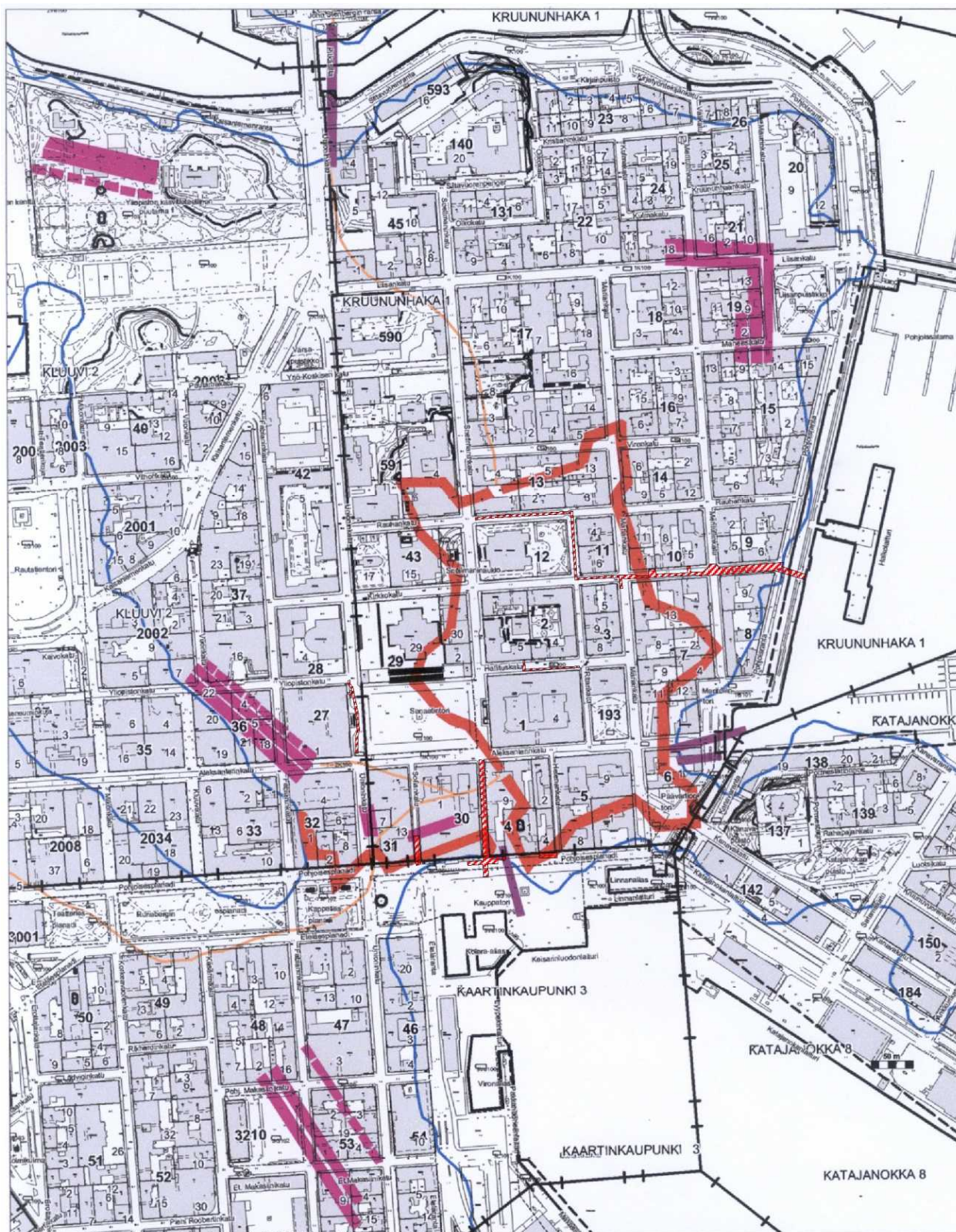
	= tontti		= ranta-aitta
	= pelto		= kirkkotarhan aita
	= rakennus		= rantaviiva / oja
	= laituri / silta		= tie

Forssell-Avanderin kartta asemoituna nykykartan päälle. Osasuurennos edellisestä kartasta. Museovirasto.

Helsinki vuonna 1721. Venäläisten linnoitus Helsingissä Uudenkaupungin rauhan jälkeen vuonna 1721. Kartassa näkyvät venäläisen linnoituksen ja parakkien lisäksi tiet, sillat, kellotapuli ja laivasillat. Muita rakennuksia ei ole merkitty. Krigsarkivet, Ruotsi.

HELSINKI 1721

Venäläisten kenttälinnoitusta kuvaava kartta
vuodelta 1721

■ = linnoitus	— = rantaviiva
■ = rakennus	— = tie
■ = laituri	

Museovirasto/RHO/T.Mökkönen 2002

Vuoden 1721 kartta sijoitettuna kantakartan päälle. Valvonta-alueet on merkitty punaisella rasterilla. Lähde: Mökkönen 2002.

Helsinki Ruotsin ajan lopulla

Helsingin asemakaava oli 1700-luvulla lähes samanlainen kuin 1600-luvulla. Suurtorin pohjoislaidalla sijaitseva kaupungin isonvihan jälkeen vuonna 1730 valmistunut puinen raatihuone, joka purettiin 1785. Uusi kivinen raatihuone kohosi hiukan pohjoisemmaksi vasta vuonna 1804. Torin länsilaidassa oli päävartio, joka oli siirretty sinne torin koillisosasta vuonna 1751. Siirron yhteydessä tori kapeni länsireunalta. Vanhassa päävartiosta ja myöhemmin sen korvanneessa rakennuksessa oli palovahdin päävartio. Torin muilla reunoilla oli merkittävimpien porvareiden talot. Pyhän Hengen kirkon paikalle oli vuonna 1727 valmistunut Ulrika Eleonoran kirkko. Hautausmaa sijaitse edelleen kirkon eteläpuolella. Kaupunkikuvaa hallitsivat yksikerroksiset, hirsipintaiset puutalot. Julkisivujen lautavuoraus ja punamultaus olivat vasta vähitellen yleistymässä.

Vuosisadan puolivälissä Helsingistä tuli Ruotsin neljänneksi suurin merikaupunki. Viaporin linnoituksen rakentaminen vilkastutti kaupungin kehitystä. Linnoitus toi kaupunkiin kivirakentamisen taitajia, rakennusmateriaaleja ja uusia tyyli-vaikutteita. Helsingin puolitoistatuhantinen asukasmäärä kaksinkertaistui 1700-luvun loppuun mennessä.

Raati ja vaurastuneet kauppiat rakennuttivat 1750-luvulta lähtien useita kivitaloja kaupungin ainoan 1600-luvun lopussa valtioneuvostonlinnan kaakkoisnurkan kohdalle valmistuneen kivirakennuksen, entisen Torsten Burgmanin talon, rinnalle. Suurtorin etelälaitaan valmistui 1757 Sederholmin talo, joka on nykyisin kantakaupungin vanhin talo.⁵ Sen länsipuolella olevat kivitalot nykyiseen Unioninkatuun saakka rakennettiin vuoden 1761 tulipalon jälkeen, jolloin kuningas käski rakentaa kivitaloja tuhoutuneiden tilalle. Sederholmin talosta itään, entistä Torsten Burgmanin taloa vastapäätä, oli 1700-luvun lopussa puisia yksi- ja kaksikerroksisia asuinrakennuksia, oli Anders Byströmin talossa vielä 1773 turvepeitteinen tuohikatto.

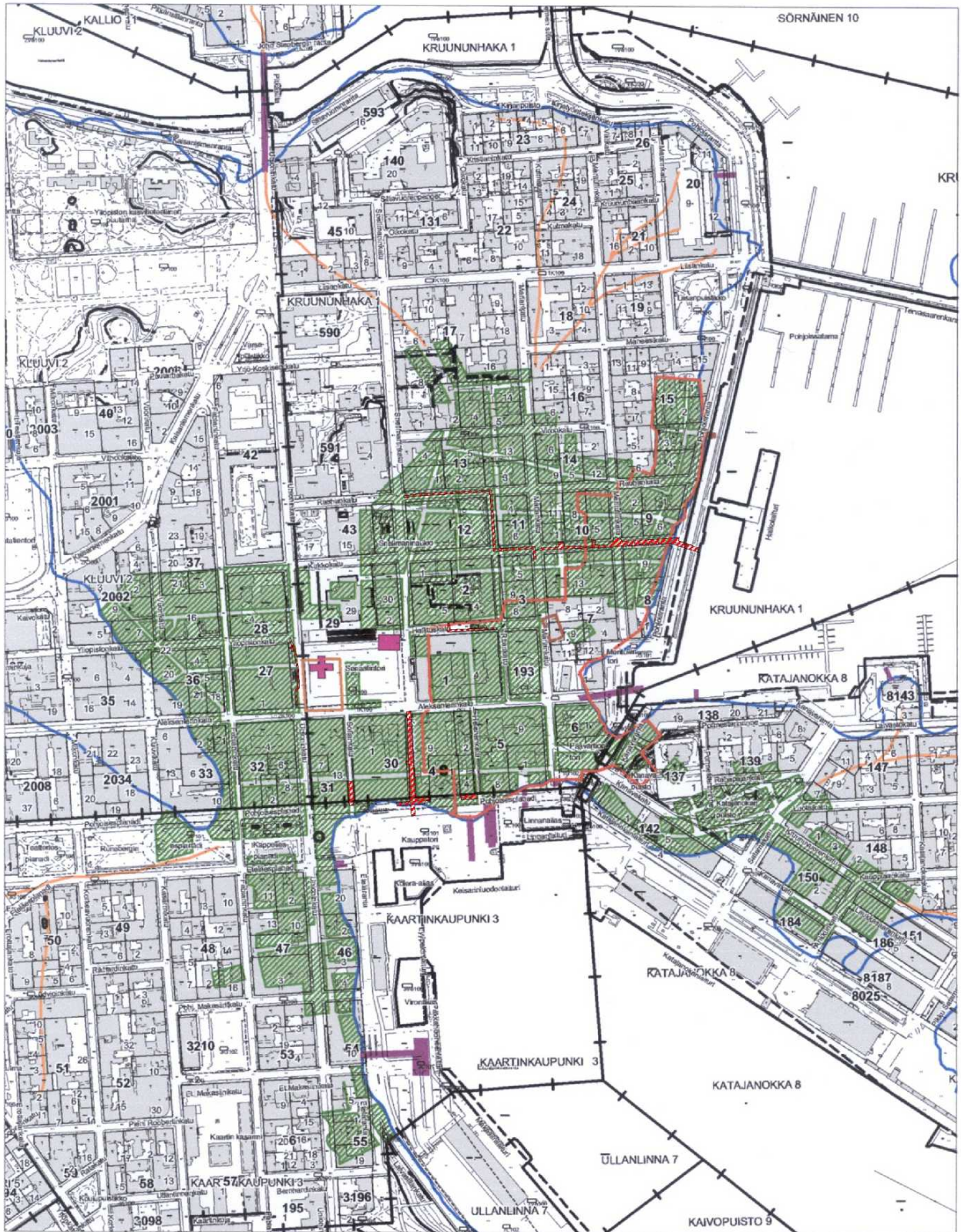
Valtioneuvostonlinnan sisäpihan kohdalla sijainneella kalliolla, Kellovuorella, oli kivinen kellotapuli 1700-luvun alusta ja sen pohjoispuolella kivinen koulutalo vuodesta 1759. Valtioneuvoston linna itäpuolisen Vuorikadun, nykyisen Ritarikadun, toisella puolella oli kruunun omistama puurakennus, Hallitustalo, vuodesta 1750. Siihen pohjoisessa rajoittuvalla tontilla oli vuodesta 1745 puinen kirkkoherranpuustelli eli rovastinpappila, jonka päärakennuksen julkisivu oli itään päin. Hallitustalon itäpuolelle, sen ja meren väliin muodostui tori, Packhustorget tai Guvernementsplatsen, jonka keskellä Laivasillan luona oli vuodesta 1765 tiilestä rakennettu pakka-, vaaka- ja tullihuonerakennus. Sen asemakaavaan nähden vino asema johtui suunnitelmista tehdä siitä kaupungin ympärille rakennettavan linnoitusmuurin osa. Rakennus on nykyisen kantakaupungin toiseksi vanhin kivirakennus. Sen tieltä purettiin vuonna 1736 valmistunut puinen meritullirakennus.⁶

⁵ Merisalo 1996: 266–312.

⁶ Hornborg 1950: 244, 259 ja 596.

Helsinki 1809. Ilmeisesti A. Silvanin vuoden 1808 tulipalon tuhoja esittävä kartta. Palaneet alueet on merkitty harmaalla (HKM).

Kantakartta © Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Maanmittausosasto

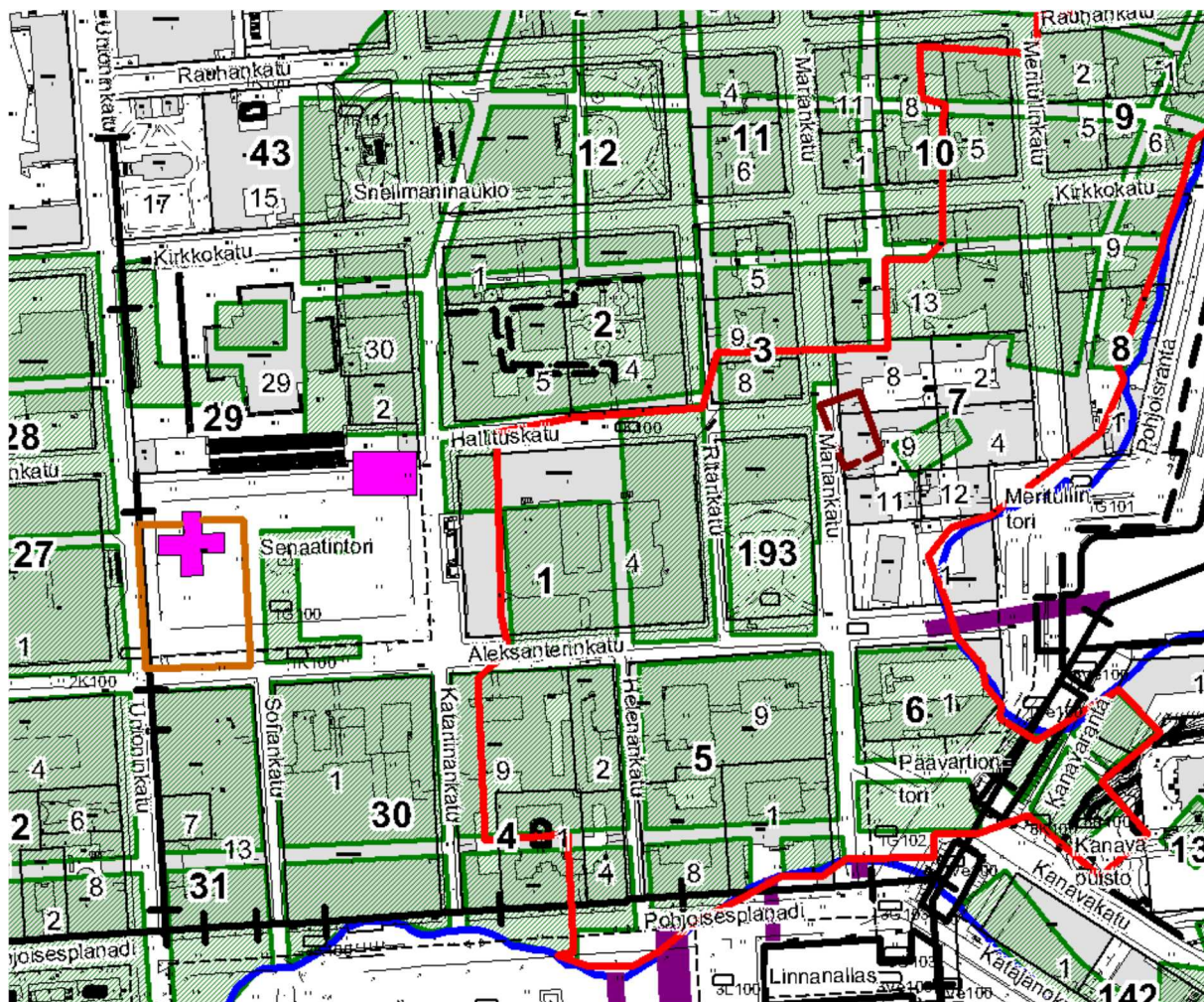
HELSINKI 1810

Kocken asemakaavaehdotus vuodelta 1810
- ehdotuksen pohjana toimiva olemassa
oleva kaupunkirakenne

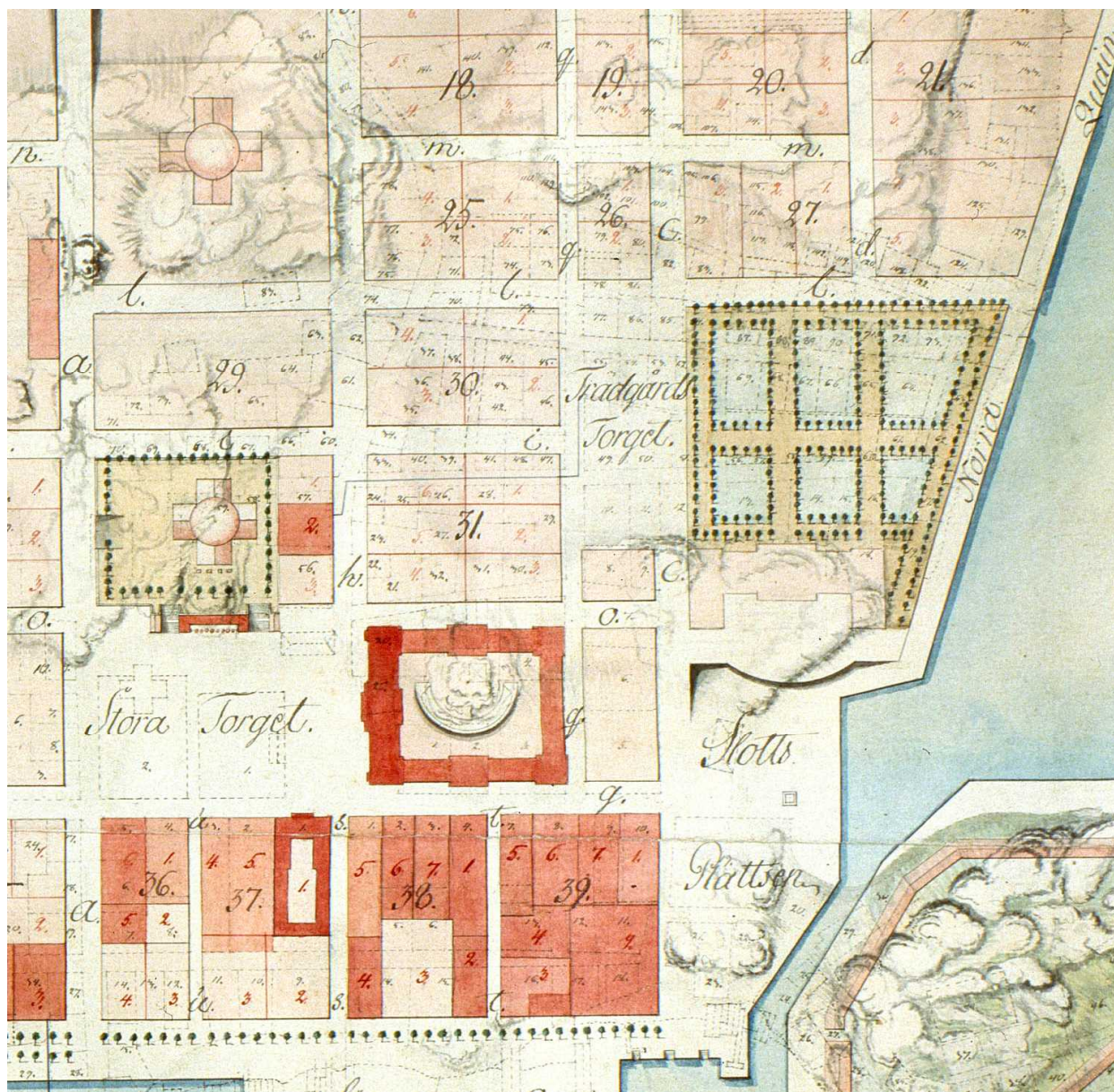
Museovirasto/RHO/T.Mökkönen 2002

Vuoden 1809 kartta sijoitettuna kantakartan päälle. Valvonta-alueet on merkitty punaisella rasterilla. Lähde: Mökkönen 2002.

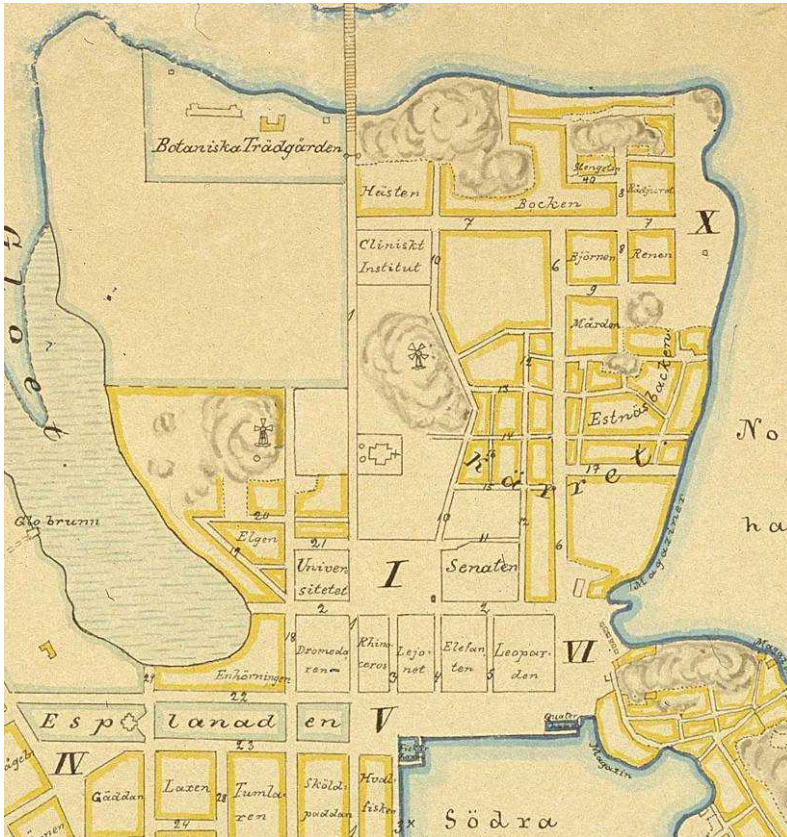
	= kortteli		= kirkkotarhan aita
	= rakennus		= rantaviiva
	= laituri		= tie
	= v. 1808 tulipalon tuhoama alue		

Vuoden 1810 kartta asemoituna nykykartan päälle. Osasuurennos edellisestä kartasta. Tässä rekonstruktiossa on käytetty myöhempää Kocken tekemää tulipalokarttaa vuodelta 1810 kuin mitä on sivulla 22. Museovirasto

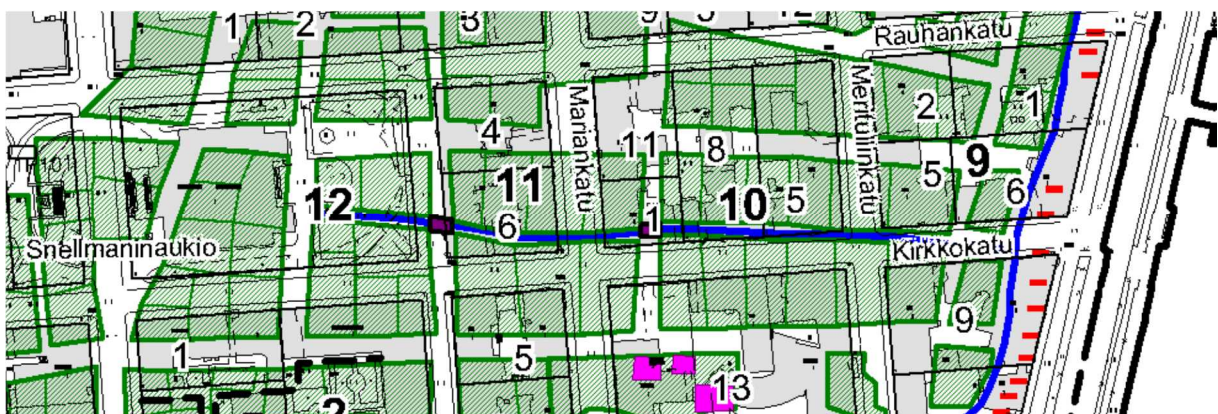
Helsingin keskusta vuonna 1820. Mustalla katkoviivalla on Ruotsin vallan lopun kortteli- ja tonttijako ja mustalla värillä tonttinumerot. Mustalla ja punaisella yhtenäisillä viivoilla on merkitty uusi tonttijako ja punaisella numeroinnilla uusi tonttinumerointi. Yksityiskohta Anders Kocken laatimasta uudelleenrakentamisen edistymisestä kuvaavasta kartasta. Kansallisarkisto.

Asemakaavan todellinen tilanne Helsingissä vuonna 1833. Kärretin/Suon alueella vanha tonttijärjestys on vielä osaksi voimassa. Pohjois-etelä -suuntainen Mariankatu on rakennettu alueen poikki.

3.1 Kirkkokadun, Ritarikadun ja Rauhankadun historia

Valvonta-alue Kirkkokatu-Ritarikatu-Rauhankatu sijaitsi nykyisessä Kruununhaassa, joka Ruotsin vallan aikaan tunnettiin aluksi Suon kaupunginosana ja myöhemmin Pohjoisena kaupunginosa, joka oli köyhempien kaupunkilaisten asuttamana. Tonttien suuren lukumäärän takia niitä ei käsitellä tässä valvontaraportissa yksityiskohtaisesti.

Forssell-Avanderin kartta vuodelta 1696/1707 asemoituna nykykartan päälle. Museovirasto.

Valvotun Kirkkokadun osuudella oli sijainnut 1600-luvulta lähtien Ehrenströmin vuoden 1812 asemakaavamuutokseen saakka osia kolmesta-neljästä asuinkorttelista (vuoden 1696 karttaan liittyvän vuoden 1707 tonttiluettelon mukaan tontit nro 209-211 ja 231-238/1700- luvulla Pohjoinen kortteli nro 47-48, 50(?), 51(?), 56(?), 57-62) ja kolmesta pohjois-eteläsuuntaista kadusta. Läntisin katu sijaitsee aiemman karttatutkimusten mukaan juuri Ritarikadun itäpuoliskolla tai useimmiten sen itäpuolella.

Valvotulla Ritarikadun osuudella oli kahden korttelin itäreunoja (nrot 207 ja 216/Pohjoinen kortteli nro 45-46 ja 73) ja/tai edellä mainittu pohjois-eteläsuuntainen katu. Vuoden 1696 kartan ja joidenkin myöhempien karttojen mukaan heti Kirkkokadun pohjoispuolella on sijainnut mereen laskeva länsi-itä -suuntainen oja, joka alkoi nykyisen Säätytalon kohdalta. Sen yli oli silta Ritarikadun kohdalla. Hieman pohjoisempana oli itä-länsisuuntainen katu. Tontti nro 207, joka ulottuu puron molemmille puolille, on väritetty vuoden 1696 kartassa muista poiketen. Kyseessä on Hans Burgmanin puutarha.

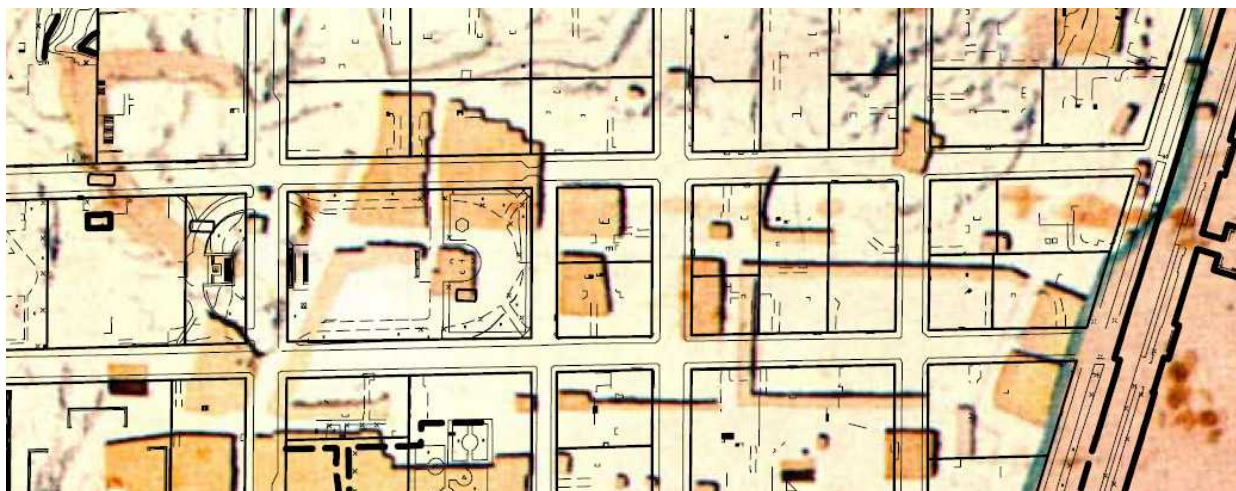
Valvotun Rauhankadun osuudella oli sijainnut kolme kortteliä (tontit nro 170, 174-175 ja 218-219/Pohjoinen kortteli nro 70-71 ja 73-74 ja Läntinen kortteli 74-75) ja kaksi pohjois-eteläsuuntaista katua, joista läntisempi oli kaupungista pohjoiseen johtava pääväylä, Hämeentie.

Venäläisten iso vihan aikaisen linnoituksen itämuuri meni alla olevan kartan perusteella Kirkkokadun poikki heti Mariankadun itäpuolella. Suurin osa valvonta-alueesta oli linnoituksen sisäpuolella.

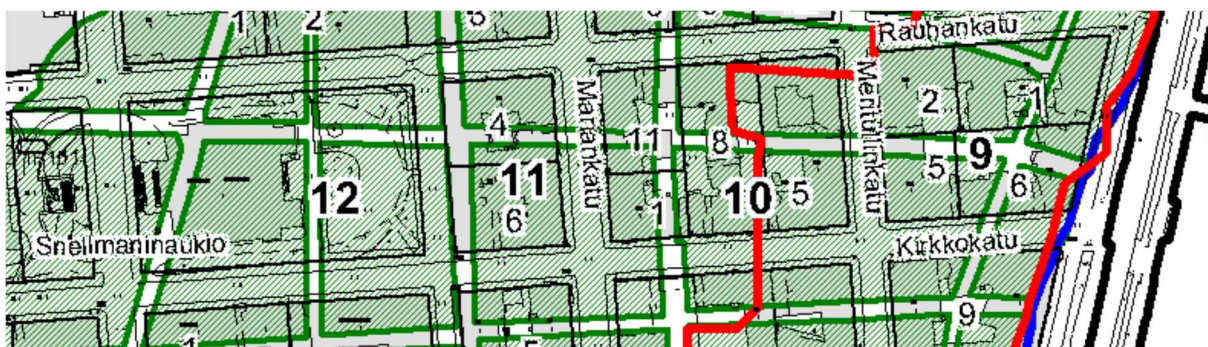
Vuoden 1721 kartta sijoitettuna nykykartan päälle. Kartassa näkyy venäläisten linnoituksen muurin sijainti Kirkkokadulla heti Mariankadun itäpuolella. Museovirasto.

Vuoden 1752 kartan mukaan alueella on vain erillisiä rakennuksia ja pieniä tontteja siellä täällä. Tilanne muuttuu heti vuosisadan puolivälin jälkeen. Asutus palasi takaisin 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun tasoonsa.

Vuoden 1752 kartta. Ehrensvärd/Hoppe. Museovirasto.

Suurin osa valvonta-alueesta säästyi vuoden 1808 tulipalossa. Kirkkokadun itäpään kohdalla sijainneet korttelit nykyisten Mariankadun ja Meritullinkadun välisen korttelin puolivälistä itään päin sen sijaan tuhoutuivat.

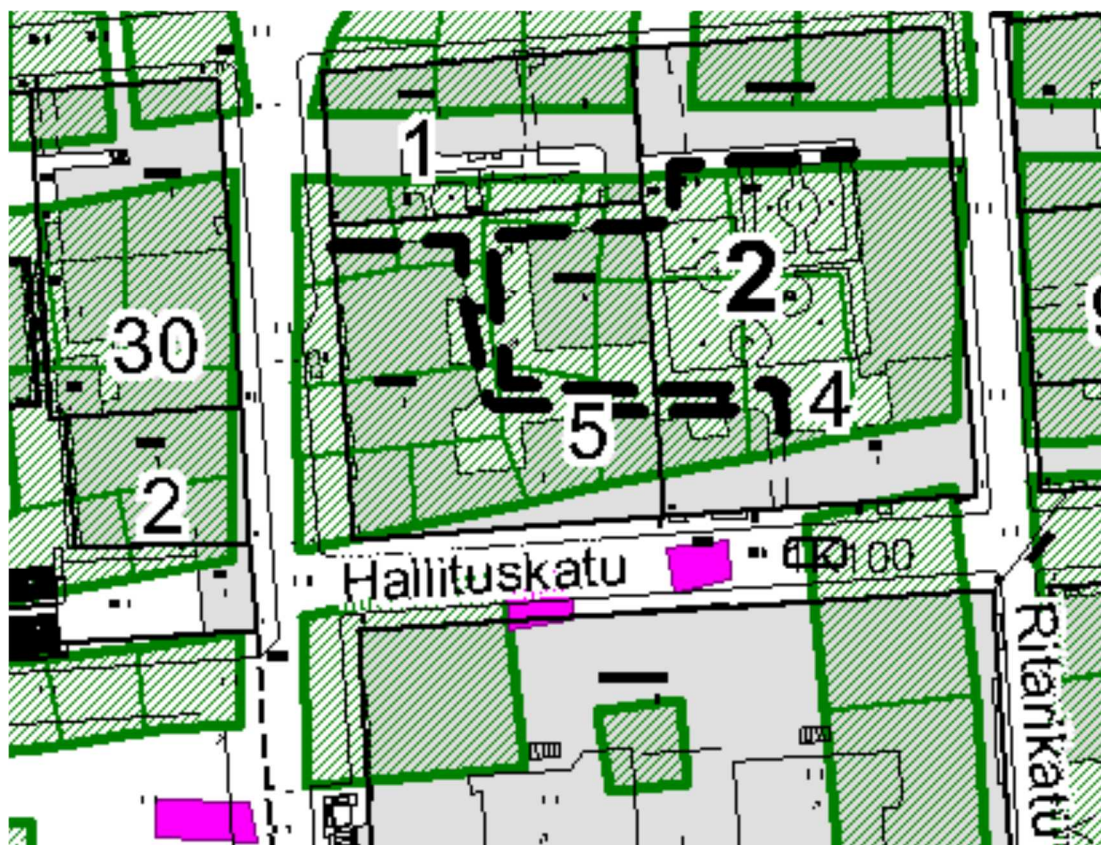
Vuoden 1810 kartta sijoitettuna nykymatkan päälle. Punaisen viivan eteläpuolella on vuoden 1808 tulipalossa tuhoutunut alue. Museovirasto.

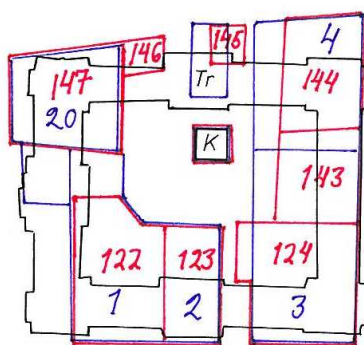
Nuuskamyllymäki, nykyisen Kansallisarkiston kohta, piirrettynä länsi – luode – suunnasta vuonna 1816. Etualalla näkyy rakenteilla oleva uusi katu, ilmeisesti nykyinen Unioninkatu. Oikealla näkyy kaupungin kellotorni nykyisen valtioneuvostonlinnan kohdalla. Suon kaupunginosa ja Hämeentie sijaitsevat vasemmassa reunassa kallion takana. C.L. Engel. HKM

3.2 Hallituskadun historia

Hallituskadun alueella on sijainnut asutusta kaupungin 1640-luvun Vironniemelle tapahtuneen siirrosta lähtien. Vuoden 1696 kartan ja myöhempien karttojen mukaan valvotun Hallituskadun osuudella on ollut SWW-NEE – suuntainen katu. Länsipäässä se on ollut nykyisen katulinjan kohdalla, mutta itään päin se erkanee siitä siirtyen pohjoisemmaksi. Itäpäässä koko kadun leveydeltä on jo ollut tontti. Kadun kohdalla tai eteläpuolella länsi- ja itäpäässä on siis sijainnut kahden tontin/korttelin pohjoisosia (nro 147 ja 144/Pohjoinen kortteli nro 20 ja 4). Hallituskadun keskiosassa oli kaksi kaupungin aivan pientä tonttia/rakennusta (nro 145 Jonas Befwer ja nro 146 Mickel Matzson Tornwacktz). Katuosuus rajoittui idässä Ritarikadun kohdalla sijainneeseen nykyisen kadun levyiseen katuun, Vuorikatuun. Lännessä katu päättyi Suurtorille. Katu oli Suon ja Kalastajamäen kaupunginosien rajana 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa. 1700-luvulla alue kuului Pohjoiseen kortteliin eli kaupunginosaan.

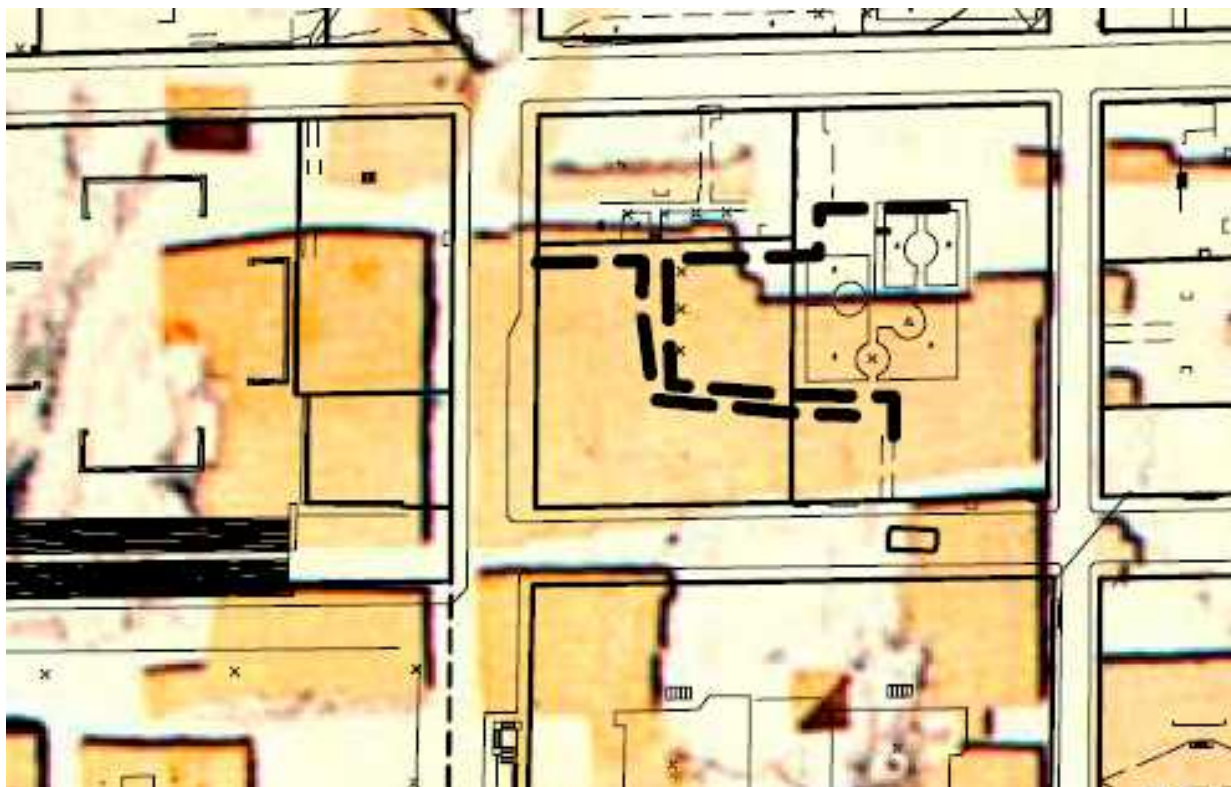

Forssell-Avanderin karta vuodelta 1696/1707 asemoituna nykykartan päälle. Museovirasto.

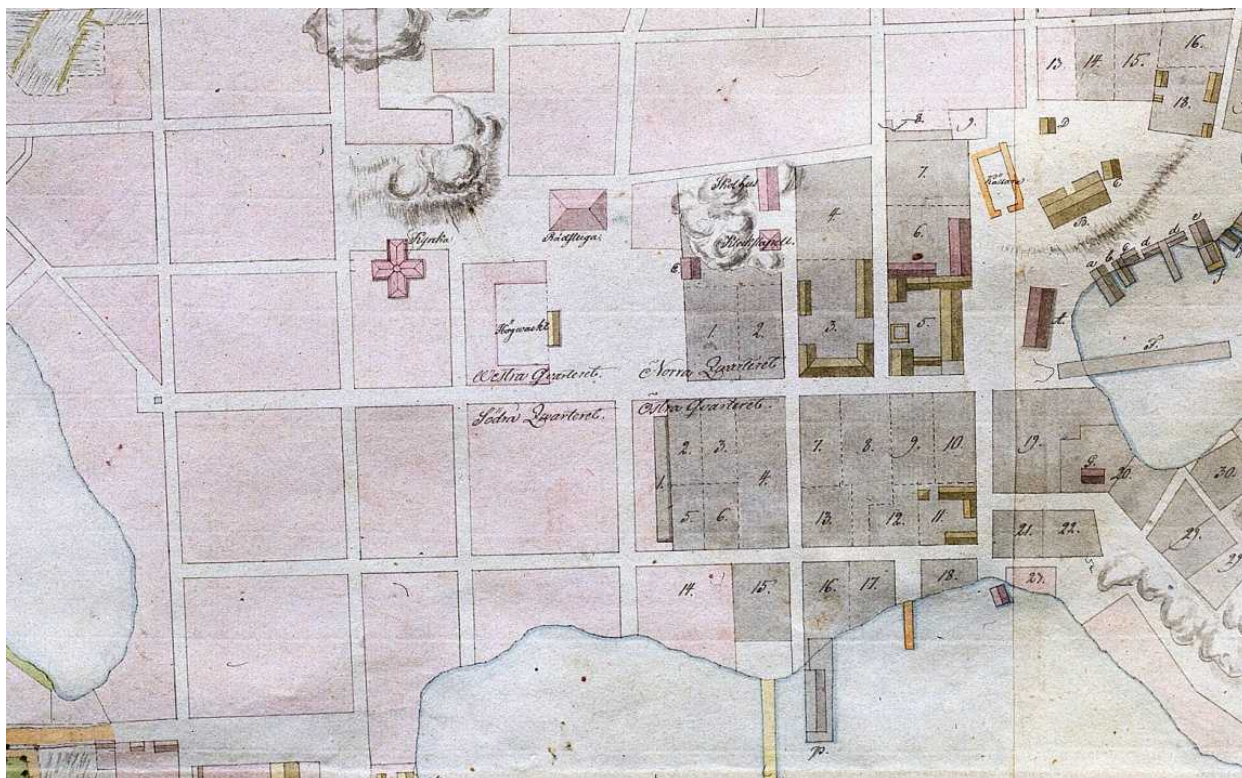
Valtioneuvostonlinnan korttelin tonttijärjestys 1660- ja 1700-luvuilla. Punaisella tilanne v. 1696 ja sinisellä 1700-luvun lopussa. Tr = trivialekoulu ja K = kellotorni.

Ison vihan aikana alue oli linnoituksen sisällä. Ison vihan jälkeen palattiin sotaa edeltäneeseen asemakaavaan ja rakentamistasoon. Pieniä tontteja kadun keskiosassa ei näy kuitenkaan enää kartoissa.

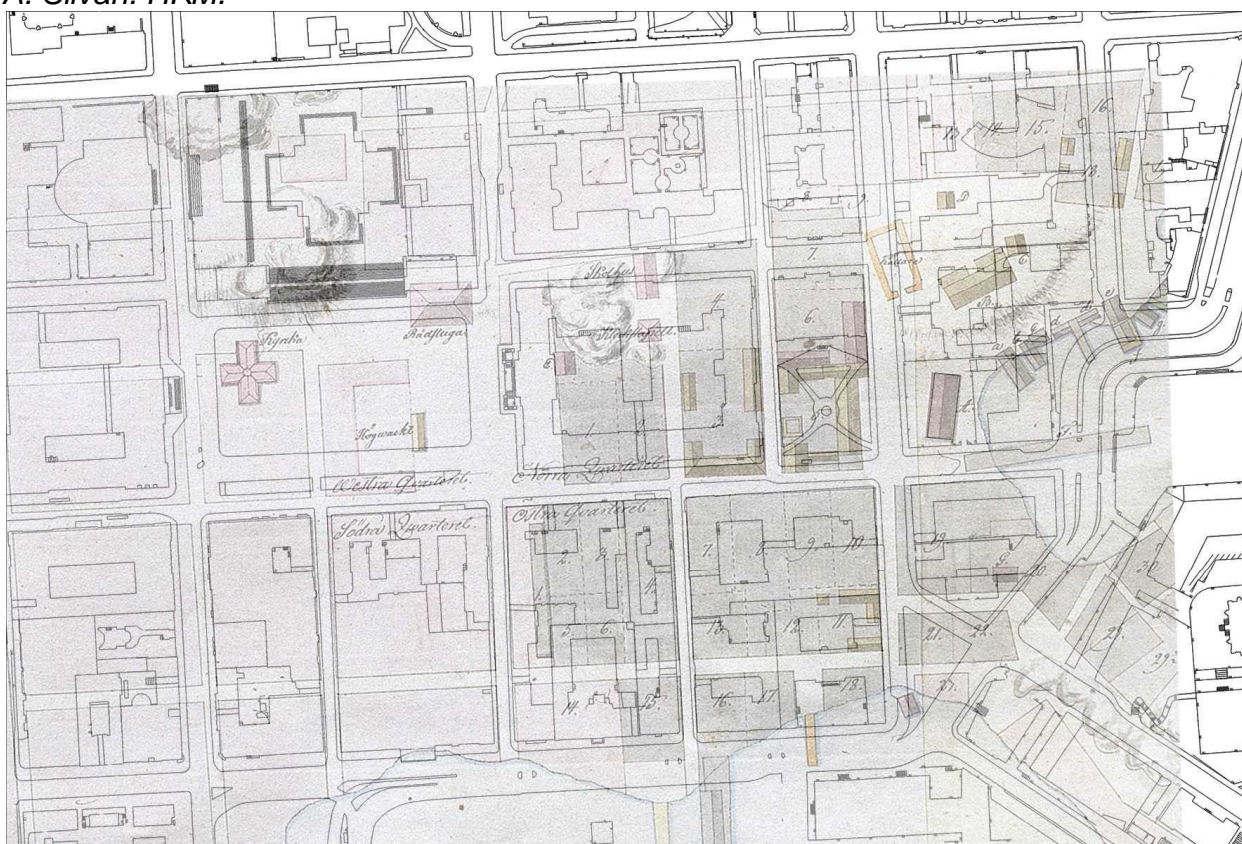

Tilanne vuonna 1752. Kuvassa näkyy valtioneuvostonlinnan pohjoissiiven kohdalla kellotorni, mutta koulu ei ole vielä rakennettu. Museovirasto.

Tilanne pysyi samanlaisena Ruotsin vallan loppuun saakka. Vuonna 1759 valmistui Koulukadun eteläpuolelle, nykyisen Hallituskadun keskiosan kohdalle ja nykyisen valtioneuvostonlinnan pohjoissiiven kohdalle, kivinen koulurakennus. Sen eteläpuolella sijaitsi kaupungin kellotorni. Molempia rakennuksia ympäröi karttojen perusteella avokalliot. Vuoden 1808 suuri kaupunkipalo ei ulottunut rakennuksiin saakka vaan se pysähtyi niiden etelä- ja itäpuolelle. Ehrenstömin uudessa asemakaavassa katu suoritettiin ja levennettiin enemmän itä-länsi – suuntaiseksi. Työ ei näemmä kokonaisuudessaan ehtinyt tapahtua heti kaupungin uudelleenrakentamisen alussa, sillä koulu mainitaan puretun vasta vuonna 1843. Kadun eteläpuolelle rakennettiin koko korttelin käsittävä nykyinen valtioneuvostonlinna vuodesta 1818 lähtien. Pohjoinen siipi valmistui kuitenkin vasta vuonna 1854 aluksi yksikerroksisena. Kellotorni purettiin vasta vuonna 1856 linnan sisäpihalta.

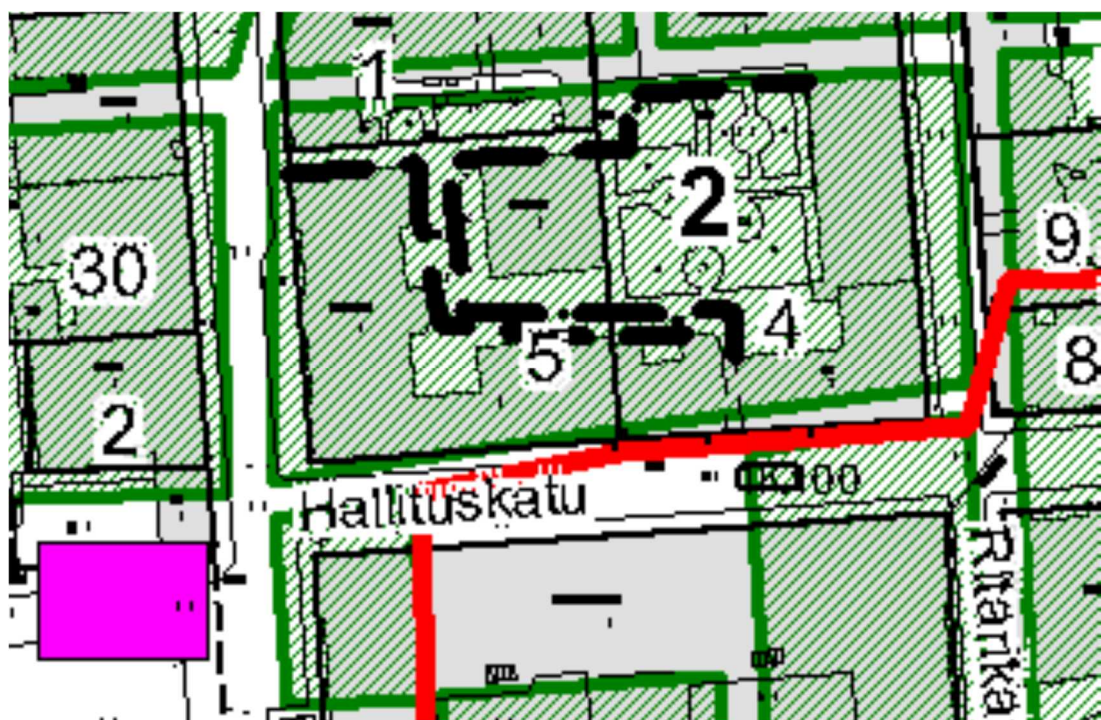

Osa vuoden 1808 tulipalon tuhoja esittävästä kartasta vuodelta 1809. Tummanharmaalla on esitetty tuhoutuneet korttelit. Koulu ja kellotorni eivät palaneet. Tuhoja kuvaavan listan on allekirjoittanut O. N. Wahlberg. Kartan on piirtänyt ilmeisesti A. Silvan. HKM.

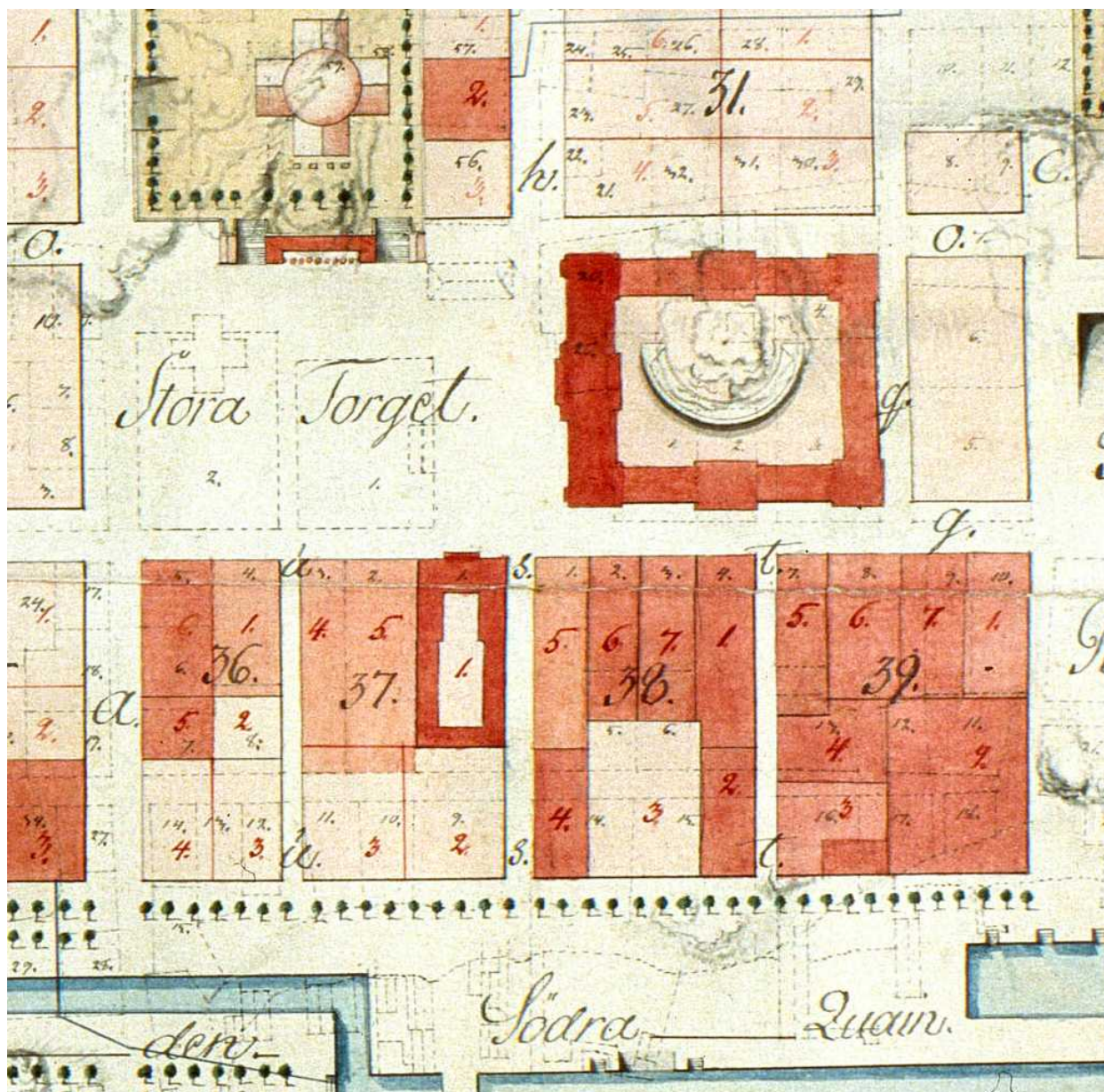

Edellinen kartta sijoitettuna nykyykartapohjan päälle. Kartassa näkyy koulun sijainti keskellä Hallituskatua ja valtioneuvostonlinnan pohjoissiipeä. Asemointi Markku

Heikkinen/HKM. Pohjakartta Helsingin kaupungin kiinteistövirasto, Kaupunkimittausosasto.

Vuoden 1810 kartta sijoitettuna nykykartan päälle. Punaisen viivan eteläpuolella sijaitsi vuoden 1808 tulipalossa tuhoutunut alue. Vasemmassa alanurkassa näkyy violetilla uusi raatihuone, mutta Hallituskadun kohdalla Museoviraston peitekartasta puuttuu virheellisesti koulurakennus ja sen eteläpuolinen kellotorni. Tulipalossa tuhoutunut alue on merkitty virheellisesti koulun ja kellotornin kohdalla, sillä tulipalo pysähtyi niiden itä- ja eteläpuolelle. Museovirasto.

Helsingin keskusta vuonna 1820. Vanha tonttijako on kuvattu katkoviivalla. Yksityiskohta Anders Kocken laatimasta Helsingin uudelleenrakentamisen edistymistä kuvaavasta kartasta. Kansallisarkisto.

3.3 Unioninkadun historia

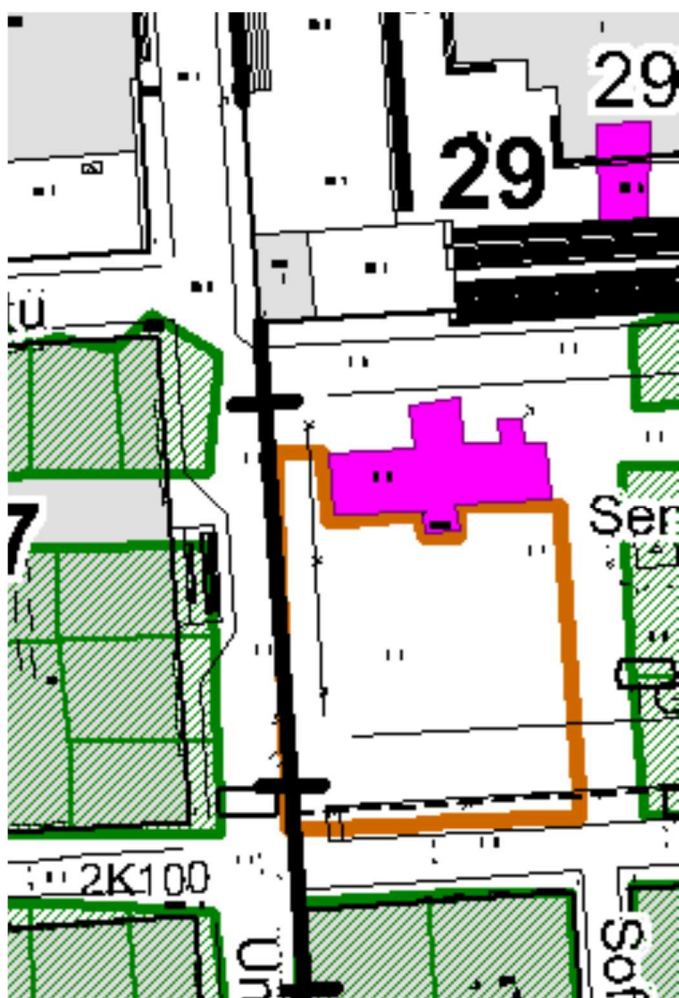
Unioninkadun valvonta-alue kuului Ruotsin vallan aikana kaupungin rakennetun osan luoteiseen osaan. Vuoden 1696/1707 kartan mukaan valvonta-alue on sijainnut Kluuvin korttelissa/kaupunginosassa, myöhemmin Läntisen korttelin, kahden korttelin itäreunassa (tontti nro 92/Läntinen kortteli nro 9 ja tontit nro 57-59/Läntinen kortteli nro 3, 7-8), niiden välissä olevan itä-länsi –suuntaisen kadun ja pohjois-etelä –suuntaisen Läntisen Kirkkokadun länsireunassa.

Läntinen Kirkkokatu (Västra Kyrkogatan) sijaitsi kirkon ja hautausmaan länsipuolella nykyisen Unioninkadun keskiosan kohdalla koko Ruotsin vallan ajan. Etelämpänä katu sijaitsi Unioninkadun itäpuoliskon kohdalla. Ruotsin vallan lopussa kirkon kohdalla sitä kutsuttiin myös nimellä Stora Kyrkogatan. Sen länsipuolella oli useampia yksityisten tontteja, joilla oli puisia asuinrakennuksia.

Valvonta-alueen pohjoispäässä nykyisestä Yliopistonkadusta, uuden 1800-luvun alun asemakaavan mukaisesta kadusta, pohjoiseen oli jo asumattomat avokalliot vielä 1700-luvun alussa.

Kirkon pohjoispuolella oli Norra Kyrkogatan. Kadun pohjoispuolella oli Stallbacken (Tallimäki). Sen nimi tuli kenttätykistöpataljoonan hevosten tallista.⁷

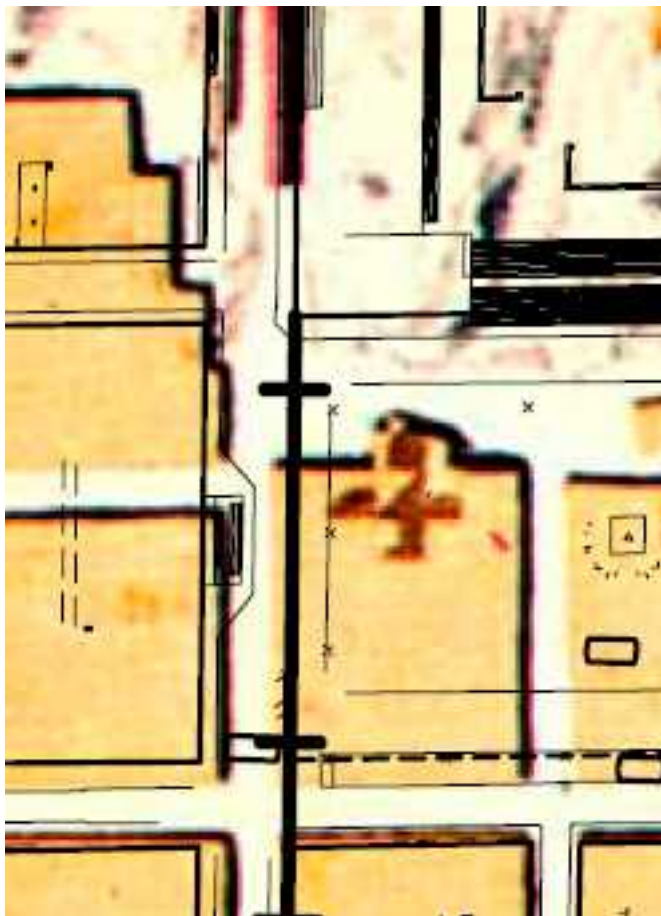
Kyseisten kortteleiden ja hautausmaan eteläpuolella oli nykyisen Aleksanterinkadun etäpuoliskon kohdalla Stora gatan (Suurkatu), Storgatan, Konungsgatan (Kuninkaankatu) tai Långa gatan (Pitkäkatu).

Forssell-Avanderin kartta vuodelta 1696/1707 asemituna nykykartan päälle. Museovirasto.

⁷ Bernd Aminoff 1992: 35.

Ison vihan aikana valvonta-alue sijaitti venäläisen linnoituksen ulkopuolella lännessä. Vuoden 1752 kartassa tilanne on palautunut iso vihaa edeltävään aikaan. Asutus on laajentunut hiukan, sillä valvonta-alueelle osuva pohjoisempi kortteli on laajentunut pohjoiseen päin nykyisen Yliopistonkadulle ja sen pohjoispuolelle.

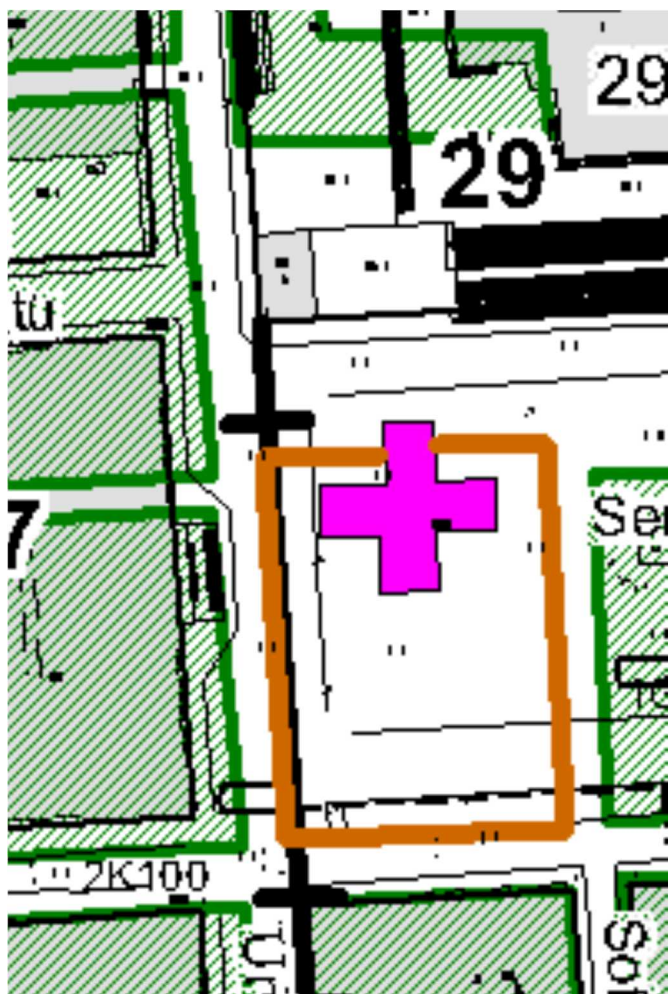
Tilanne vuonna 1752. Ehrenswärd/Hoppe.

Valvonta-alueella tilanne pysyi samana Ruotsin vallan loppuun ja uuden asemakaavan toteuttamiseen saakka. Läntinen Kirkkokatu eli tuleva Unioninkatu, joka oli vielä kolmen vuoden louhimisen jälkeen kivikasojen peitossa, raivattiin puhtaaksi, tasoitettiin ja pidennettiin sekä pohjoiseen että etelään päin Aleksanteri I:n vierailun takia vuonna 1819.⁸

Engelin vuonna 1816 tekemän akvarellin mukaan se ja siitä länteen nykyisen yliopiston kirjaston kohdalta lähtenyt katu ovat olleet kivettyjä. Engelin toisessa akvarellissa näkyy kuinka Unioninkatua rakennetaan ja kivetään pohjoisempaan.

Turun palon jälkeen vuonna 1827 yliopisto päätettiin siirtää Helsinkiin ja hyvin kallioisen alueen louhinta alkoi heti. Yliopiston päärakennus valmistui vuonna 1832.

⁸ Lindberg 1959: 51.

Vuoden 1810 kartta sijoitettuna nykykartan päälle. Museovirasto.

Läntisen kirkkokadun (nykyinen Unioninkatu) ja todennäköisesti nykyisen Yliopistonkadun pohjoispuolella sijainneen kadun risteys vuonna 1816. Taustalla näkyy vasemmalla raatihuone ja oikealla Ulrika Eleonoran kirkko. C.L. Engel. HKM.

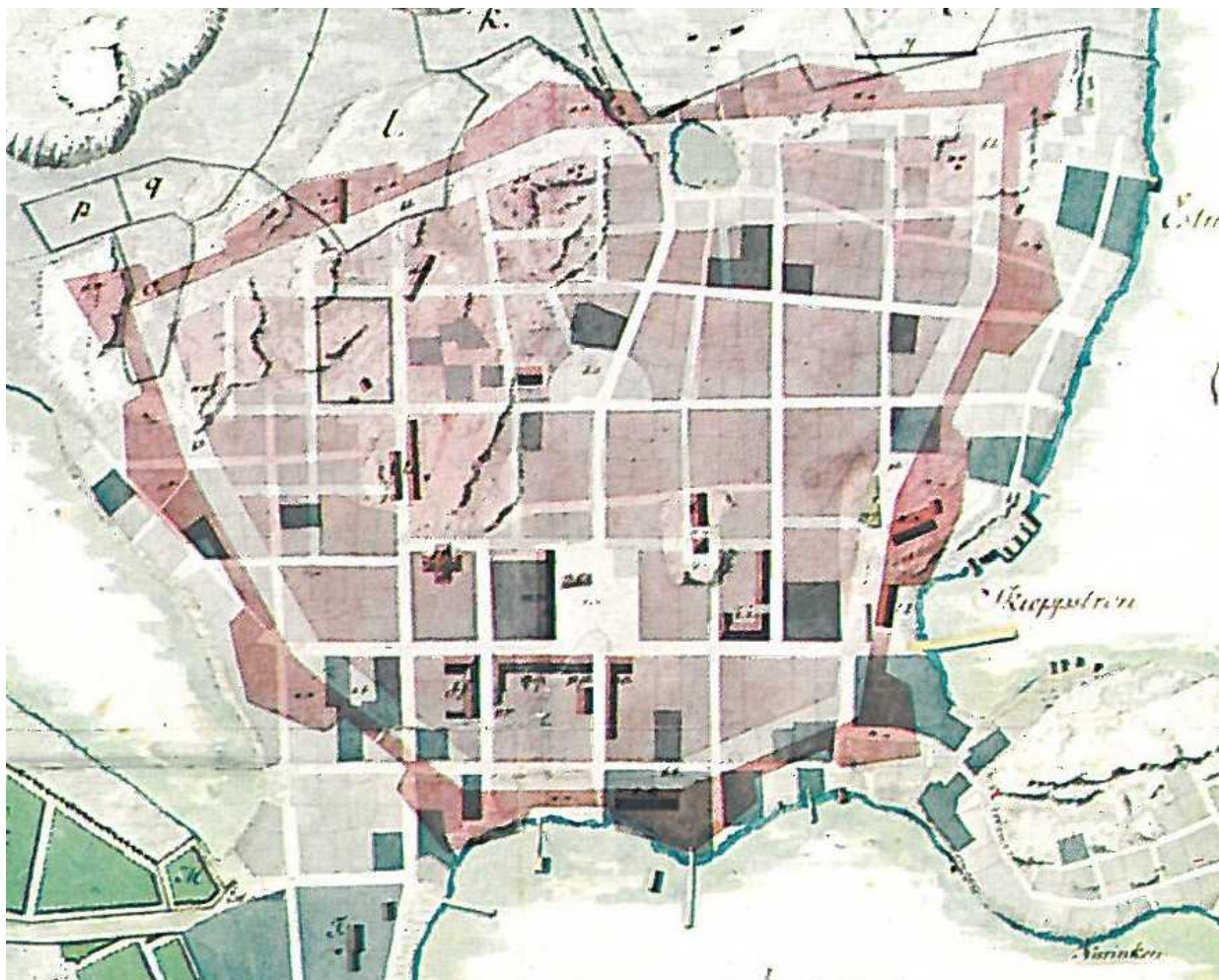
3.4 Sofiankadun, Pohjoisesplanadin ja Katariinankadun historia

Sofiankatu (*Östra Kyrkogatan, Kyrkogatan*) ja Katariinankatu (tunnetaan pelkästään *gränden* -nimellä) ovat Helsingin harvoja katuja, jotka ovat säilyttäneet entisen linjauksensa ja leveytensä pohjoispäässä olevien 1700-luvun kivitalojen ansiosta.

Itäisen Kirkkokadun eli Sofiankadun pohjoisosa, joka rajasi kaupungin kirkkoa ja kirkkotarhaa idässä, on liitetty tosin Senaatintoriin. Katu alkaa nyt pohjoisessa Aleksanterinkadulta, entiseltä Suurkadulta. Katu loppui eteläpäässä mereen, Kaupunginlahteen (nyk. Eteläsatama), jo ennen nykyisen Sofiankadun eteläpäättä. Kaupunginlahden rannalla ja kauempana meressä oli runsaasti aittoja ja laitureita. Rantaviiva ja kadun eteläpää siirtyivät 150 vuoden aikana vain hiukan etelämmäksi Pohjoisesplanadin kohdalle.

Forsell-Avanderin kartta vuodelta 1696/1707 asemituna nykykartan päälle.
Museovirasto.

A.E. Geten vuoden 1763 kartassa näkyvät kruunun kivi- ja puurakennukset ja yksityisten kivirakennukset. Alimpana olevalla vaaleanharmalla värillä on merkitty silloiset korttelit ja tontit, tummanharmaalla linnoituksen omistamat tontit, punaisella värillä suunnitellut korttelijärjestyksen muutokset ja linnoituksen muurin sijainti.

Katariinankatu (tunnettiin vain gränden nimellä) alkoi myös Suurkadulta ja loppui 1600-luvun lopussa kuten 1808 nykyisen Pohjoisesplanadin kohdalla.

Nykyisten Aleksanterinkadun ja Pohjois-Esplanadin välisten kortteleiden eteläosassa sijaitsi ennen itä-länsi –suuntainen katu (*Södra Strandgatan, Stora, Nedre Strandgatan, Sjögatan, Södra, Stora Sjögatan*), joka yhdistettiin ympäröiviin kortteleihin uuden 1800-luvun alun asemakaavan mukaisesti. Itäisen kirkkokadun, Rantakadun, gränden (=Katariinankadun) ja meren rajaama alue oli vuoden 1696 kartassa merkitty rakentamattomaksi, samalla harmaalla värillä kuin kadut. Kyseessä oli ilmeisesti aukio. Myöhemmissä kartoissa alueella on asuinkortteli, jossa on useampia tontteja. Joissakin nuorimmissa Ruotsin vallan aikaisissa kartoissa rantaviiva on tässä kohtaa huomattavasti etelämpänä kuin esimerkiksi vuoden 1809 tulipalokartassa.

1800-luvun alun uuden asemakaavan mukaisesti Kaupunginlahtea täytettiin runsaasti heti uudisrakentamisen alussa, jolloin ranta siirtyi etelään nykyiselle kohdalleen nykyisen Pohjoisesplanadin linjalta. Alueelle rakennettiin Pohjoisesplanadi ja Kauppatori.

Vuoden 1810 kartta sijoitettuna nykykartan päälle. Museovirasto.

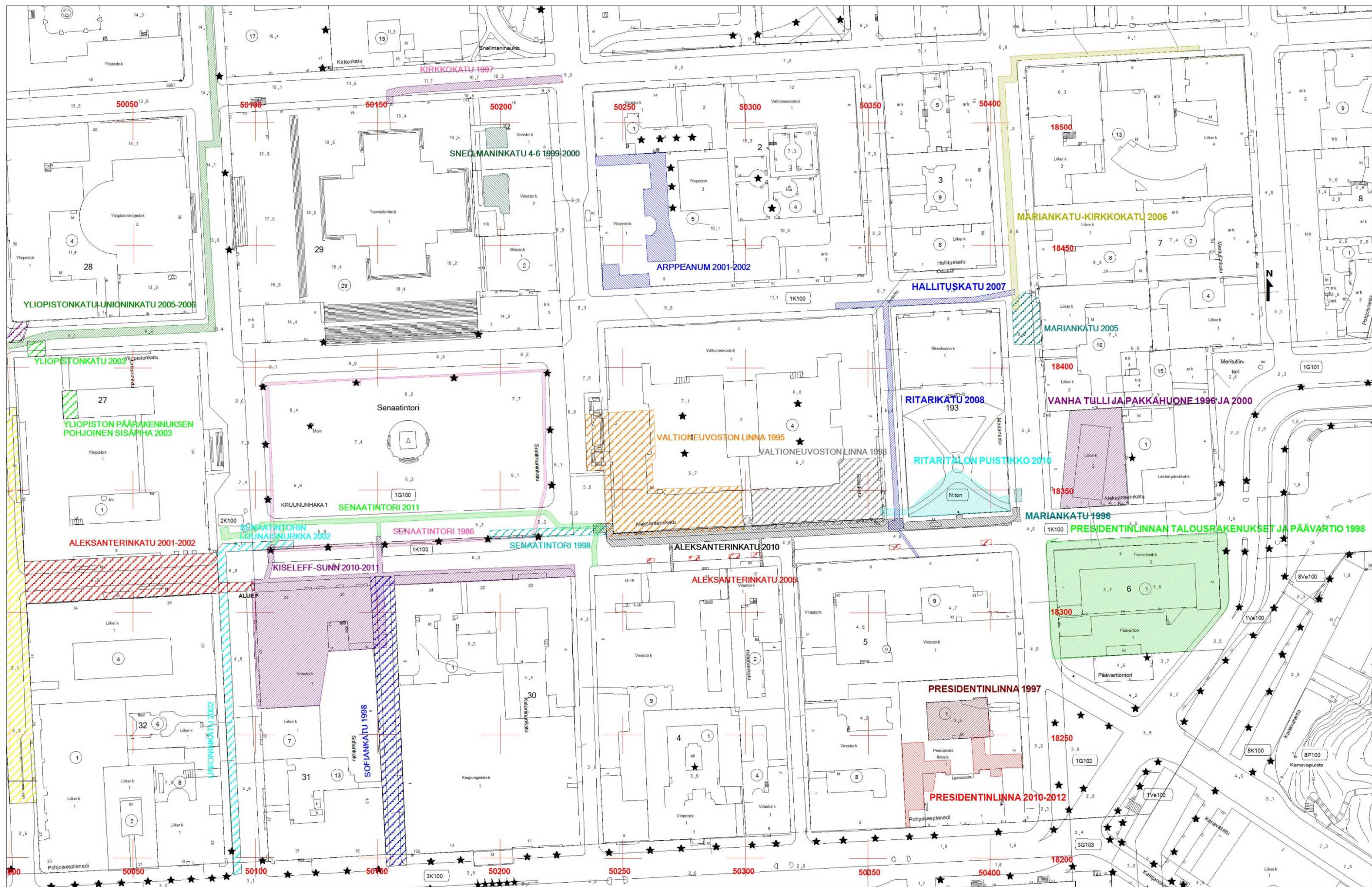
4. AIEMMAT ARKEOLOGISET HAVAINNOT KOHTEISSA JA LÄHIYMPÄRISTÖISSÄ

Ennen 1990-lukua Ruotsin vallan aikaisella Vironniemen Helsingin kaupunkialueella ei oltu tehty lähes laisinkaan arkeologisia tutkimuksia. Kaupunginmuseossa on tallessa jonkin verran esinelöytöjä Senaatintorilta liittyen siellä tehtyihin kunnallisteknisiin töihin (1912, 1928, 1949, 1962 ja 1986). Senaatintorilla arkeologi on ollut paikalla ainoastaan vuonna 1986, jolloin kaupunginmuseon tutkija valvoi osan noin 2 x 2 metrin kokoisten ja 2,5 metriä syvien valaisinpylväskuoppien kaivamista Senaatintorin laidoille. Kuopissa ei ollut havaittavissa kerrostumista vaan kaapeli ym. työt olivat sotkeneet kerrokset. Talteen otetut löydöt olivat arkkujen kahvoja ja nauvoja. Hautausmaan kohdalta löydetty luut laitettiin takaisin kuoppiin.

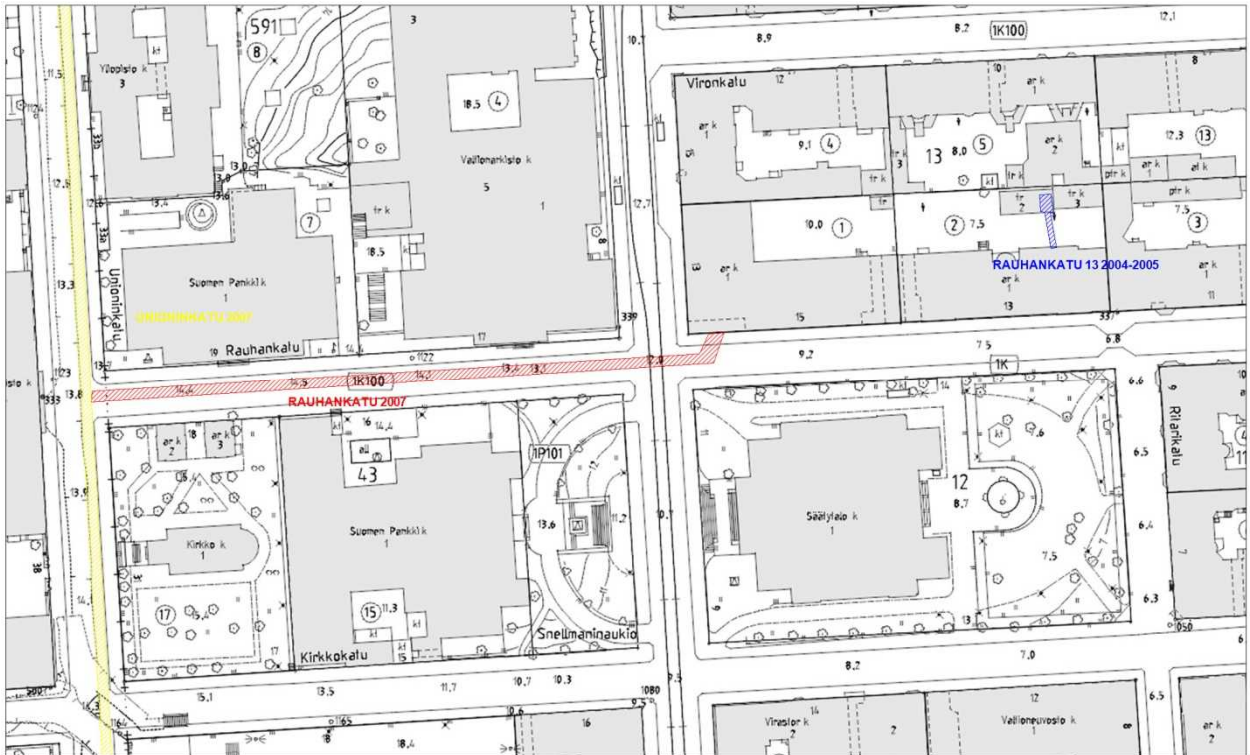
1990-luvun alusta lähtien Helsingin kaupunginmuseon ja Museoviraston toimesta on tehty Helsingin keskustassa arkeologisia tutkimuksia rakennusten peruskorjausten yhteydessä. Kaivaukset on suoritettu nykyisillä tonttialueilla, jotka ovat olleet myös Ruotsin vallan aikana pääosin tonttialueita. Kunnallisteknisten töiden takia arkeologista valvontaa on tehty runsaasti nykyisillä katualueilla vuosituhannen vaihteesta lähtien. Tässä katsauksessa keskitytään vain tämän raportin valvonta-alueiden läheisimpien valvonta-/kaivausalueisiin tai niiden läheisimpiin osa-alueisiin vuosijärjestyksessä.

Sofiankadun vuoden 2011 kunnallistekniikan uudistamisen valvonta-alueelta Sofiankadulta, joka on Helsingin harvoja katuja vanhalla katuleveydellään, ei löytynyt merkittäviä rakennekerroksia tai esinelöytöjä kun katua rakennettiin museokaduksi vuonna 1998. Kadun keski- ja pohjoisosassa näkyi noin 40 cm paksun katukiveyksen ja uudempien laskuhiekkakerrosten alla puhdas luonnollinen hiekka. Kadulla ei näkynyt vanhoja kulttuurikerroksia tai vuoden 1654 palokerrosta. Sofiankadun pohjoisosasta pohjois-etelä –suuntaisesta kaasu- ja vesijohtokaivannon maaleikkauksesta löytyi kasa liitupiippujen kappaleita. Ne tulivat poikittaisten putkien vierestä katukivien, hiekkakerroksen ja kuitukankaan alta n. 20-30 cm katupinnan alapuolelta täytehiekasta, joka oli tuotu luultavasti länsipuoliselta Sunnin tontilta. Liitupiippuaineisto oli samanlaista kuin Sunnin 1. kerroksen lattian ja alapuolisen kellarin tiilihovin välisessä tilassa, joka tutkittiin aiemmin samana vuonna. Löydöt olivat vuosina 1758-61 toimineesta piipputehasta, joka paloi vuonna 1761. Etelämpänä Sofiankatua on nostettu parhaimmillaan lähemmäs kaksi metriä, joten kaivannoissa näkyi vain täytemaita. Meri on sijainnut Sofiankadun eteläpäässä vielä 1600-luvun lopussa. Kadun alla menee myös poikittainen tunneli.

Unioninkadun vuoden 2010 kaukojäähdytysputkikaivannon valvonta-alueen eteläpuolella vuosina 2001-2002 valvottiin 1800-luvun alussa rakennetun Aleksanterinkadun länsipuoliskon kunnallistekniikan peruskorjausta Unioninkadusta länteen. Aleksanterinkadun länsipuolisko oli kaupungin vanhan pääkadun Suurkadun pidennys länteen nykyiselle Mannerheimintielle saakka. Sen kohdalta oli täytetty Kluuvinlahti Fabianinkadun länsipuolelta Mikonkadun itäpuolelle saakka. Katua pidennettäessä sitä levennettiin samalla myös noin 7 metriä pohjoiseen. Tutkimusalueen itäosassa Unioninkadun länsipuolella 1600- ja 1700-lukujen kaupunkialueella, siis Suurkadun alueella ja sen pohjoispuolisen korttelin eteläosassa, kadun rakentaminen tai myöhempi kunnostus ja kunnallistekniikka olivat tuhonneet

Helsingin kaupunginmuseon ja Museoviraston aiemmat arkeologiset tutkimukset Helsingin keskustan alueella. HKM

Edellisen kartan ulkopuolelle jääneet Helsingin kaupunginmuseon ja Museoviraston aiemmat arkeologiset tutkimukset tämän raportin valvonta-alueiden lähistöllä. HKM.

vanhat kerrokset. Ainoastaan vuoden 1654 palokerros ja sen alla luonnollinen hiekka olivat säilyneet. Palokerros sijaitsi 0.90-1,30 metriä kadunpinnan alapuolella. Lähempänä Fabianinkatua alkuperäistä Kluuvinlahteen viettänyttä rinnettä on loivennettu, jolloin kadun rakenteet mennevät palokerroksen läpi puhtaaseen hiekkaan saakka.

Hallituskadun vuoden 2010 kaukojäähdytysputkikaivannon valvonta-alueen luoteispuolella Arppeanumin sisäpihalla ja rakennuksen muutamassa Hallituskadun puoleisessa huonetilassa tehtiin arkeologisia havaintoja rakennuksen peruskorjauksen aikana vuosina 2001-2002. Sisäpihalta löytyi rakennuksen kellarikäytävän kaareva tiiliseinä, mutta se ajoittui vasta 1800-luvulle. Muu piha-alueesta oli tuhoutunut viemäriputkien ja -kaivojen ja uudemman sisäpihan rakennuksen maanalaisten osien takia. Pihan eteläosassa kallio oli aivan pihatason korkeudella. Kallio oli myös rakennuksen sisällä osittain louhittu 1. kerroksen lattiatasoon. Kallion painuessa syvemmälle Arppeanumin lounaisnurkkaa kohti mm. rakennusjätteistä koostuva täyttömaa jatkui kallioon saakka. Kohdalla oli sijainnut aiemmin asuinkortteli.

Unioninkadun vuoden 2010 kaukojäähdytysputkikaivannon valvonta-alueen kaakkoispuolelta Senaatintorin lounaiskulmassa vuonna 2002 tehdystä kaukolämpöputkikaivannon kunnostamisen yhteydessä paljastui ihmisten luita, pääkalloja ja arkkujen puujäänköksiä ainakin kahdessa tasossa. Kohta kuului kaupungin entiseen hautausmaahan, joka käsitti Senaatintorin länsiosan Sofiinkadun ja Unioninkadun rajaamalla alueella. Hautausmaan hautauskerrokset alkoivat pian katukiveyksen ja uudempien kerrosten (yht n. 40 cm) alapuolelta. Kuopan pohja sijaitsi 1,75 metriä kadunpinnan alapuolella ja hautauskerros jatkui vielä. Vainajien luita tuli esiin kaivannon pohjoisimmästä aina Senaatintorin lounaisemman valotolpan linjalle

saakka. Hautausmaan yläpinta on sijainnut kirjallisten tietojen perusteella ympäröiviä katuja korkeammalla. Tämän perusteella hautauskerros on ollut huomattavasti paksumpi kuin nyt profiilista saatu korkeus osoittaa.

Rauhankadun vuosien 2009-2010 kaukojäähdytysputkikaivannon valvonta-alueen pohjoispuolella Rauhankatu 13:ssa 1800-luvun alusta periytyvän hirsisen autotallin peruskorjauksen yhteydessä vuosina 2004-2005 tehtiin havainto vanhasta 1800-luvun alun maanpinnasta. Tähän noin yhden metrin syvyydessä sijaitsevaan kerrokseen ei kuitenkaan koskettu rakennuksen korjaustöissä. Kohdalla on sijainnut Ruotsin vallan aikana asuinkortteli. Heti sen länsipuolella on mennyt pohjois-etelä – suuntainen katu ja pohjoispuolella Iso vihan aikaisen venäläisen linnoituksen muuri.

Unioninkadun vuoden 2010 kaukojäähdytysputkikaivannon valvonta-alueen pohjoispään pohjoispuolella Yliopistonkadun ja Unioninkadun kaukojäähdytysputkikaivannon kaivaminen vuosina 2005-2006 oli jatkoa Yliopistonkadun aikaisempien vuosien putkikorjaukselle lännempänä. Valvonta-alueella paljastui katurakennekerrosten alta täytemaata ja tasaiseksi louhittu kallio. Valvonta-alueen eteläosassa on ollut 1600- ja 1700-lukujen karttojen perusteella enimmäkseen kaupunkialueella sijaitsevia rakentamattomia alueita, ilmeisesti kallioita. Yliopistonkadun länsipäässä sijainnut asutus laajeni Yliopistonkadun itäpäähen ja koilliseen nykyisen Yliopiston kirjaston kohdalla sijainneille kallioille vasta Ruotsin vallan loppuaikoina. Kaikki nämä vanhat kerrostumat olivat kuitenkin tuhoutuneet 1800-luvun alussa kallioiden louhinnan ja uusien katujen rakentamisen takia valvonta-alueen eteläosassa Yliopistonkadulla ja Unioninkadulla. Valvonta-alueen pohjoisosa Unioninkadulla sijaitsi entisen rakennetun kaupunkialueen ulkopuolella.

Kirkkokadun vuosien 2009-2010 kaukojäähdytysputkikaivannon ja kunnallistekniikan uudistamisen valvonta-alueilla ja eteläpuolella Kirkkokadun ja Mariankadun vuoden 2006 kaukojäähdytysputkikaivannon valvonta-alue sijaitsi entisillä korttelialueilla, joita erotti toisistaan rakentamattomat alueet ja kadut. Mariankadun eteläosassa entisellä korttelialueella ja osittain myös aiemmin rakentamattomalla alueella louhittu kallio sijaitsi heti katupinnan alapuolella. Pohjoisempana kahden entisen korttelin ja kadun kohdalla kallio painui syvemmälle ja päällä oli paksultä täyttömaita. Aivan alimpana esiin tuli louhimaton kalliopinta ja vanha maanpinta. 1800-luvulla rakennettu Mariankatu oli muuttanut alueen topografian kokonaan; etelässä poistamalla kallion ja pohjoisessa paksuilla täyttömailla. Kaivannon länsiprofiilissa näkyi vain kaukolämpöputkien betonikuoret. Tämän raportin Kirkkokatu, läntinen-Ritarikatu-Rauhankatu –valvonta-alueen kaukojäähdytysputkikaivanto on suoraa jatkoa tälle Mariankadun kaukojäähdytysputkikaivannolle.

Kirkkokadulla Mariankadusta itään päin vuonna 2006 kaivettu kaukojäähdytysputkikaivanto sijaitsi kadun etelälaidalla. Vanha maanpinta sijaitsi kaivannon länsipäässä hiukan kaivannon pohjan yläpuolella. Itään päin mentäessä kapeneva vanha kerros nousi ylemmäksi. Kaivannon länsipään eteläprofiilissa näkyi muutaman metrin pituisia pihakiveyksiä ja hirsii kahden vanhan korttelin alueella. Kortteleiden välissä oli sijainnut karttojen perusteella pohjois-etelä – suuntainen katu, mutta varmoja katukiveyksiä ei löytynyt kerrosten tuhoutumisen takia. Kaivannon itäpää oli tuhoutunut erilaisten putkien ja kaapeleiden takia. Kaivannon pohjoisprofiilissa oli käytännössä vain uusia täyttömaita profiiliin takana sijaitsevan uudemman kiviviemärilinjan takia.

Hallituskadun vuoden 2010 kaukojäähdytysputkikaivannon valvonta-alueen itäpuolella Hallituskadun vuoden 2007 kaukojäähdytysputkikaivannon valvonta-alueella oli sijainnut kahden entisen korttelin osia entisen Vuorikadun, nykyisen Ritarikadun, erottamina. Alueelta löytyi alempaa ohut vanha tumma kerros, mutta niin itä- kuin länsiosat kaivannosta oli tuhoutunut Hallituskatua ja Ritarihuonetta rakennettaessa 1800-luvun alku- ja keskivaiheilla. Ritarikadun länsipuolella kallio nousi kaivannossa nopeasti kohti maanpintaa. Rakennusjäännöksiä ei havaittu alueella. Tämän raportin Hallituskatu 2010:n kaukojäähdytysputkikaivanto on suoraa jatkoa tälle kaukojäähdytysputkikaivannolle.

Ritarikadun vuoden 2007 kaukojäähdytysputkikaivanto liittyi edelliseen Hallituskadun vuoden 2007 työmaahan. Kaivanto sijaitsi entisen kadun, Vuorikadun, kohdalla. Alueelta ei löytynyt kuitenkaan vanhoja katukiveyksiä. Profiileissa näkyi runsaasti erilaisia hiekkakerroksia, joista osaa oli vaikea ajoittaa. Todennäköiset vanhat katukiveykset on poistettu. Ainoastaan heti asvaltin alla ollut melko uusi nupulakiveys oli paikoillaan.

Rauhankadun vuosien 2009-2010 kaukojäähdytysputkikaivannon valvonta-alueen länsipuolella Rauhankadun vuoden 2007 kaukojäähdytysputkikaivannon valvonta-alue Snellmaninkadun länsipuolella liittyi Unioninkadulla olleeseen vastaavaan putkikaivantoon. Rauhankatu on karttojen perusteella sijainnut täällä suurimmaksi osaksi Ruotsin vallan aikaisen kaupunkialueen ulkopuolella. Kaivannossa ei ollut lähes ollenkaan merkkejä vanhoista luonnollisista pintamaakerroksista vaan kaikki oli uutta täyttöhiekkaa, louhittua kalliopintaa ja luonnollista hiekkaa. Ainoastaan Snellmaninkadun molemmilla puolilla oli säilynyt katkelmallisesti ohuehko tumma maakerros. Kohdalla onkin sijainnut Ruotsin vallan aikana yhden asuinkorttelin nurkka. Tälle kaukojäähdytysputkikaivannolle tämän raportin Rauhankadun kaukojäähdytysputkikaivanto-osuus on suoraa jatkoa.

Unioninkadun vuoden 2010 kaukojäähdytysputkikaivannon ja Sofiankadun ja Katariinankadun vuoden 2011 kunnallistekniikan uudistamisen valvonta-alueiden pohjoispuolella Senaatintorilla tehtiin tammi-maaliskuussa 2011 arkeologisia tutkimuksia Helsingin Energian asentaessa kaukojäähdytysputket torin korkeammalla sijaitsevan osan eteläpuolelle ajoradan pohjoisosaan. Tämä oli suoraa jatkoa tämän raportin Unioninkadun vuoden 2010 kaukojäähdytysputkityömaaosuudelle. Putkia varten kaivettiin 160 metriä pitkä, kaksi metriä leveä ja 1,4 metriä syvä länsi-itä –suuntainen kaivanto. Siitä erkani etelään päin kolme pienempää putkilinjaa.

Tutkimusalueella on sijainnut 1640-luvulta 1820-luvulle useita katuja, hautausmaa, asuinkortteli/päävartio ja kaupungin päätori. Ne kaikki raivattiin ja tasoitettiin 1810-1820 –luvuilla nykyisen Senaatintorin ja Aleksanterinkadun tieltä.

Entisten katujen kohdilla kaikki vanhat kerrokset olivat tuhoutuneet. Läntisimpänä sijainneen hautausmaan 1820-luvun lopun raivauksessa hautausmaa on tasoitettu nykyiselle korkeudelle, joten vain osa hautauskerrosta on säilynyt. Kiinteitä hautakammioita ei löydetty.

Hautausmaan itäpuolelta sijainneelta korttelialueelta löytyi entisen Itäisen Kirkkokadun varrelta kellarin jäännökset ja idempää toisen rakennuksen kaatunutta tiiliseinää. Niiden

välissä profiileissa oli paljon kuopanneita, joiden pohjalla oli mm. hiiltä. Ne liittyivät alueen raivaukseen 1800-luvun alussa.

Itäisimmällä entisellä torialueella kerrokset olivat ohuita ja tasaisia. Puhdas hiekka oli lähellä nykyistä maanpintaa kohdissa, missä uudet putket ym eivät olleet aiheuttaneet häiriöitä. Vanhaa torikiveystä tuli esiin kaivannon itäisimmässä osassa kahdessa kohdassa.

Unioninkadun ja Sofiankadun vuosien 2010 ja 2011 valvonta-alueiden lähistöissä korjattiin vuosina 2010-2011 Kiseleffin ja Sunnin taloja, jolloin Kiseleffin luoteiskulmasta kaukojäähdytysputkia varten kaivettiin matala kaivanto pohjoiseen Aleksanterinkadun ajoratojen väliseen keskikorokkeeseen saakka lähelle tämän raportin Unioninkadun osuutta. Kerroksista ei tullut merkittäviä havaintoja. Samanlainen kaukojäähdytysputkikaivanto ja muiden putkien kaivanto tuli Sofiankadun pohjoisosan länsiosassa keskikorokkeelle.

Helsingin 1600- ja 1700-luvun kaupunkialueella seurattiin vuosituhannen vaihteesta lähtien useita katujen kannalistekniikan kunnostamisen takia tehtyjä kaivaustöitä. Niissä selvisi, että katualueilla vanhat kulttuurikerrokset olivat melko ohuita. Jos katupintojen korkeus oli säilynyt entisellään, niin katua uudistettaessa vanhat pinnoitteet ja rakennekerrokset oli vaihdettu uusiin useaan otteeseen. Useita katuja tai Senaatintorin kohtaa oli muovattu uuteen muotoon 1800-luvun alussa, jolloin viimeiset vanhat kerrokset olivat jääneet alle tai niiden läpi oli kaivauduttu.

Osa tutkituista katukohteista on aina ollut katu- tai torialuetta, mutta osa niistä on vasta 1800-luvun alun asemakaavan mukaan tehtyjä uusia katuja ja toreja. Niiden kohdilla on ollut aiemmin hautausmaa, asuintontteja, peltoja ja rakentamattomia kallioita. Näissä kohdissa on mahdollista päästä käsiksi paksumpiin vanhoihin kerroksiin ja rakenteisiin. Useimmissa kohdissa kuitenkin topografian muuttaminen ja vanhat putki-, johto- ja kaapelikaivannot ovat tuhonneet vanhat kulttuurikerrokset tai jättäneet vanhat kerrokset kapeiksi vyöhykkeiksi kaivantojen väliin. Useimmiten niistäkin vain alimmat kerrokset ovat säilyneet.

5. ARKEOLOGISET HAVAINNOT

5.1 Kirkkokatu, itäinen osa (HKR/Stara)

Kaupunginmuseon tutkija havaitsi toukokuun lopulla 2009 ohikulkiessaan, että Kirkkokadun itäpäässä oli katu auki (**kartta 1; kuvat 1-7**). Allekirjoittaneen käydessä tarkastamassa paikkaa todettiin Staran tekevän HKR:n toimeksiannosta kunnallisteknisiä töitä katualueella. Työt olivat alkaneet jo kuukausia aiemmin. Tarkastuksen aikana Meritullinkadun ja Pohjoisrannan välissä oli kolme, 4,5x3,7, 5,4x5,0 ja 6,6x7,0 metrin kokoista, aluetta auki ja ajoradan asvaltti oli poistettu ajoradan eteläpuoliskolta 75x5,5 metrin alueelta.

HKR:ltä ei ollut tullut mitään ilmoitusta työmaasta, jonka alueella oli sijainnut 1600- ja 1700-luvulla Helsingin asuinkortteleita. Ilmeni että Stara oli uudistamassa koko Kirkkokadun kunnallistekniikkaa välillä Pohjoisranta – Mariankatu. Työmaa pysähtyi kesälomien ajaksi, mutta kaupunginmuseo päätti aloittaa työmaan arkeologisen valvonnan työmaan jatkuessa syksyllä Meritullinkadulta lähtien länttä kohti.

Toukokuussa tarkastetuissa itäisimmän **Kirkkokatu 1a**:n kohdalla (Helsingin koordinaatisto, koordinaatit sähköisestä kartasta kuten muissakin kohteissa: 18 542,1/50 578,8), **Kirkkokatu 1a** ja **1b**:n rajalla (18 539,3/50 544,8) ja **Meritullinkadun ja Kirkkokadun risteyksessä** (18 533,8/50 512,5) olevissa kuopissa oli näkyvissä vain vanhoja betonisia viemärikaivoja, viemäriputkia, kaasuputkia, kaapeleita ja niiden täyttömaita. Kadun keskilinjan eteläpuolelle oli laitettu uusi betoniviemäri linja, joka näkyi vanhan putken eteläpuolella.

Läntisimmän **Meritullinkadun ja Kirkkokadun risteyksessä** sijaitsevan kuopan länsiprofiilin eteläosan alaosassa näkyi itä-länsi -suuntaisten puiden päitä ja kiviä, jotka olivat ilmeisesti jäännöksiä vanhasta Kirkkokadun suuntaisesta kiviviemäristä (=harmaakiviputki), joka löydettiin myöhemmin syksyllä lännempää vastaavalta linjalta. Sen jatkumisesta tai kunnosta itään ei ole havaintoja, mutta se on varmuudella johtanut mereen saakka vanhoja viemäriputkia esittävän kartan mukaan. Harmaakiviputket ja puuputket olivat 1880-lukua edeltävältä ajalta, sillä kaupungin viemäriverkoston rakentamisen ajoilta 1880-luvulta lähtien käytettiin tiilestä muurattuja kanavia ja lasitettuja saviputkia.

Loppusyksystä 2009 Pohjoisrannan poikki kaivettiin 37 metriä pitkä viemäri linja mereen saakka, mutta tämä tapahtui ilman arkeologista valvontaa. Pohjoisranta on ollut merialuetta vielä 1800-luvun alussa. Kaivannon kaivaussyvyydellä oli vain täyttömaita.

Kesälomien jälkeen elokuussa kadun eteläpuoliskolla olevaa kaivantoa oli jatkettu Meritullinkadusta noin 25 metriä länteen päin noin neljä metriä leveänä ja noin 2,80 metriä syvänä (**kartta 1; kuvat 8-23**). Arkeologi ei ollut vielä tätä vaihetta dokumentoimassa, mutta työmiesten mukaan kohdalla oli ollut vanha kiviviemäri, jonka jäännös näkyi kaivannon silloisessa länsipäässä. Sen alapuolisia hirsii oli vielä ylösnostettuna profiilien päällä. Kaivantoa jatkettiin pienissä pätkissä aina Mariankadulle saakka syksyn ja talven aikana, jolloin koko ajan rakenteeltaan samanlainen kiviviemäri dokumentoitiin kolmessa kohdassa. Tästä pääkaivannosta tehtiin sivukaivantoja pohjosiin tontteihin työjakson loppupuolella. Arkeologi kävi tarkastamassa säännöllisen

väliajoin työmaata. Havaintojen tekoa vaikeutti kaivannon syvyys, erittäin epävakaat seinät ja pohjasaven upottavuus. Kaikkia kohtia ei voitu tarkistaa kaivannosta käsin vaan oli tyydyttävä tekemään havaintoja ylhäältä käsin. Työmaan turvasuojauksesta tehtiinkin ulkopuolisen toimesta valitus.

Kaivannon pohjoisreuna seurasi suunnilleen kadun keskellä olevaa itä-länsi –suuntaista viemäriä, joka länteen päin mentäessä siirtyi etelämmäksi. Kyseessä oli kiviviemäriä nuorempi viemäriputki. Se saattoi olla 1880-luvulta lähtien asennettuja lasitettuja saviputkia, jotka olivat läpimitaltaan 15-30 cm. Tämän putkilinjan vuoksi kaivannon pohjoisraja oli suurin piirtein 8,2-7,0 metriä eteläpuolisten rakennusten pohjoispuolella. Kaivannon eteläreuna noudatti ajoradan eteläreunassa olevia vuonna 2006 asennettuja kaukojäähdytysputkia eli noin 4,0 metriä eteläpuolisten rakennusten pohjoispuolella.

Kirkkokadun läntisen osan kunnolla valvottu osuus ulottui Meritullinkadun länsireunasta 5,5 metriä itään ja Mariankadun itäreunasta 8,5 metriä länteen. Kaivannon pituus oli 103 metriä. Katu laski länsipuolisen Mariankadun 6,0 m mpy:n korkeudelta Meritullinkadun 4,1 m mpy:n korkeuteen.

Kaivantoon tuli kaksi betoniputkea rinnatusten; eteläinen sadevesi- ja pohjoinen viemäriputki. Kaivanto kaivettiin putkikorkeutta syvemmäksi saveen, sillä putkien alle tuli soraa ja sen päälle paikalla valettu betonilaatta noin 2,50 m mpy:n korkeudelle.

Tällä valvonta-osuudella vuonna 2006 Mariankadulta Kirkkokatu 4:n länsiosan kohdalle kaivettiin 77 metrin pituudelta ajoradan eteläreunaan ja sitten kadun poikki pohjoiseen 1,8 metriä leveä ja 1,5 metriä syvä kaukojäähdytysputkikaivanto. Lännessä lähellä Mariankatua se oli kaivettu uusien täyttökerrosten jälkeen vanhoihin kulttuurikerroksiin. Idässä kaivannon pohjalla oli jo esillä luonnollisia siltti- ja savikerroksia. Vanha maanpinta tuli esiin 90-110 cm nykyisen jalkakäytävän alta. Sen yläpinnan taso oli samanlainen kuin nykyisen Kirkkokadun eli se laskeutui tasaisesti itään päin. Silloisella valvonta-alueella pudotus oli vähän yli metrin (4,74-3,63 m mpy). Vanhoiksi luettavia kerroksia oli länsipäässä keskimäärin 75-95 cm, jolloin mukaan on laskettu kaivannon pohjan alapuolelle tehdyistä koekuopissa havaitut kerrokset. Vanhat kerrokset kapenivat itään päin. Itäpäässä ne olivat vain 15 cm paksuja. Niiden alla oli puhdas siltti tai savikerros. Kiinteistä rakenteista löytyi vain katkelmia pihakiveystasosta ja hirsi. Kaivannon pohjoisprofiilissa kerrokset olivat tuhoutuneet käytännössä kokonaan, sillä profiilin takana oli kadun suuntaisesti viemäriinjo. Kyseessä oletettiin olevan putkikartoissa näkyvä ”uudempi” käytössä oleva viemäriputkilinja, mutta vuoden 2009-2010 valvonnassa paljastui kyseessä olleen kartoissa näkymättömän vanhemman harmaakiviputkiviemäriin.

Ensimmäisessä vaiheessa Kirkkokatu 4:n keskivaiheilla 14 metriä länteen Meritullinkadusta eteläprofiilista tuli esiin osittain yli metrin syvyydestä hirsikaivo (**havaintopiste KI 1**; 18 531,5/50 488,5; **kartta 1**; **kuvat 10-11, 14 ja 22**). Kyseessä oli sahatuista hirsistä tehty salvotun kaivon pohjoispuolisko (n. 1,20 m leveä ja alle metrin korkea), jonka kulmissa oli tuohieristys. Hirsikertoja oli säilynyt viisi. Kaivon salvoksina oli hammasnurkka, jossa hammas oli ylöspäin. Kaivon sisään meni lännestä päin kapea metalliputki (lyijyä?). Kaivon alin hirsikerros oli esillä jo ennen kaivannon pohjatasoa harmaassa savessa, joka ylettyi kaivon yläosiin saakka. Kaivon kohdalla kaivannon ja jalkakäytävän välistä 1,5 metriä leveää tilaa kaivettiin vain kaivon yläpinnan korkeudelle.

Tällä kaivannon ja jalkakäytävän välisessä tilassa oli lännempänä vuonna 2006 asennetut kaukojäähdytysputket (ks. sen kaivauskertomus).

Kaivon luoteispuolella oli neljän metrin päässä pohjoisprofiilissa vastaavanlaisen kaivon alaosa (18 534,3/50 485,0; **kartta 1; kuvat 19-20**). Niiden välistä meni edellä mainittu itä-länsi – suuntainen kiviviemäri, jota tavattiin lisää lännempänä. Molemmat kaivot näyttivät liittyvän 1800-luvun loppupuolen kiviviemäriin tai alueen kuivattamiseen liittyviin kaivoihin (likavesikaivot?) ja mahdollisesti kadonneisiin puisiin putkiin 1800-luvun alkupuolelta kun kosteaa Suon kaupunginosaa muutettiin uuden asemakaavan mukaiseksi. Ne olivat tuskin varsinaisia vesikaivoja varhaisemmalta ajalta.

Tällä osuudella eteläprofiilissa ei näkynyt vanhoja kerroksia. Harmaan saven päällä oli heti vanha metallinen kaasuputki matalammaksi jätetyn alueen maaleikkauksessa. Yläpuolella oli vain sen ja muiden rakenteiden uudehkoja täyttömaita. Poikkitaiprofiileissa kiviviemäri oli syvällä harmaassa luonnollisessa savessa toisinkuin lännempänä paremmin dokumentoiduissa kohdissa, joissa sen alla oleva vanha kulttuurikerros kasvoi länteen päin 10 cm:stä 30 cm:een. Pohjoisprofiilissa näkyi heti sen takana syvällä olevan kadun keskilinjan kohdalla sijaitsevan korvattavan viemäriin kaivannon takia vain uudehkoja täyttömaita. Ulkomitoiltaan noin 40 cm paksun putken yläpinta oli 150 cm kadunpinnan alapuolella. Tämä putkilinja siirtyi vähitellen lännestä itään mentäessä Kirkkokadun eteläosasta pohjoisosaan.

Havaintopiste KI 1 kaivon länsipuolella seurattiin noin 46 metriä kaivamista (**kartta 1, kuvat 24-35**), jonka jälkeen päädyttiin dokumentoimaan Kirkkokatu 6:n länsirajan linjalla kiviviemäriin poikkileikkaus (**profiili KI 1**, 18 526,8/50 443,65-18 531,1/50 443,40; **kartat 1 ja 3; kuvat 36 ja 40-51**) ja sen pohjoispuolelta kaivannon pohjoisprofiilia (**havaintopiste KI 2**; 18 528,0-530,5/50 437,3-437,3; **kartat 1-2; kuvat 36-39**). Tällä osuudella oli tullut koko ajan esiin kiviviemäri ja sen kaivannon täyttömaat ym kuten **profiili KI 1**:ssä kuvataan.

Poikkitaiprofiilissa **profiili KI 1**:ssä näkyi eteläpäässä vuonna 2006 asennetut kaukojäähdytysputket ja niiden täyttöhiekat. Niiden alla oli kadunpinnasta 130 cm:n syvyydessä 3,85 m mpy:n korkeudella säilynyt tummaa alkuperäistä kulttuurimaata 20 cm. Se alla oli 35 cm luonnollista tummaa savea ja 110 cm harmaata savea.

Kaukojäähdytysputkikaivannon pohjoispuolella oli 160 cm leveä ja 100 cm korkea kiviviemäriin kaivanto. Kiviviemäri oli tummanruskeassa sekoittuneessa (tiilenmuruja) kaivannon täyttömaassa. Kaivannon täyttömaiden yläpinta oli 45 cm kadunpinnan alapuolella. Kerroksen keskellä sijaitseva harmaakiviputkiviemäriin kivirakenne oli 80 cm leveä ja 60-70 cm korkea kylmämuurattu kivirakenne, jota oli tiivistetty savella ulkopuolelta. Seinä ja katto muodostuivat yhdestä tai useammasta lohkotusta kivistä. Itse aukko oli 40 x 40 cm:n kokoinen. Kivirakenteen alla oli neljä pitkittäistä lankkua kiviseinien ja aukon kohdalla. Niiden leveys oli keskimäärin 15 cm ja paksuus 5 cm. Lankut eivät olleet kokonaan kiviseinien alla. Seinät olivat kallistuneet ulospäin ilmeisesti tästä syystä. Kiviviemäriin katon yläpinta oli 80 cm kadun alapuolella ja aukon pohja 130 cm. Absoluuttiset korkeudet olivat kadulle 5,15 m mpy, kattokivelle 4,40 m mpy ja aukon pohjatasolle 3,75 m mpy.

Kiviviemäriin ja lankkujen alla oli 10 cm sen täyttömaita ja mustaa vanhaa kulttuurimaata ja niiden alla 140 cm tummaa ja harmaata luonnollisia savikerroksia korkeudelta 3,67 m

mpy lähtien. Kiviviemäriin pohjoispuolella oli lähes metrin leveydeltä useita vanhoja kulttuurikerroksia (tummia hiekkoja, puusilppua) 90 cm:n korkeudelta. Mahdollisesti ylin 30 cm paksu kerros on uudempi, Niiden alla oli edellä mainittu tumma ja harmaa savi. Päällä oli soraa ja vanhaa ja uutta asfalttia 50 cm. Katu oli tässä korkeudella 5,15 m mpy ja oletettu vanha pintakerros korkeudella 4,60 m mpy ja puhdas savimaa korkeudella 3,67 m mpy.

Vanhat kulttuurikerrokset loppuivat pohjoisessa leikaten sen pohjoispuolella olevan uudemman itä-länsi suuntaisen viemäriin takia. Profiiliin (**havaintopiste KI 2**) yläosassa oli asfaltti (12 cm), asfaltin pohjustushiekka (12 cm), sora (22 cm) ja uutta täyttömaata (110 cm). Tämä alla oli korkeudelta 4,05 m mpy alkava noin neljä metriä pitkä ja 70 cm korkea hirsiseinä. Sen pinnalla oli tuohia tiivistämässä rakennetta. Hirsien alla oli vielä 110 cm harmaata koskemattonta savea, jonka yläpinta oli korkeudella n. 3,38 m mpy. Kaivannon pohja oli korkeudella 2,26 m mpy. Hirsiseinästä tuli esiin keraaminen putki hirsien puolivälissä, mutta sen kohdalla oli hirsiseinän pinnassa maata estäen tarkemman havainnoinnin. Idempänä edellisen vieressä seinä katkeaa alimmaisen hirren kohdalla olevan poikittaisen vesiputken takia. Hirsirakenteeseen on sahattu ylhäältä asti suoraseinäinen aukko myöhemmän metalliputken takia. Hirsirakenteen itäpäässä oli ilmeisesti salvoksia tuohikerroksen alla, joten rakenne on jatkunut pohjoiseen päin. Rakenteen länsipää meni havaintohetkellä maan sisään. Vastaavaa rakennetta ei löytynyt muualta. Pohjoispuolisen viemäriin kohdalla sijainnut hirsirakenne näytti liittyvän kiviviemäriin tai alueen aikaisempaan puiseen viemärintiin. Se sijaitsi noin 40 cm syvemällä kuin viereinen kiviviemäri. Kyseessä saattaa olla isompi keräyskaivo?

Mariankatu 8 itäosan kohdalta dokumentoitiin edellisestä poikittaisprofiilista kuusi metriä länteen toinen kiviviemäriin poikkileikkaus (**profiili KI 2; 18 528,25/50 437,4-18530,2/50437,3; kartat 1 ja 4; kuvat 55-63**). Kiviviemäri ja sen täyttömaat olivat samanlaisia kuin aiemmin. Alla oli kolme veistetyksi hirreksi luokiteltavaa puuta pitkittäin. Ne olivat aina 30 cm leveitä ja 10 cm paksuja. Aukko oli hieman suurempi yläosastaan kuin aiemmassa dokumentointikohdassa. Luultavasti pohjoinen seinäkivi oli kallistunut ulospäin. Kiviviemäriin alla oleva vanha tumma maa (tiivis maa, risuja, lastuja, alaosassa pieniä kiviä) oli kasvanut edellisestä dokumentointikohdasta 20 cm:n paksuiseksi kerrokseksi. Viemäriin pohjoispuolella oli samaa vanhaa tummaa maata 15-45 cm ennen koskemattomia savikerroksia korkeudella 3,58 m mpy. Kadun pinta ja rakenteet olivat kadun nousemisen, 10 cm, verran korkeammalla kuin aiemmin. Katu oli korkeudella 5,22 m mpy, kiviviemäriin yläpinta 4,60 m mpy ja aukon pohja 3,90 m mpy. Kaivannon pohja oli dokumentointihetkellä korkeudella 3,07 m mpy.

Kaivanto ja kiviviemäri jatkuivat samanlaisena länteen päin Kirkkokatu 8:n keskiosan kohdalla (**kartta 1; kuvat 64-74**).

Kirkkokatu 8 keskilinjan länsipuolella, ajoportin länsipuolella dokumentoitiin kaivannon pohjois- ja eteläprofiilia 15 metriä edellisestä profiilista länteen. Pohjoisprofiilissa (**havaintopiste KI 3; 18 527,3/50 422,5; kartat 1-2; kuvat 75-76**) näkyi pohjoispuolisen viemäriin täyttömaat. Ylimpänä oli asfaltti (12 cm) korkeudella 5,44 m mpy, jonka alla oli sora (25 cm), täyttöhiekka (105 cm), viemäriputki (35 cm) ja sen alla suoraan luonnollinen koskematon savi (90 cm). Savi oli noin korkeudella 3,50 m mpy. Kaivannon pohja oli dokumentointihetkellä korkeudella 2,61 m mpy.

Vastakkaisella eteläseinällä (**havaintopiste KI 4**; 18 529,9/50 422,4; **kartat 1-2**; **kuvat 75-76**) asfaltin alla oleva sorakerros oli paksumpi (50 cm). Profiilin takana olevien vuoden 2006 kaukojäähdytysputkien täyttöhiekkaa oli 85 cm ennen pohjoisprofiilin putken yläpinnan korkeudella, 3,90 m mpy, alkavaa noin 50 cm paksua vanhaa tummaa kulttuurikerrosta, jonka alla oli luonnollinen savi korkeudella 3,40 m mpy. Kaivannon pohja oli dokumentointihetkellä korkeudella 2,64 m mpy.

Profiili KI 3 (18 527,4/50 420,1; **kartat 1 ja 5**; **kuvat 82-86**) sijaitsi alle kolme metriä lännempänä edellisistä kaivannon silloisessa lounaisnurkassa. Profiilin takana itäpuolella sijaitsivat kaukojäähdytysputket ja niiden täyttömaat ja länsipuolella vanhemman kiviviemäriin täyttömaat. Piirretyn profiilin keskellä, josta puuttui asfalttikerros, oli noin 60 cm leveydeltä säilynyt ylhäältä lukien 30 cm ruskeata ja harmaata hiekkaa ja 40 cm vaalea vanhaa täyttöhiekkaa. Sen alla oli ilmeisesti vanhempaa tummaa hiekkaa, joka liittyi korkeudella 4,70 m mpy sijaitsevaan mukulakivitasoon. Kiveyksen, josta oli pudonnut kiviä dokumentointivaiheessa, alla oli 70 cm erilaisia hiekoja ja savia ennen 40 cm paksua tummaa maata (risuja). Puhdas harmaa savi oli korkeudella 3,80 m mpy ja kaivannon pohja korkeudella 2,62 m mpy.

Kaivannon länsipäästä dokumentoitiin kiviviemäriin ja Mariankadun jalkakäytävän linjalta vielä yksi poikittaisprofiili (**profiili KI 4**; 18 526,3/50 412,0-18 529,6/50 411,8; **kartat 1 ja 6**; **kuvat 89-90**) vuoden 2009 lopussa kahdeksan metriä länteen edellisestä profiilista. Profiilissa näkyi sama kerrostuneisuus kuin aiemmissa kiviviemäriin profiileissa, mutta itse viemäriin kivet olivat sekaisin aiempien kunnallisteknisten kaivaustöiden takia. Viemäriin alla näkyvät kolme pitkittäistä puuta olivat jo paksuja ja pitkiä, poikkileikkaukseltaan noin 25x15 cm:n kokoisia, hirsiiä. Kiviviemäri oli enää vain puolittain kaivannon alueella, sillä se meni pohjoisprofiilin sisään. Kiviviemäriin linja oli itä-länsi –suuntainen kun vastaavasti katu ja siis myös kaivanto ovat hiukan SWW-NEE –suuntaisia. Myös pohjoispuolinen viemäriin linja siirtyi etelämmäksi aivan kiviviemäriin viereen länteen päin siirryttäessä. Kiviviemäri lähenee itään päin mentäessä hitaasti kohti eteläistä jalkakäytävää. Katu oli korkeudella 5,64 m mpy, kiviviemäriin katon yläpinta (vahingoittunut) 4,80 m mpy ja pohjahirret 4,00 mpy. Kiviviemäriin pohja oli täällä syvimmillään kadunpinnasta dokumentoiduissa kohteissa, vaikka ei kuitenkaan absoluutissa korkeuksissa.

Pääkaivannosta kaivettiin loppuvaiheessa vuoden 2009 lopussa ja vuoden 2010 alussa pohjoiseen Kirkkokatu 7:ään (**kartta 1**; **kuvat 95**) ja Kirkkokatu 3:een (**kartta 1**; **kuvat 94-104**) omat sivukaivannot uusia putkia varten. Niissä ei näkyvät vanhoja kerroksia entisten putkien ym. takia. Kirkkokatu 7:n kaivannon pohjalta tuli runsaasti harmaasta savesta (viemäri?)kaivojen veistettyjä hirsiiä, joita oli käytetty putkien alapuolisina tukina. Noin 115-120x15x10 cm kokoisissa suoranurkkaisissa hirsissä oli noin 10 cm leveät salvokset.

Esinelöytöjä (KM 2010059:1-7) otettiin talteen dokumentointikohtien puhdistamisen aikana. Ne tulivat kiviviemäriin alla ja pohjoispuolella olleista vanhoista tummista kulttuurikerroksista. **Profiilin KI 2** luota tuli liitupiippu, lyijylasitettuja punasaviastioita ja kaakelipala. Lisäksi tuli ikkunalasipala sekä seitsemän isompaa ja muutama pienempi kengän nahkapalaa (mm. kengän antura). Osassa oli vielä karvaa jäljellä.⁹

⁹ Löytöluettelossa tarkat koordinaatit osoittavat alueen, profiilin tai havaintopisteen keskipistettä Helsingin vanhassa koordinaattijärjestelmässä. Alue – sarakkeessa on dokumentointikohtien tunnus kuten **A KI 1**.

Havaintopisteen KI 3 kohdalta tuli kaksi nahkapalaa, joista toisessa oli kahdella pidemmällä vastakkaisella reunalla ompelemisen jälkiä. Toisessa palassa reikiä oli vain toisella pitkällä sivulla.

Profiilin KI 4 luota tuli kaksi erikokoista nahkakengän anturaa, mahdollisesti saman kengän eri osia.

Löytöaineisto vaikutti täällä kuten muuallakin Kirkkokatu-Ritarikatu-Rauhankatu – valvonta-alueilla, yksinkertaiselta, tai vanhalta. Uudempi esineistö puutui löydöistä. Mahdollisesti ylimmät kerrokset Ruotsin vallan kaupungista olivat tuhoutuneet uuden asemakaavan toteuttamisen yhteydessä?

5.2 Kirkkokatu, läntinen osa (Helsingin Energia)

HKR/Staran kunnostaessa Kirkkokadun itäistä osaa Helsingin Energia aloitti laajentamaan vuoden 2009 marraskuun puolesta välin kaukojäähdytysverkostoa tämän alueen länsipuolelle. Kirkkokadun ja Mariankadun risteuksen eteläpuolella olevista vuonna 2006 asennetuista kaukojäähdytysputkista jatkettiin putkia Kirkkokatua länteen Ritarikadulle, Ritarikatua pitkin Rauhankadulle ja Rauhankatua pitkin Snellmaninkadulle, jossa ne yhtyivät vuonna 2006 Rauhankadun länsiosaan asennettuihin kaukojäähdytysputkiin. Arkeologit kävivät dokumentoimassa näitä kaivantoja säännöllisesti tammikuuhun 2010 saakka.

Mariankadun ja Kirkkokadun kaivannon pituus oli yhteensä 74 metriä (**kartta 7; kuvat 124-131**). Mariankadun ajoradan länsireunassa sijaitsevan kaivannon leveys oli ylhäällä 2,3-2,5 metriä. Kaivannon eteläpää oli 5,0 metriä Kirkkokadun eteläpuolella ja kaivannon itäreuna 8,0 metriä itään Mariankatu 10:n itäseinästä. Kirkkokadulla kaivannon eteläreuna oli 7,5 metriä etelään Kirkkokatu 9:n eteläseinästä. Kaivannon eteläosan syvemmän osan leveys oli yläosassa noin 2,6 metriä, mutta alaosassa kaksi metriä. Eteläseinä oli viisto. Syvemmän kaivanto-osan pohjoispuolella oli vielä noin 2,0 metriä leveä matalampi kaivanto-osa. Sen eteläreunassa sijaitsi kaukolämpöputket betonisuojuksissa, jotka purettiin nyt. Kohdalle asennettiin uudet putket samalle tasolle ilman kaivamista ja betonisuoja. Kirkkokadun kaivannon länsipää sijaitsi yhdeksän metriä länteen Ritarikadun itäreunasta Ritarikadun ja Kirkkokadun risteyksessä.

Mariankadun 190 cm syvän kaivannon itäprofiilissa oli kaksi havaintopistettä (**havaintopisteet KL 1-2; kartat 7-8; kuvat 105-118**). Molemmissa valta-osa kerroksista oli uudehkoa täyttömaata 1800-luvun alusta Mariankadun rakentamisen takia. **Havaintopiste KL 1** (18 520,4/50 405,3) sijaitsi kaksi metriä Kirkkokadun eteläpuolella. Profiilin alaosassa oli puhdasta silttiä 5 cm ja päällä 20 cm vanhaa kulttuurikerrosta, jonka pinta oli noin korkeudella 4,30 m mpy. Kaksi seuraavaa kerrosta vaikuttivat jo täyttömailta (40 cm). Niiden yläpuolella oli varmasti täyttömaata (mm. louhintakiveä, tiilikappaleita), soraa ja hiekkaa aina 5,94 m mpy:n korkeudella sijaitsevaa katupintaa.

A tarkoittaa aluetta, **P** profiilia ja **H** havaintopistettä. **KI** tarkoittaa Kirkkokadun itäistä osaa, **KL** Kirkkokadun läntistä osaa, **RI** Ritarikatua, **RA** Rauhankatua, **S** Sofiankatua ja **K** Katariinankatua. 1, 2.. tarkoittaa monesko alue, profiili tai havaintopiste on kyseessä kunkin valvonta-alueen sisällä.

Havaintopisteessä KL 2 (18 524,6/50 405,0), 4,2 metriä edellisestä pohjoiseen Kirkkokadun eteläisen jalkakäytävän linjalla, oli ohuita kerroksia pohjaan saakka. Alimpana oli luonnollista savea ja silttiä 20 cm korkeudelle 4,18 m mpy saakka. Niiden yläpuoliset sotkuiset ohuet kerrokset on vaikea tulkita. 4,45 m mpy:n korkeudelle voi olla vanhaa maata ja sen yläpuolella täyttömaita. Kohdalla on mm. kaapeleita runsaasti poikittain ja viistosti häiritsemässä kerroksia. Katupinta oli korkeudella 5,84 m mpy.

Mariankadun kaivannon länsiprofiilissa oli kaukolämpöputkien betonisuoijat esillä. Niiden kaivanto on ulottunut nykyisen kaivannon kohdalle.

Kirkkokadun ja Mariankadun risteyksen kohdalla kaivannossa oli putkia, kaapeleita ja betonirakenteita niin tiivisti, että kaikki vanhat kerrostumat olivat tuhoutuneet.

Kirkkokadun ajoradan pohjoispuoliskolla sijaitsevan syvemmän kaivanto-osan alaosan etelätaitteessa oli pitkä itä-länsi suuntainen hirsi. Se oli hyvin todennäköisesti osa harmaakiviputkiviemäriin alla olleista pohjarakenteista. Kaivannosta oli nostettu maanpääle iso kasa hirsiiä (15-18 cm korkeita ja 12-15 cm paksuja), joissa oli salvoksia (**kuvat 139-143**). Ilmeisesti purettujen talojen hirsiiä on käytetty hyväksi rakennustöissä.

Vastaava kiviviemäri oli Kirkkokadun itäisessä valvontaosassa sijainnut kadun keskilinjan eteläpuolella. Nyt se sijaitsi keskilinjan pohjoispuolella. Kaivettaessa ei löytynyt kuitenkaan viemäriin kiviä. Vanhaa putkiverkostoa esittävän kartan mukaan kiviviemäri on ollut tällä osuudella ja sitä löytyikin kaivannon länsipäästä. Johtuiko kivien puuttuminen kaukolämpöputkien tai eteläprofiilin takana olevan viemäriin rakentamisesta?

Kaivannon pohjalla oli kiviviemäriin hirsiiä aina Kirkkokatu 9:n puolivälissä olevan porttikongin kohdalle saakka. Ilmeisesti kiviviemäriin pohja on nousut ylemmäksi kuin mikä oli kaivannon pohjatason tavoitekorkeus. Kaivannon länsipäästä löydettyjen kiviviemärien poikittaisten aukkojen korkeudet viittasivat tähän.

Kaivannon pohjan itäpäähän 9,5 metriä länteen Mariankadusta tehtiin pieni tasokaivausalue **alue KL 1** (18 529,3/50 386,6; **kartat 7 ja 9; kuvat 137-138**), josta paljastui näkyvissä olevan hirren pohjoispuolelta hiukan alemmaa kaksi hirttä ja eteläpuolelta profiilista samalta tasolta yksi. Etelään ei voitu kaivaa profiilin takia enempää. Esille saatiin siis yhteensä neljä noin 13-20 cm leveitä hirsiiä, joiden alapintaa ei kaivettu esiin. Ne sijaitsivat keskimäärin korkeudella 4,30 m mpy. Katu oli tällä kohtaa korkeudella 5,96 m mpy eli hirret olivat 1,68 metrin syvyydessä. Ne olivat 10 cm syvemmällä kuin Kirkkokadun itäisen valvontaosan läntisimmän kiviviemäriin dokumentointikohdassa. Se sopi kuitenkin tendenssiin että kiviviemäriin pohja menee länteen päin kadunpinnasta syvemmälle. Viemäriin pohja laskee kuitenkin absoluuttisesti itään dokumentoiduissa kohdissa; 4,30 m, 4,00 m, 3,85 m ja 3,75 m mpy.

Alueen KL 1 luoteispuolelle 1,0 metriä länteen kaukolämpöputken kohdalle tehtiin **havaintopisteeseen KL 3** kaivannon pohjan alapuolelle pieni 70 cm syvä koekuoppa kulttuurikerroksen paksuuden selvittämiseksi (18 530,8/50 385,5; **kartat 7-8; kuvat 133-136**). Katupinta oli sijainnut kohdalla korkeudella 5,95 m mpy. Sen alla oli ollut hiekkaa. Kaukolämpöputkien suojakuoren (lev. yli 90 cm) yläpinta oli korkeudella 5,55 m mpy ja pohja 5,00 m mpy. Suojakuoren alla oli vielä 12 cm soraa. Noin 4,80 m mpy alkoi

vanhat kulttuurikerrokset; tummaa maata sisältäen puulastuja ja nokea (60 cm), puusilppukerros (30 cm) ja ruskeaharmaa hiekka (25 cm) ennen korkeudella 3,65 m mpy tavattua luonnollista savea. Koekuopan pohja oli korkeudella 3,60 m mpy. Kaivannon pohja oli korkeudella 4,32 m mpy.

Profiili KL 1 (18 532,3/50 377,6; **kartat 7 ja 10; kuvat 144-151**) sijaitsi Kirkkokadun valvonta-alueen puolivälissä Kirkkokatu 9:n keskiosan kohdalla kahdeksan metriä edellisestä havaintopisteestä länteen. Pääkaivannosta tehtiin kaksi metriä pitkä ja 0,55 cm leveä sivukaivanto pohjoispuoliseen tonttiin menevän kaasuputken länsipuolella kaukolämpöputkilinjan poikki. Kaivanto oli noin kaksi metriä syvä koekuoppineen.

Kaivannon pohjoisprofiili dokumentoitiin. Jalkakäytävän pinta oli korkeudella 6,07 m mpy. Osittain profiilin takana oli asfaltti ja sen pohjustushiekat (yht 25 cm). Niiden alla oli 85 cm paksu sekoittunut täyttöhiekka (tiilihippuja) ja siinä tiilikerros korkeudella 5.35 m mpy. Kyseessä on ilmeisesti jalkakäytävän alla sijaitsevien kaapeleiden suojakivet. Profiilin reunoilla ja kauempana kaivannon pohjoisimmassa maaleikkauksessa kyseinen tiilikerros näkyy paremmin. Kerroksen alaosassa oli uusi kangassuikale. Kerros ulottui kaasuputken alapuolelle. Kaasuputki sijaitsi 90 cm kadunpinnan alapuolella. Sitä varten kaivettu putkikaivanto näkyi selvästi edellä mainitussa kerroksessa profiilin itäreunassa. Paksun hiekkakerroksen alla oli korkeudelta 4,90 m mpy lähtien 30 cm:n paksuudelta viisi erilaista ohutta savi- ja hiekkakerrosta, jotka erosivat selvästi yläpuolen sekaisesta kerroksesta. 4,65 m mpy:n korkeudelta alkoi 45 cm paksu tumma varmasti vanha yhtenäinen kulttuurikerros. Sen alapuolella oli seitsemän enintään 15 cm leveitä epämääräisiä lautoja korkeudella 4,25 m mpy. Niiden päällä ja väleissä oli vaaleata hiekkaa. Itä- ja länsiprofiilien kohdilla laudat sijaitsivat hiukan ylempänä. Laudat olivat jatkuneet pidemmälle etelään päin kaivannon pohjalla, mutta kaivinkone oli rikkonut ne. Sivukaivannon profiileissa näkyi kuitenkin niiden ulottuvan lähelle pääkaivantoon saakka kuitenkin sinne ulottumatta. Profiileissa näkyi lähellä lautojen eteläpäitä lautojen alla sijainnut poikittainen lankku/hirsi, ilmeinen lattiavasa. Lautojen alle kaivettiin 25 cm syvä koekuoppa, josta tuli 10 cm harmaata sekoittunutta silttiä, (+hiekkaa, tiilimurska), 10 cm vaaleaa hiekkaa ennen ruskeaa puusilppukerrosta. Viimeistä kerrosta kaivettiin vain muutamia senttejä korkeuteen 3,96 m mpy saakka. Puhdasta maata ei tavoitettu.

Pääkaivantoa länteen päin kaivettaessa kaivannon poikittaisprofiilissa näkyi selvästi niin kiviviemärin kuin kaukolämpöputkien kaivannot vierekkäin (**kuvat 152-161**). Kiviviemärin kiviä ei ollut kaivannossa. Todella vanhoja kulttuurikerroksia oli säilynyt edellisten kaivantojen vuoksi etupäässä vain syvemmän kaivanto-osan pohjoisosassa ja sen pohjoispuolella kaukolämpöputkien alla.

Havaintopiste KL 4 (18529,6/50 363,9; **kartta 7-8; kuvat 162-163**) sijaitsi kaukolämpöputken alla syvemmän kaivanto-osan pohjoisprofiilissa Kirkkokatu 9:n länsiosan kohdalla noin 13 metriä länteen edellisestä profiilista. Paikalle kaivettiin myös kaivannon pohjatason alapuolelle noin 80 cm syvä koekuoppa kerrosten paksuuden selvittämiseksi. Ylimpänä kerroksena oli taustalla jalkakäytävän asfaltti korkeudella 6,12 m mpy. Sen alla oli 20 cm hiekkaa, 55 cm kaukolämpöputkien betonisuojaa, 20 cm soraa, 24 cm ruskeaa hiekkaa, 34 cm vanhaa tummaa maata, 10 cm savea ja kiviä ja 70 cm tummanharmaa maa (lastuja, alaosassa oksia, puita). Luonnollista maata ei tavoitettu koekuopassa, jonka pohja oli korkeudella 3,64 m mpy. Kaivannon pohja oli korkeudella 4,44 m mpy.

Nelisen metriä itään **havaintopisteestä KL 4**:sta kaukolämpöputken alta tuli esiin rakennuksen laualattia 1,60 metriä taustalla sijaitsevan jalkakäytävän (6,37 m mpy) alapuolelta **profiilista KL 2** (18 529,2/50 356,2-18 529,5/50 360,4; **kartat 7 ja 11; kuvat 167-181**). Profiilissa näkyi pitkittäinen puu ja sen päällä poikittaisia lattialautoja (18x3 cm). Lautoja puuttui itäosasta. Rakenne oli yhteensä noin kolme metriä pitkä sijaiten 4,45-4,75 m mpy:n korkeudella. Sen pinta laski itään päin. Lattian keskiosassa yläpuolella oli pieni poikittäinen puu ja sen itäpuolella tuohikerros. Lattian itäpäässä oli iso aukko profiilissa. Kohdalla oli ollut iso poikittäinen hirsi, jonka alla oli vielä ollut lattialautoja. Lattian alla oli 25 cm paksu tumman mustanruskea, savensekainen hiekka, jonka keskellä oli ohut vaaleanharmaa hiekkakerros. Välikerroksen länsipäässä oli useampia pieniä kiviä. Kaivannon pohja oli noin korkeudella 4,10, mutta sadeveden poisjohtamiseksi sitä kaivettiin profiiliin kohdalla paikoitellen syvemmälle syvyyteen 4,40 m mpy saakka.

Puurakenteen päällä oli 20 cm paksu samanlaiselta vaikuttava tumman mustanruskea, savensekainen hiekka kuin alla ja sen päällä 15 cm paksu harmaanruskea savea (+tiilimurskaa) ja vaaleanharmaa ohut hiekkakerros. Rakenteen päällä oli siis yhteensä 35-40 cm vanhoja kerroksia. Ylempänä oli kellertävänruskeaa uudempaa hienoa täyttöhiekkaa ja soraa yhteensä 40 cm. Kaukolämpöputki oli poistettu dokumentointihetkellä.

Heti puurakenteen länsipuolella yläpuoliset uudemmat täyttökerrokset painuvat syvemmälle, ainakin puurakenteen lattiatasolle saakka. Tätä kohtaa vastapäätä eteläprofiilissa oli ison kiviviemäriin jäännökset. Kohdan länsipuolella kaukolämpöputki menee poikittain kaivannon poikki. Puurakenne on voinut jatkua ennen kaivaushetkeä korkeintaan noin metrin etelään, mutta sen jälkeen mahdollisen jatkon purettu kiviviemäri on tuhonnut. Eteläprofiilissa rakennetta ei tietenkään näkynyt kiviviemäriinlinjan ja uudemman viemäriinlinjan takia.

Rakenteen itäosa kaivettiin aiemmassa vaiheessa esiin ja kohdalle tehtiin pieni matala 20-30 cm syvä, koekuoppa. Puulattian alla oli silloin havaittavissa 10 cm tummaa maata ja 15 cm sotkuista savea (**kuvat 164-166**).

Havaintopiste KL 5 (18 526,2/50 350,8; **kartat 7-8; kuvat 184-186**) sijaitsi kaivannon eteläprofiiliin länsipäässä Ritarikadun kohdalla kuusi metriä länteen **profiilista KL 2**. Katu oli korkeudella 6,30 m mpy. Katukivet ja alapuolinen täyttömaa oli 90 cm paksu. Sen alla näkyi 60 cm korkea isoista kivistä tehty kiviviemäri, jossa oli kooltaan 30x20 cm kokoinen pohjois-eteläsuuntainen aukko. Kiviviemäriin alla oli näkyvissä 35 cm tummaa maata ennen kaivannon pohjaa korkeudella 4,50 m mpy. Kiviviemäriin alapinta oli korkeudella 4,90 m mpy, joten se oli jo huomattavasti kaivannon pohjaa ylempänä toisinkuin itäpäässä, jossa se oli kaivannon pohjan tasolla.

Havaintopisteestä KL 5 kolme metriä itään oli edellistä isompi kiviviemäri (**kartta 7; kuvat 187-189**), jonka aukko oli myös pohjois-etelä –suunnassa.

Kirkkokadun läntisessä valvontaosassa löytöjä otettiin talteen dokumentointikohtien luota (KM 2010059:8-24). **Alueelta KL 1** tuli irtopaloja ilmeisesti nahkakengästä ja muutama eläimen luu.

Profiilin KL 1 kohdalla oli koristelemattoman liitupiipun varsipala. **Profiilin KL 2** kohdalla otettiin profiilin puhdistamisen kahdessa eri vaiheessa runsaammin löytöjä talteen; kaksinkerroin taitettu ohut lyijylevy, koristelemattomia liitupiippujen varsipaloja, lyijylasitettujen ja/tai lisäksi bolus- ja kuparioksidikoristeltujen punasaviastioiden paloja, lasipullon pala, ikkunalasien paloja ja eläimien luita.

5.3 Ritarikatu

Kaukojäähdytyskaivanto kääntyi Kirkkokadulta pohjoiseen Ritarikadun keskilinjaa pitkin pohjoiseen. 75 metriä pitkä, 2,5 metriä leveä ja 1,70-1,80 metriä syvä suora kaivanto kaivettiin lähinnä marraskuun lopussa 2009 (**kartta 12; kuvat 194-213**). Kaivannon eteläpää sijaitsi 3,0 metriä Kirkkokatu 9 eteläseinän linjan eteläpuolella Kirkkokadun pohjoisen jalkakäytävän eteläreunalla. Pohjoinen pää sijaitsi 8,0 metriä pohjoiseen Ritarikatu 9 pohjoispään pohjoispuolella Ritarikadun ja Rauhankadun risteyksessä. Ritarikatu oli tällä osuudella melko tasainen. Pohjoisen Rauhankadun risteyksen korkeudesta 6,8 m mpy se laski eteläosan korkeuteen 6,3 m mpy.

Ritarikatu 7 ja 9:n länsiseinästä 4,3 metriä länteen sijaitsevan kaivannon keskellä meni tai oli mennyt käytöstä poistettu viemäriputkilinja. Kyseessä saattoi olla 1800-luvun lopussa asennettu saviputki (lasitettu saviputki, läpimitta 15-30 cm). 1880 ja 1890 – lukujen vaihteessa mainitaan Ritarikadun ja Rauhankadun huonokuntoiset puukanavat korvatun lasitetuilla saviputkilla (glascerad lerrörskanaler). Putki tuli näkyviin syvemmän Kirkkokadun kaivannon pohjois- ja eteläprofiilien kohdilla. Heti Ritarikadun kaivannon länsipuolella oli käytössä oleva viemäriinlinja. Näiden kahden putkilinjan takia koko kaivanto oli käytännössä uudempaa täyttömaata (sora tai hiekkaa). Kauimpana putkilinjoista kaivannon itäprofiilin eteläpuoliskossa näkyi alimpana kerroksena ilmeisesti vanha täyttökerros, tummanharmaa ruskea hiekka, jossa oli tiiltä ja keramiikkaa.

Kaivannon eteläosasta dokumentoitiin Ritarikatu 7:n keskiosan kohdalta kaivannon itäprofiilia ja sen juurelle tehty pieni tasokaivausalue (**alue RI 1**). Kaivannon keski- ja pohjoisosassa Ritarikatu 7 pohjoisosan ja Ritarikatu 9 keskiosan kohdalla itäprofiilissa oli **havaintopisteet RI 1-2**.

Alue RI 1:n (18 547,9/50 349,1; **kartat 12-13; kuvat 197-201**) kohdalla katu oli korkeudella 6,34 m mpy. Se sijaitsi 14 metriä pohjoiseen Kirkkokatu 9:n eteläreunasta pohjoiseen. Katupintana oli betonisia katukiviä. Alla oli 50 cm sora, 8-25 cm erittäin vaaleaa hiekkaa ja 50 cm kellertävää vaaleanruskeaa hiekkaa. Myös jälkimmäinen kerros vaikutti entisen viemärikaivannon täyttömailta. Alimpana oli 60 cm tummanharmaata ruskeaa hiekkaa, joka sisälsi tiilipaloja ja keramiikka. Kyseessä näytti olevan alueen vanhaa täyttömaata uuden 1800-luvun alun asemakaavan toteuttamisen ajalta. Sen yläpinta oli korkeudella 5,25 m mpy. Kaivannon pohja oli korkeudella 4,65 m mpy.

Profiilikohdan edessä kaivettiin 0,6 x 1,0 metrin alueella kaivannon pohjaa. Kaivannon pohjan harmaan savensekaisen täyttöhiekan alta tuli 10 cm syvyydessä aivan profiilin vierestä profiilin alaosaan liittyvä kerros. Tasossa oli havaittavissa kivien ja tiilipallojen

joukossa profiilin vieressä pystypaalu. Pystyssä oleva lankun pää oli tasokaivauksen länsiosan savista harmaata maata käsittävän ylemmäksi jätetyn alueen rajalla.

Havaintopiste RI 1 (18 561,7/50 348,2; **kartat 112 ja 114; kuvat 203—205**) sijaitsi 14 metriä pohjoiseen edellisestä havaintokohdasta. Havaintopisteen kohdalla katu oli korkeudella 6,40 m mpy. Betonisten katukivien ja niiden laskuhiekan alla oli 30 cm paksu sorakerros ja lähes 90 cm erilaisia täyttöhiekkakerroksia, jotka näyttivät liittyvän kaivannon kohdalla olleeseen viemäriin. Noin 5,0 m mpy:n korkeudella oli 10 cm paksu tiilimurska- ja hiekkakerros, jonka alla oli 30 cm tummaa täytemaata. Nämä olivat vanhoja täyttökerroksia, joita oli jo edellisessä havaintopisteessä. Kaivannon pohja oli korkeudella 4,63 m mpy.

Havaintopiste RI 2 (18 583,4/50 346,8; **kartat 12 ja 14; kuvat 207-209**) sijaitsi 22 metriä pohjoisempana edellisestä havaintopisteestä. Profiili oli huomattavasti yksinkertaisempi kuin edellinen profiili. Betonisten katukivien alla oli 12 cm kivien laskuhiekkaa, 40 cm soraa, 85 cm karkea kellertävää hiekkaa, 16 cm hienoa kellertävää hiekkaa ja 20 cm harmaata savipitoista hiekkaa, jotka olivat kaikki ilmeisesti uusia täyttökerroksia. Kaivannon pohja oli korkeudella 4,74 m mpy.

Ritarikadun tasokaivausalueelta, **alueelta RA 1**, tuli muutama löytö (KM 2010059:25-29); koristelemattomien liitupiippujen varsipaloja, kivisavikeraaminen suolalasetettu astianpala, punasaviastian pala, piiposliiniastian valkoinen tinalasetettu pala ja kaksi ikkunalasipalaa. Piiposliiniastian pala oli harvinainen löytöjen joukossa sillä useimmiten löydöt olivat yksinkertaista, ja ilmeisesti vanhempaa, esineistöä.

5.4 Rauhankatu

Kaivanto tuli Rauhankadulle Ritarikadulta (**kartta 15; kuvat 214-307**) siten että kaivannon itäpää oli 7,2 metriä itään Rauhankatu 13 ja 11 välisestä rajasta itään. Kaivantoa kaivettiin länttä Snellmaninkadun itäpuolelle saakka lännestä päin vuonna 2007 asennettuja kaukojäähdytysputkia kohti. Kaivannon länsipää oli Rauhankatu 15:n länsiseinästä 3,0 metriä itään. Vuoden 2007 putkia oli esillä 0,8 metriä. Kaivanto sijaitsi kadun pohjoisella ajoradalla kääntyen aivan länsipäässä loivasti kadun keskilinjalle, jossa oli aiempien putkien päät. Kaivannon pohjoisseinän yläosa oli idässä noin 4,0 metriä etelään Rauhankatu 13:n eteläseinästä ja lännessä 6,3 metriä etelään Rauhankatu 15:n eteläseinästä.

Kaivannon pituus oli 112 metriä, leveys 2,5 metriä ja syvyys keskimäärin 1,65-2,0 metriä. Kaivannon pohja oli noin 2,0 metriä leveä. Kaivannon länsipäässä kallio tuli esiin ja kaivanto oli ennen kallion räjäytystä pienimmillään 50 cm syvä. Rauhankadun pinta laski lännestä Snellmaninkadulta aluksi jyrkästi tasoittuen sitten. Länsipäässä korkeus oli 12,0 m mpy ja Ritarikadun kohdalla 6,8 m mpy.

Kaivannon itäpäässä dokumentoitiin pohjois- ja itäprofiileita ja tasoa **alueella RA 1**. Pääsääntöisesti kaivannon eteläprofiilissa noin 6,5 metriä etelään pohjoisenpuolen rakennuksista oli havaintopisteitä (**havaintopisteet RA 1-5 ja 8**), mutta kaivannon

länsipäässä muutamat havaintopisteet (**havaintopisteet RA 6 ja 7 ja profiili RA 1**) olivat kaivannon pohjoisprofiilissa.

Ritarikadun ja Rauhankadun kaivantojen risteyksen lounaiskulmassa oli tiilinen viemärikaivo, jonka itäpuolella oli kaivantojen rajalla Rauhankadun suuntainen hirsi (esillä yhden metrin verran, 25 cm leveä ja 10 cm korkea) korkeudella 4,89 m mpy. Sen keskiosan alla oli poikittain useampia pohjois-eteläsuuntaisia puita.

Edellisen kohdan pohjoispuolelta Rauhankadun kaivannon itäpääty dokumentoitiin niin profiilien kuin tason suhteen (**alue RA 1; 18 606,4/50 344,4; kartat 15-16; kuvat 214-223**). Katu oli korkeudella 6,67 m mpy ja profiilin yläosa muodostui 13 cm asvaltista, 22 cm sen alapuolisesta sorasta ja 90 cm vaaleasta harmaanruskeasta hiekasta, jonka yläosa vaaleampi ja yhtenäisempi. Korkeudella 5,50-5,60 m mpy oli 10 cm paksu punertava tiilimurskakerros kaivannon koillisnurkassa. Sen alla oli kaivannon pohjaan saakka 80 cm tumman mustanruskea hiekka, joka jatkui Ritarikadun kaivantoon kapeneva kerroksena painuen Ritarikadun kaivannon pohjan alapuolelle ainakin korkeuksien puolesta tai se oli tuhoutunut putkitöissä. Rauhankadun kaivannossa tumman kerroksen sisällä oli korkeudella 4,80 m mpy pohjoisprofiilissa pohjois-eteläsuuntaisen puun pää ja itäprofiilissa samalla korkeudella katkelma samansuuntaisesta puusta. Ne olivat samalla korkeudella kuin tiilikaivon itäpuolella oleva puurakenne, jonka yhteyteen ne kuuluivat. Kyseessä on todennäköisesti lattiarakenne. Dokumentoidun pohjoisprofiilin yläosan vaalea harmaanruskeassa hiekassa oli korkeudella noin 6,0 m mpy neljä tiiltä ja niiden alla vaalea hiekka. Lännempänä olevasta pohjoisprofiilista selvisi että kyseessä oli kaapeleiden päälle niitä suojaamaan laitettuja tiiliä. Muuten pohjoisprofiili oli samanlainen kuin itäprofiili.

Itäprofiilin viereen tehtiin pohjatason (4,68 m mpy) alapuolelle pieni 80 cm syvä koekuoppa. Tumma maa jatkui korkeudelle 4,58 m mpy saakka, jossa alkoi 10 cm paksu puusilppukerros. Sen alla oli vielä 40 cm tummaa maata syvyydelle 3,88 m mpy saakka, jossa kaivaus lopetettiin. Kuoppa täyttyi nopeasti vedellä.

Kaivannon itäpään pohjalla oli tummaa maata kaksi metriä länteen, jonka jälkeen kaivannon pohjalla oli esillä viemäriputki NNW-SSE –suunnassa. Se tuli tiilikaivon suunnasta. Kaivantoa koneellisesti kaivettaessa länteen päin paljastui, että kaivannon pohjalla sekoittuneen maan jälkeen tumma maa jatkui 16 metrin päässä. Täällä **havaintokohta RA 1:n** lähellä sitä oli noin 60 cm:n paksuudelta profiilissa ja kaivannon keskiosassa lännempänä noin 20 cm (**kuvat 224-235 ja 244-253**). Eteläprofiilissa Ritarikatu 13:n kohdalla katurakenteet ja niiden alapuoliset kerrokset olivat melko yhtenäiset profiilin eteläpuolella olevan viemäriinjan takia. Rauhankadulla puukanava korvattiin vuonna 1891 lasitetulla saviputkella. Pohjoisprofiilissa näkyi vastaavassa kohdassa tumman maan päällä kaapelilinja tiilisuojiin ja niiden päällä uudempia täyttömaita.

Havaintopisteessä RA 1 (18 604,6/50 325,7; **kartat 15 ja 17; kuvat 236-241**) 20 metriä länteen kaivannon itäpäädyistä Ritarikatu 13:n itäosan kohdalla oli korkeudella 6,90 m mpy sijaitsevien katukivien ja niiden laskuhiekan (yht. 30 cm) alla noin 10 cm paksu asfaltti, jonka alla oli vuorostaan soraa noin 20 cm. Tämän alla oli vaalea hiekka (kiviä, tiilipaloja) 60 cm. Sen alaosan noin 30 cm oli tummempaa kuin yläosa ja tämä ero voimistui länteen mentäessä. Vaikutti kuitenkin siltä että ne olivat samaa kerrosta, mahdollisesti profiilin takana sijainneiden uusien ja jo purettujen viemärien kaivannon

täyttömaita? Profiilin alin kerros korkeudelta 5,90 m mpy lähtien oli vanha tumma hiekkakerros (tiili, puuta). Havaintopisteen kohdalla kaivannon pohjataso (5,15 m mpy) alle kaiven koekuopan kohdalla se oli 1,40 metriä paksu. Kerroksen alapintaa ei saavutettu noin 88 cm syvyisen koekuopan kohdalla, jonka pohja oli korkeudella 4,25 m mpy. Kerros sisälsi koekuoppaa kaivettaessa yläosassaan runsaasti puiden lastuja, risuja ja tuohipaloja.

Havaintopisteessä RA 2 (18 603,7/50 309,7; **kartat 15 ja 17; kuvat 242-243**) 16 metriä edellisestä länteen Ritarikatu 13:n keskiosan kohdalla oli vastaavat kerrokset kuin edellisessä havaintopisteessä. Kerrospaksuudet vaihtelivat vain vähän. Katukivet (7,29 m mpy) ja laskuhiekkakerros olivat yhteensä 40 cm, asvaltti 10 cm, sora 20 cm, vaalea hiekka (kiviä, tiilipaloja) 30 cm ja edellistä hiukan tummempi 35 cm paksu kerros vastaava kerros. Vanha tumma maa oli korkeudelta 5,90 m mpy lähtien. Sitä oli 52 cm. Sen alla oli 5 cm savea ja uudelleen tummaa maata 5 cm. Alimpana oli 12 cm paksuudelta koskematon savi noin korkeudelta 5,30 m mpy lähtien. Havaintopisteeseen oli kaivettu kaivannon pohjan (5,56 m mpy) alapuolelle noin 35 cm syvä koekuoppa puhtaan koskemattoman maan esiin saamiseksi. Sen pohja oli korkeudella 5,19 m mpy.

Havaintopiste RA 3 (18 602,8/50 292,4; **kartat 15 ja 17; kuva 255**) sijaitsi 17 metriä länteen Rauhankatu 13:n länsiosan kohdalla porttikongin itäpuolella. Katukivet (17 cm) olivat korkeudella 7,66 m mpy. Niiden alla oli 20 cm kivien laskuhiekkaa, 10 cm asvalttia, 14 cm soraa, 34 cm vaaleaa hiekkaa (tiilipaloja, kiviä) ja 42 cm edellistä hiukan tummempaa vaaleaa hiekkaa (tiilipaloja, kiviä). Korkeudelta 6,24 m mpy lähtien oli 30 cm vanhaa tummaa maata ennen kaivannon pohjaa 5,91 m mpy.

Havaintopisteen RA 3 länsipuolella Rauhankatu 13 ja 15 porttikonkien kohdalla vaalea tummempi hiekka syrjäytti vähitellen kokonaan yläpuolisen vaalean hiekan (**kuvat 256-262**). Samalla siitä tuli epämääräisempi ja kivisempi. Pakkasten tulon takia maanväritkin muuttuivat vaaleammiksi. Porttikonkien kohdalla betoninen viemärikaivo tuli esiin eteläprofiilista. Sen ympäristössä oli hienompaa hiekka profiilin alaosaan saakka.

Havaintopiste RA 4 (18 602,0/50 276, 3; **kartat 15 ja 17; kuvat 265-267**) vielä melko samanlainen kuin idemät havaintopisteet. Se sijaitsi 16 metriä edellisestä havaintopisteestä itään. Katukivet (17 cm) olivat korkeudella 8,08 m mpy. Niiden alla oli 15 cm kivien laskuhiekkaa, 9 cm asvalttia, 14 cm soraa, 110 cm vaaleaa tummaa hiekkaa (tiilipaloja, kiviä) ja 20 cm varmasti vanhaa tummaa kulttuurimaata korkeudelta 6,41 m mpy lähtien. Kaivannon pohja oli korkeudella 6,21 m mpy.

Havaintopiste RA 5 (18 601,6/50 271,3; **kartat 15 ja 18; kuvat 265, 272-273**) sijaitsi Ritarikatu 15 itäosan kohdalla viisi metriä länteen edellisestä havaintopisteestä. Katukivien (8,37 m mpy) alla oli 15 cm laskuhiekka, 16 cm keltaista hiekkaa, 44 cm kellertävää hiekkaa (paljon kiviä), 80 cm vanhaa(?) tummaa hiekkaa (kiviä), 20 cm harmaata hiekkaa ja 20 cm luonnollista hiekkaa. Havaintopisteen kohdalla kaivannon pohja oli hiukan syvennettynä korkeudella 6,25 m mpy.

Havaintopisteen RA 5:n jälkeen maanpinta alkaa nousta hiukan nopeammin länteen päin (**kuvat 263-297**).

Ritarikatu 15:n keskiosassa, kaivannon taitteen kohdassa, tuli pohjoisprofiilista esiin vanha mukulakivinen katulinja 1,1-1,3 metriä nykykadun pinnan alapuolelta kaksi metriä

edellisestä havaintopisteestä länteen (**profiili RA 1**; 18 603,0/50 258,5-18 608,8/50 269,6; **kartta 15 ja 19**; **kuvat 274-289**). Kyseessä oli pohjois-etelä -suuntainen katu, jonka länsireuna oli 29,3 metriä itään Snellmaninkadusta. Kunnolla kivetty katu oli 7,3 metriä leveä. Sen itäpuolella oli heikomman kiveyksen jälkeen metrin päässä kiviladelmä, joka oli kadun reunapengerrystä alarinteeseen päin. Länsipään jälkeen kalliopinta nousi nopeasti kyseisen katupinnan yläpuolelle. Vanhan kadun länsipää oli korkeudella 7,7 m mpy Rauhankadun ollessa korkeudella 9,0 m mpy. Vastaavasti kadun itäpää oli korkeudella 7,6 m mpy ja Rauhankadun pinta korkeudella 8,6 m mpy. Katu oli siis itä-länsi suunnassa horisontaalisesti suorassa kun nykyinen Rauhankatu laskee tasaisesti itään päin. Kadun poikkileikkaus oli kupera keskikohdan ollessa korkeammalla. Itse mukulakivet olivat pieniä, keskimäärin 10 cm. Joukossa oli suurempiakin 20 cm läpimittaisia kiviä. Katukivien länsiosan päällä oli ohut kerros löysää hiekkaa ja itäosan päällä hiekkaa, tiilimurskaa ja laastia. Kadun alla oli runsaasti erimuotoisia hiekkakerroksia. Ylimpänä oli kivien oranssinruskea laskuhiekkakerros 20-30 cm paksuudelta. Yhteensä kerroksia oli 30-60 cm. Länsiosassa niiden alla oli kallio ja idässä vaalea puhdas hiekka. Kiveyksen päällä oli 1,0-1,2 metriä vaaleanruskeaa, tummempaa ja muita täyttömaita (sis. kaapelit ja sen yläpuoliset suojaavat tiilet) ennen katupintaa.

Katukiveystä oli myös vastaavassa kohdassa kaivannon eteläprofiilissa, mutta huonommin säilyneenä (**kuvat 290-297**).

Kyseessä oli karttojen perusteella eräs kaupungin pääteistä, Hämeentie. Se johti kaupungin päätorilta Suurtorilta nykyisen Senaatintorin koilliskulmasta kohti Siltasaarta ja Suurta rantatietä.

Profiili RA 1:n kohdalla kaivanto kääntyy loivasti kadun keskilinjaa kohti ja kallio tulee lähelle maanpintaa kadoten sitten jälleen syvemmälle (**kuvat 295-304**).

Havaintopiste RA 6 (18 601,3/50 246,5; **kartat 15 ja 18**; **kuvat 305**) sijaitsi Rauhankatu 15:n länsiosan kohdalla pohjoisprofiilissa 12 metriä länteen edellisestä profiilista. Katukivet (17 cm) ovat korkeudella 10,34 m mpy. Niiden alla on 3 cm laskuhiekkaa, 35 cm täyttömaata (paljon kiviä) ja 20 cm louhittua kalliota. Kallion korkein harjannekohta oli louhittu usean metrin alueella matalammaksi. Kaivannon pohjalla kiinteä louhittu kalliopinta oli korkeudella 9,59 m mpy. **Profiilin RA 1** kohdalla esiin tullut kallio oli **havaintopisteestä RA 6** 3,5 metriä itään lähimmällään 50 cm kadunpinnasta.

Havaintopiste RA 7 (18 600,3/50 240,3; **kartat 15 ja 18**; **kuvat 306-307**) sijaitsi edellisestä kuusi metriä länteen. Katukivet olivat korkeudella 10,81 m mpy. Sen alla oli 3 cm laskuhiekkaa, 70 cm täyttömaata, 54 cm vanhaa tummaa maata (yläosassa puusilppua). Alla oli 5 cm silttiä ennen sileätä kalliota (9,11 m mpy).

Havaintopiste RA 8 (18 597,8/50 238,3; **kartat 15 ja 18**; **kuvat 300-301**) sijaitsi kaksi metriä länteen edellisestä eteläprofiilissa. Kallio jatkui täällä maanpinnasta syvemmälle painumista. Katukivet (18 cm) olivat korkeudella 11,02 m mpy. Kivien alla oli 3 cm laskuhiekkaa, 50 cm kellertävää hiekkaa (kiviä), 15 cm vanhaa ruskeaa hiekkaa (tiilimurskaa, puuta), 20 cm kellertävää hiekkaa (kiviä), 40 cm harmaata hiekkaa ja 40 cm luonnollista harmaata savista hiekkaa (20 cm) ennen 9,20 m mpy:n korkeudella olevaa sileätä kalliota.

Rauhankadun löytöjä (KM 2010059:30-36) tuli ensiksi **alueelta RA 1**; koristelemattomia liitupiippujen varsipaloja ja kaksi pientä fajanssiastian palaa. Konekaivauksen aikana otettiin talteen liitupiippujen koristelemattomia varsipaloja, fajanssiastian pala, nahkakengän pala, jonka toisessa reunassa oli reikiä tiheässä sekä tossumaisen kengän antura ja vyyhti nauhamaisia osia.

5.5 Hallituskatu

Hallituskadun kaukojäähdytysputkityömaa huhtikuussa 2010 (**kartat 20-21; kuvat 308-317**) oli jatkoa Hallituskadun itäosaan vuonna 2007 tehdylle kaukojäähdytysputkistolle. Kaivanto oli 77 metriä pitkä ja 2,6 metriä leveä. Kaivanto alkoi Ritarikadun länsireunan kohdalta jatkuen noin 64 metriä ajoradan eteläreunassa heti jalkakäytävän vieressä. Länsipäässä kaivanto kääntyi pohjoiseen kadun poikki Hallituskatu 5:n kaakkoiskulmaan 11 metrin pituisena kaivantona. Kaivannon itäpää 14,5 metrin matkalla oli ollut auki jo vuonna 2007, mutta putkia ei oltu asennettu silloin sinne. Pohjoisprofiilia oli dokumentoitu silloin.

Ensimmäinen **havaintopiste H 1** (18 426,0/50 334; **kartat 20-21; kuvat 308 ja 311**) sijaitsi uudella kaivausalueella noin 16,5 metriä Ritarikadun länsireunasta kaivannon pohjoisprofiilissa 5,5 metriä pohjoiseen valtioneuvostonlinnasta kuten muutkin havaintopisteet. Asfalttikatu (7 cm) oli korkeudella 9,54 m mpy. Alla oli soraa 3 cm, uudehkoa mukulakivikatua 10 cm, sen laskuhiekkaa 7 cm ja tummaa maata 15 cm ennen 9,12 korkeudella olevaa pinnaltaan louhittua kalliota.

Havaintopiste H 2 (18 425,3/50 316,7; **kartat 20-21; kuva 312**) sijaitsi 18 metriä edellisestä länteen. Asfalttikatu (9 cm) oli korkeudella 10,67 m mpy. Alla oli soraa 3 cm, mukulakivikatua 10 cm, sen laskuhiekkaa 5 cm ja hiekkaa (laasti, tiilipaloja) 15 cm ennen 10,25 m mpy korkeudella olevaa pinnaltaan louhittua kalliota.

Havaintopiste H 3 (18 424,8/50 306,2; **kartat 20-21; kuva 313**) sijaitsi noin 11 metriä edellisestä länteen. Asfalttikatu (7 cm) oli korkeudella 11,10 m mpy. Alla oli soraa 3 cm, mukulakivikatua 15 cm, sen laskuhiekkaa 5 cm ja sekoittunutta hiekkaa 10 cm ennen 10,70 m mpy korkeudella olevaa pinnaltaan louhittua kalliota.

Havaintopiste H 4 (18 424,2/50 292,2; **kartat 20-21; kuvat 314-315**) sijaitsi noin 14 metriä länteen edellisestä kaivannon kääntyessä pohjoiseen. Kerrokset olivat edelleen samanlaisia kuin aiemmin. Asfalttikatu (10 cm) oli korkeudella 11,05 m mpy. Alla oli soraa 3 cm, mukulakivikatua 13 cm, sen laskuhiekkaa 3 cm ja sekoittunutta hiekkaa 25 cm ennen 10,46 m mpy korkeudella olevaa pinnaltaan louhittua kalliota.

Havaintopiste H 5 (18 434,2/50 290,3; **kartat 20-21; kuvat 316-317**) sijaitsi kadun pohjoispuolella jalkakäytävän pohjoisreunassa. Jalkakäytävällä rakennuksen seinän vieressä oli nupulakiveystä korkeudella 11,00 m mpy 25 cm ennen louhittua kalliopintaa korkeudella 10.60 m mpy.

5.6 Unioninkatu

Unioninkadun kaukojäähdytysputkikaivanto (**kartat 22-24; kuvat 318-361**) vuonna 2010 oli jatkoa Yliopistonkadun – Unioninkadun vuosien 2005-2006 kaukojäähdytysputkilinjalle.

Kaivanto sijaitsi Yliopiston päärakennuksen edessä mutkitellen pääosin Unioninkadun läntisellä ajoradalla 5,7-9,3 metrin päässä päärakennuksen itäseinästä. Sen pohjoispää oli seitsemän metriä päärakennuksen pohjoispuolella Yliopistonkadulla ja eteläpää 7,5 metriä Aleksanterinkadun pohjoispuolella Unioninkadulla. Kaivannon pituus oli 88 metriä, leveys noin kaksi metriä ja tavoitekaivaussyvyys 1,5 metriä. Kaivannon pohjoispäässä siitä jäätettiin aluksi kallion takia.

Pohjoisin osuus (N-S ja NW-SE –osuudet) kaivannosta kaivettiin työjakson lopussa helmikuussa 2010. Kaivanto yhdistettiin tällä osuudella vuonna 2005-2006 tehtyyn Yliopistonkadulta pohjoiseen Unioninkatua pitkin menevään kaukojäähdytyslinjaan. Täällä louhittu kallio ja johdot ym sijaitsivat lähellä maanpintaa. Alueella oli 1800-luvun alussa louhitun kallion päällä vain täyttömaita ja katukivet.

Ensimmäinen **havaintopiste U 1** (18 406,4/50 084,1; **kartat 22-23; kuvat 320-322**) sijaitsi pohjoisen osan eteläosassa kaivannon itäprofiilissa 1,7 m metriä päärakennuksen pohjoisseinälinjan eteläpuolella ja 7,0 metriä itään rakennuksesta. Katu oli korkeudella 9,60 m mpy. Havaintopisteen pohjoisosassa pienempien suojatiekivien alla oli soraa 30 cm, hiekkaa 50 ennen 8,78 m mpy korkeudella olevaa louhittua kalliopintaa. Havaintopisteen pohjoispuolella oli hiekan seassa kaapeleita. Havaintopisteen eteläosassa kivien alla oli ruskeaa täyttöhiekkaa ja louhintakiviä 45 cm ennen pinnalta louhittua kalliota korkeudella 9,0 m mpy. Pohjoispuolella kalliopintaa oli louhittu eteläpuolisen louhinnan jälkeen matalammaksi kaapeleiden takia.

Ajoradalle jalkakäytävän viereen kaivettiin ensimmäisenä tammikuun puolivälissä 2010 12 x 2,5 metrin kokoisella alueella (**kartta 22; kuvat 324-329**), josta paljastui yllättäen länsi-itä –suuntaiset betoniset seinälinjat 5,7 metrin välein. Tämän vuoksi siirrettiin putkien sijaintia neljä metriä itään päin. Uusi linja oli NNW-SSE –suuntainen yliopiston portaiden pohjoispuolella.

Uuden 2,5 metriä leveä kaivannon pohjoisosassa tuli länsiprofiilista esiin edellä mainitun betonirakenteen itäseinä hyväkuntoisena 3,8 metrin matkalta. Sen keskellä oli kapea aukko koko seinän näkyvällä osalla. Hyväkuntoisen seinäosan eteläpuolella länsiprofiili oli vielä nelisen metriä betonin ja kivien sekainen (**kartta 22; kuvat 329-333**). Rakenteen kohdalla kaivannon vastakkaisella itäprofiilissa oli **havaintopisteet U 2-3**.

Havaintopiste U 2 (18 400,7/50 087,2; **kartat 22-23**) sijaitsi 7,5 metriä päärakennuksen pohjoislinjasta etelään ja 9,8 metriä itään itäseinästä. 17 cm korkeat katukivet olivat korkeudella 9,32 m mpy. Niiden alla oli laskuhiekkaa 15 cm, täyttöhiekkaa ja louhintakiviä 48 cm ennen pinnalta louhittua kalliota korkeudella 8,52 m mpy.

Havaintopiste U 3 (18 394,6/50 087,4; **kartat 22-23; kuva 334**) sijaitsi 6,2 metriä edellisen eteläpuolella itäprofiilissa. 17 cm korkeat katukivet olivat korkeudella 9,01 m mpy. Niiden alla oli laskuhiekkaa 15 cm, täyttöhiekkaa ja louhintakiviä noin 20 cm ennen

pinnalta louhittua kalliota korkeudella 8,20 m mpy. Profiilissa oli vielä louhittua kiinteää kalliopintaa 80 cm korkeudelle 7,66 m mpy saakka johtuen betonirakenteesta kaivannon toisella puolella. Havaintopisteen eteläpuolella meni länsi-itä –suuntainen putkilinja, jonka takia oli tehty syvempi kaivanto.

Havaintopiste U4 (18 384,8/50 086,8; **kartat 22-23; kuvat 335-338**) sijaitsi edellisestä 10 metriä etelään kaivannon länsiprofiilissa 8,5 metriä päärakennuksen itäseinästä. 17 cm korkeat katukivet olivat korkeudella 8,54 m mpy. Niiden alla oli laskuhiekkaa 25 cm ja isoja ja pieniä louhintakiviä ja hiekkaa yhden metrin verran korkeuteen 7,14 m mpy saakka. Havaintopisteen eteläpuolella länsiprofiilissa oli katukiviä rivissä kolmen metrin pituudelta. Pohjoispäässä ne olivat 1,1 metriä ja eteläpäässä 0,5 metriä maanpinnan alapuolella. Kivien alla oli hiekoitussepinen näköistä ainesta. Kerros jatkui useita metrejä etelään keskimäärin 50 cm paksuna. Sen alta tuli täällä täytemaata vähitellen.

Noin 0,5 metriä pohjoiseen ja 1,5 metriä etelään **havaintopisteestä U 4** (päärakennuksen portaikon pohjoisreunasta 8,0 ja 10,6 metriä) tuli kallio esiin kaivannon pohjalla 1,3 ja 1,2 metriä maanpinnan alapuolella. Se oli osittain keskellä louhimatonta, vaikka vieressä oli pystylouhittua pintaa.

Yliopiston portaikon kohdalla kaivanto oikeni pohjois-etelä –suuntaiseksi ja siirtyi osittain jalkakäytävälle (**kuvat 339-340**). Portaikon pohjoisosassa oli länsiprofiilissa 13,3 metriä edellisestä havaintopisteestä etelään **havaintopiste U 5** (18 371,5/50 088,4; **kartat 22-23; kuvat 340-341**). Portaikko oli vain 1,5 metrin päässä ja rakennus 9,3 metrin päässä. Portaikon pohjoinen kivipaasi oli kaksi metriä pohjoisempaa. Jalkakäytävän asvaltti (5 cm) oli korkeudella 8,12 m mpy. Sen alla oli runsaasti eri kerroksia; laskuhiekkaa 12 cm, soraa 12 cm, täyttömaata 15 cm, ruskea hiekkaa ja kiviä 20 cm, kellertävää hiekkaa 25 cm, vaaleaa hiekkaa 15 cm, karkeampaa ja osittain tummempaa vaaleaa hiekkaa 20 cm ja vaaleaa hienoa hiekkaa 12 cm. Kaivannon pohjalla oli silttiä korkeudella 6,51 m mpy. Kerrokset kellertävästä hiekasta lähtien, korkeudelta 7,50 m mpy, vaikuttivat luonnollisilta maakerroksilta.

Havaintopiste U 6 (18 361,3/50 088,8; **kartat 22-23; kuvat 342-343**) sijaitsi samoin länsiprofiilissa 10 metriä edellisestä etelään. 5 cm paksu jalkakäytävän asvaltti oli korkeudella 7,83 m mpy. Sen alla oli laskuhiekkaa 25 cm, täyttömaata (tiilimurusia) 20 cm, vaaleata täyttömaata 20 cm ja hiilikerros 15 cm. Korkeudella 7,15 m mpy sijaitseva vanha hiilikerros oli viisi metriä pitkä. Kerros alkoi portaikon eteläisen kivipaaden pohjoisosan linjalta. Se oli paksuimmillaan 28 cm paksu. Hiilikerroksen alla oli karkeata kellertävää hiekkaa 35 cm ja vaaleata hienoa hiekkaa 30 cm. Ne olivat luonnollisia kerroksia. Kaivannon pohja oli korkeudella 6,33 m mpy.

Havaintopiste U 7 (18 356,2/50 088,9; **kartat 22 ja 24; kuvat 344-347**) sijaitsi yhä jalkakäytävällä länsiprofiilissa viisi metriä etelään edellisestä havaintopisteestä. 6 cm paksu asvaltti oli korkeudella 7,69 m mpy. Sen alla oli soraa 26 cm ja täyttömaata (tiilipaloja, laastia, hiiltä, alapinnassa kalliolouhinnan kiviä) 33 cm. 7,05 m mpy:n korkeudella oli mukulakiviä 14 cm korkeudelta, kivien laskuhiekkaa 5 cm ja hiilikerrosta 30 cm. Kerrokset jatkuivat 1,5 metriä pohjoiseen katketen uudemman syvemmmälle menevän kaivannon takia. Samoin etelässä ne katkesivat vastaavasta syystä. Hiilikerroksen alla oli karkeaa kellertävää hiekkaa 37 cm ja vaalea hienoa hiekkaa 18 cm. Kaivannon pohja oli korkeudella 6,05 m mpy. Hiilikerroksen alapuoliset kerrokset olivat luonnollisia maakerroksia.

Havaintopiste U 8 (18 355,1/50 091,2; **kartat 22 ja 24; kuvat 348-349**) sijaitsi yhden metrin edellisen havaintopisteen eteläpuolella itäprofiilissa. Profiili oli ajoradalla. 18 cm korkeat katukivet olivat korkeudella 7,50 m mpy. Niiden alla oli laskuhiekkaa 10 cm, täyttömaata (tiilipaloja, laastia, kiviä) 45 cm, oranssia hiekkaa 20-25 cm, karkeaa kellertävää hiekkaa 50 cm ja hienoa vaaleaa hiekkaa 6 cm. Kolme viimeisintä kerrosta olivat luonnollisia maakerroksia korkeudelta 6,70 m mpy lähtien. Kaivannon pohja oli korkeudella 6,05 m mpy.

Havaintopisteen U 8 jälkeen kaivanto kääntyi lounaaseen neljän metrin matkalle (**kartta 22; kuva 350-352**) ja sen jälkeen uudelleen pohjois-etelä –suuntaiseksi 16 metrin loppumatkalle (**kuvat 357-360**).

Havaintopiste U 9 (18 344,2/50 086,7; **kartat 22 ja 24; kuvat 353-354**) sijaitsi viimeisen kaivanto-osuuden pohjoisosassa sen länsiprofiilissa. Ajoradan pinta oli korkeudella 7,03 m mpy. Katukiviä olivat 17 cm, laskuhiekkaa 8 cm, täyttömaata (louhittuja kiviä, tiilipaloja ym) 35 cm, ruskeaa harmaata karkeaa hiekkaa 35 cm, karkeata harmaata hiekkaa 45 cm ja vaaleaa hienoa hiekkaa 12 cm. Kaksi alinta kerrosta korkeudelta 6,0 m mpy lähtien alaspäin olivat luonnollisia maakerroksia. Kaivannon pohja oli korkeudella 5,96 m mpy.

Havaintopiste U 10 (18 344,2/50 088,6; **kartat 22 ja 24; kuvat 353, 355-356**) sijaitsi vastakkaisessa profiilissa. Ajoradan pinta oli korkeudella 7,03 m mpy. Katukiviä oli 18 cm, laskuhiekkaa 7 cm, täyttömaata (louhittuja kiviä, tiilipaloja ym) 20 cm, täyttömaata (laastia, kiviä, tiilipaloja) 25-30 cm, tiilimurskaa 35 cm, täyttömaata (laasti, tiili, kiviä) 30 cm (=samaa kuin ylempänä) ja hienoa vaaleata hiekkaa 30 cm. Alin kerros li korkeudelta 5,70 m mpy oli luonnollinen maakerros. Kaivannon pohja oli korkeudella 5,39 m mpy.

Havaintopiste U 11 (18 332,6/50 086,7; **kartat 22 ja 24; kuva 361**) sijaitsi kaivannon eteläpäässä länsiprofiilissa noin 12 metriä edellisten havaintopisteiden eteläpuolella. Päärakennus oli 6,7 metrin päässä lännessä. Ajoradan pinta oli korkeudella 6,41 m mpy. Katukiviä oli 17 cm, laskuhiekkaa 8 cm, ruskeaa hiekkaa 24 cm, putkien vaaleampaa täyttömaata 50 cm, putkien tummempaa karkeaa täyttöhiekkaa 80 cm ja vaalea hienoa hiekkaa 70 cm. Alin kerros korkeudelta 4,40 m mpy lähtien oli luonnollinen maakerros. Kaivannon pohja oli korkeudella 3,71 m mpy.

5.7 Sofiankatu

Torikortteleiden kunnostamisen yhteydessä kunnostettiin Sofiankadun eteläpään maanalainen kunnallistekniikkaa ja kadun pintamateriaalit huhti-kesäkuussa 2010 (**kartat 25-26; kuvat 362-376**). Sofiankadun eteläosasta poistettiin kaupunginmuseon museokadun mukulakiveys 35 metrin pituudelta ja kadun koko kahdeksan metrin leveydeltä alkaen etelästä Pohjoisesplanadin jalkakäytävän eteläreunasta. Varsinainen syvämpi kaivausalue oli 20,5 metriä pitkä jalkakäytävän eteläreunasta pohjoiseen. Toinen pienempi, syvämpi alue (0,5 ja 2 metrin syvyinen) sijaitsi pinnalta avatun alueen luoteiskulmassa.

Sofiankadun kunnallistekniikka, katulämmitys ja kadun pintamateriaalit oli uudistettu vuonna 1998 katu muutettaessa museokaduksi. Alue oli todettu silloin arkeologisessa valvonnassa, ja nykyin, erittäin sotkeutuneeksi. Alue oli täynnä erilaisia rakenteita, putkia ja kaapeleita.

Ainoastaan kadun lounaisnurkasta tuli esiin mahdollisesti vanhoja hiekkakerroksia esinelöytöjen perusteella uuden viemärikaivon 2,1 metriä syvästä kuopasta **havaintopisteessä S 1** (18 202,1/50 155,0; **kartat 25-26; kuvat 370-371**). Kyseessä saattoi olla myös uudempana aikana liikuteltua vanhaa maata. Havaintopiste sijaitsi 1,5 metriä länsipuolen rakennuksesta itään ja 0,7 metriä Pohjoisesplanadista pohjoiseen.

Havaintopisteessä katu sijaitsi korkeudella 2,40 m mpy. Katukivien (12 cm) alla oli soraa 40 cm, hiekkaa ja kaapeleita päällekkäin 60 cm, kaapeleiden pohjustushiekkaa 24 cm, harmaata savea 14 cm, sekoittunutta ruskeaa hiekkaa (kiviä, tiilimurskaa) 40 cm, harmaata hiekkaa 12 cm ja orgaanista ainesta ja hiekkaa (löytöjä) 10 cm. Havaintopisteen pohja oli korkeudella 0,3 m mpy. Alaosan mahdollisesti vanhat kerrokset sijaitsivat korkeudella 0,3-0,5 m mpy entisellä rantaviivan kohdalla.

Sofiankadun **havaintopisteen S 1** alimmasta kerroksesta tuli muutama löytö (KM 2010059:37-40); liitupiipun kanta, jonka toisella sivulla on kruunuleima ja toisella sivulla D-kirjain. Se oli 1700-luvun alkupuolelta. Pesästä ja varresta oli vähän jäljellä. Lisäksi tuli lyijylasitetun punasaviastian kylkipala, eläinten luita ja pähkinänkuori.

5.8 Pohjoisesplanadi

Pohjoisesplanadin valvonta kesäkuussa 2011 (**kartat 27-28; kuvat 377-422**) liittyi Katariinankadun ja torikortteleiden kunnostamiseen, jolloin katujen maanalainen kunnallistekniikka uudistettiin kuten myös kadun pintamateriaalit ja raitiotiekiskot.

Pohjoisesplanadin pohjoisen ajoradan Katariinankadun linjalta ja sen länsipuolelta Pohjoisesplanadi 11:n (=kaupungintalo) ja itäpuolelta Pohjoisesplanadi 9:n (=Govinius) kohdilta ja niiden keskiosasta etelään Pohjoisesplanadin poikki poistettiin 38 x 20 metrin kokoiselta T-muotoiselta alueelta ajoradan katukivet ja kaivettiin paikoitellen kaivannot 2,5 metrin syvyyteen. Pohjoisesplanadi 9 (=Govinius) kohdalta jalkakäytävän asfaltti poistettiin 18 x 4,5 metrin kokoiselta alueelta kadun pintamateriaalin vaihdon takia.

Pohjoisesplanadi 5:n (Lampa) jalkakäytävältä poistettiin vastaavasta syystä asvaltti ja jalkakäytävän vierestä ajoradalta kivet 20,5 x 5,5 metrin kokoiselta alueelta. Molempiin kohtiin laitettiin kivilaatat jalkakäytävän pinnaksi.

Pohjoisen ajoradan kaivannon kaivaminen tapahtui vaiheittain eri kohdista käsin. Kaivannon länsipää oli lopulta 17 metriä länteen Katariinankadusta. Ajorata oli täällä korkeudella 2,33 m mpy. Kaivannon pohjalla meni syvällä vanha iso itä- länsi – suuntainen vesiputki. Sen yläpinta oli korkeudella 0,22 m mpy. Kaivanto siirtyi melkein heti 2,5 metriä pohjoisemmaksi lähemmäksi jalkakäytävää, koska vesiputkeen tehtiin uusi mutka uusien tulevien viemäri rakenteiden takia (**kuvat 384-389 ja 395-403**). Uusi putkiosa yhdistettiin pohjoiseen siirtyneeseen vanhaan putkeen kaivannon itäpäässä Goviniuksen talon kohdalla. Kaivannon etelä- ja pohjoisprofiileissa näkyi uudempien täyttökerrosten alla vanhoja täyttökerroksia. Profiileita dokumentoitiin kahdessa kohdassa; **havaintopisteissä P 1 ja 2**.

Havaintopiste P 1 (18 193,5/50 218,9; **kartat 27-28; kuvat 377-383**) sijaitsee 11 metriä etelän kaupungintalosta ja 14,25 metriä länteen Katariinankadusta kaivannon eteläprofiilissa. Havaintopisteen kohdalle tehtiin kaivannon pohjan alapuolelle noin 60 cm syvä koekuoppa puhtaan maan esille saamiseksi. Profiilista tuli siten 2,9 metriä korkea.

Katu oli havaintopisteen kohdalla korkeudella 2,33 m mpy. Profiilissa oli runsaasti eri kerroksia. Ylimpänä oli uudempia täyttökerroksia, jotka liittyivät kadun pintakerrokseen. 17 cm korkeiden katukivien alla oli niiden laskuhiekkaa 8 cm, asvalttia 12 cm ja soraa 35 cm. Niiden alla oli ilmeisesti 1800-luvun alun ranta-alueen täytön ajalta; vaaleata silttiä 55 cm ja ruskeaa silttiä (tiilimuruja) 10 cm ja harmaata nokista silttiä 35 cm. Ilmeisesti vanhat kulttuurikerrokset/täyttömaat alkoivat korkeudelta 0,60 m mpy; tummaa nokista maata 15 cm, orgaanista ainesta (risuja) 30 cm, ruskeanharmaata hiekkaa (tiilimurskaa) 25 cm, harmaata savea (tiilimuruja) 15 cm, savea (puulastuja, tikkuja) 25 cm ja puhdasta savea 15 cm. Havaintopisteen pohja oli korkeudella -0,64 m mpy ja luonnollisen saven yläpinta korkeudella -0,48 m mpy. Vanhojen täyttö-/kulttuurikerrosten paksuudeksi tuli 1,05 metriä. Alimmat kerrokset mm. alin savi-puulastu-tikkukerros ovat siis vielä nykyisinkin merenpinnan alapuolella.

Merenpinta on ollut 1640-luvulla noin 90 cm ja 1800-luvun alussa noin 60 cm nykyisen merenpinnan yläpuolella hidastuvan maankohoamisen tai lineaarisen maankohoamisen mukaan. Toisten tutkimusten mukaan valtamerien pinnat ovat vaihdelleet ja tämän teorian mukaan 1600-luvun puolivälistä merenpinta nousi noin 0.30 m mpy:n korkeudelta 30-40 cm 1700-luvun puoliväliin mentäessä, jonka jälkeen 1800-luvun alkuun mennessä laski 1600-luvun puolivälin lukeman alapuolelle.

Ranta on sijainnut havaintopisteen kohdalla 1800-luvun alkuun saakka. Sitä on täytetty aluksi eri materiaaleilla ja myöhemmin siihen on muodostunut ilmeisesti luonnollisesti kulttuurikerroksia ennen Pohjoisesplanadin ja Kauppatorin kohdalla sijainneen merialueen täyttämistä 1800-luvun alussa.

Havaintopisteen P 1 kohdalla pohjoisprofiilissa oli metalliputki (läpimitaltaan noin 19 cm) korkeudella 1,09 m mpy. Maakerrokset olivat sen alla samoja kuin eteläprofiilissa.

Havaintopiste P 2 (18 199,2/50 233,4; **kartat 27-28; kuvat 389-394**) sijaitsi kaivannon pohjoisprofiilissa Katariinankadun läntisen jalkakäytävän linjalla kaupungintalosta kuusi metriä etelään ja 0,5 metriä itään. Kaivannon tukena olevien metalliponttien välistä näki maakerroksien olevan samanlaisia kuin edellisessä havaintopisteessä, mutta niitä oli runsaammin. Katu oli hiukan alempana, korkeudella 2,17 m mpy, kuin **havaintopisteessä 1**. Katukivet, laskuhiekka ja sora muodostivat yhdessä 52 cm paksun kerroksen. Alla oli kaapeleita ja kaapeleiden hiekkvoja 60 cm. Korkeudelta 1,05 m mpy alkoi vanhat kulttuurikerrokset/täyttömaat; vaaleata silttiä 6 cm, ruskeaa hiekkaa 4 cm, vaalea silttiä 10 cm, orgaanista ainesta 14 cm, ruskeaa silttiä 4 cm, tummaa maata (nokea, tiiltä) 12 cm, tumma hiekkaa 9 cm, harmaanruskeaa hiekkaa 12 cm, orgaanista ainesta (kiviä, tiiltä) 13 cm, hiekkaa, savea ja silttiä 40 cm, savea (risuja) 20 cm ja puhdasta luonnollista savea 40 cm. Havaintopisteen pohja oli korkeudella -0,69 m mpy ja luonnollisen saven yläpinta korkeudella -0,32 m mpy. Vanhojen kerrosten paksuudeksi tuli 1,4 metriä.

Kaivanto meni matalampana ja kapeampana etelään Pohjoisesplanadin poikki, mutta täällä se oli niin matala ja sotkuinen ettei valvonta ollut tarpeellista (**kartta 27; kuvat 404-411**). Pohjoisesplanadi 9:n kohdalla ajoradalla oli kaivanto myös auki syvemmälle, mutta täällä ei tehty tarkempaa valvontaa (**kuvat 416-419**). Tilanne näytti olevan samanlainen kuin **havaintopisteiden P 1 ja 2** kohdilla.

Pohjoisesplanadi 9:n jalkakäytävän kohdalla poistettiin asfaltti ja aluetta kaivettiin sen verran jalkakäytävän että paksuille kivilaatoille ja niiden pohjushiekalle saatiin tilaa, Kohdalla ei menty kuitenkaan niin syväälle että vanhoja kerroksia olisi tullut esille.

Vastaava jalkakäytävän kiveäminen tehtiin myös idempänä Pohjoisesplanadi 5:n kohdalla. Täällä jalkakäytävän alla, kuten myös Goviniuksen kohdalla, oli runsaasti kaapeleita tavoitekaivussyvyydellä. Ajoradalla kaivettiin hiukan syvemmälle (**kartta 27; kuvat 420-422**).

5.9 Katariinankatu

Katariinankadun valvonta touko-elokuussa 2011 (**kartat 29-33; kuvat 423-520**) liittyi Pohjoisesplanadin ja torikortteleiden kunnostamiseen, jolloin katujen kunnallistekniikka uudistettiin kuten myös kadun pintamateriaalit ja raitiotiekiskot.

Katariinankadulla koko ajoradan ja itäisen jalkakäytävän kohdat uudistettiin kokonaan. Alue ulottui Pohjoisesplanadin pohjoisen jalkakäytävän eteläreunasta Aleksanterinkadun jalkakäytävän pohjoisreunaan 119 x 7,5 metrin alueella. Maanalainen kunnallistekniikka uudistettiin kokonaan ja raitotiekiskot siirrettiin hiukan eri kohtaan. Samalla ajoradan ja jalkakäytävien korkeussuhteita muutettiin kävelykadun suuntaan. Katu suljettiin yleiseltä autoliikenteeltä.

Alueen uudistaminen eteni vaiheittain etelästä pohjoiseen. Ajoradan keskelle pohjois-etelä –suuntaan kaivettiin syvämpi kaivanto uutta betonista viemäriputkea varten koko matkalle. Se oli yläosastaan keskimäärin 2,8 metriä ja alaosastaan 1,4-1,8 metriä leveää ja 2,0 metriä syvä. Asennettavan putken länsipuolella oli käytössä oleva

ulkolämpimitaltaan 40 cm keraaminen viemäriputki (=300 mm) ja sen betonisia kaivoja. Se oli kadun pohjoisosassa **alueen K 1** kohdalla 1,3 metriä (4,08/2,78 m mpy), kadun eteläosassa **havaintopisteen 2** pohjoispuolella 1,7 metriä (2,93/1,23 m mpy) ja Pohjoisesplanadin pohjoisen ajoradan kohdalla 2,1 metriä (2,3/0,23 m mpy) kadunpinnan alapuolella. Keraaminen putkilinja siirtyi hiukan itään päin pohjoiseen mentäessä.

Itse kaivannossa uuden asennettavan betoniputken kohdalla sijaitsi keraamisen putken kanssa samalla korkeudella putkikartoissa näkymätön vanhempi harmaakiviputkiviemäri. Jälkimmäistä ilmeisesti 1870-luvun tai varhaisempaa viemäriä dokumentoitiin useassa kohdassa. Uudempi keraaminen putkiviemäri tuli tämän kiviviemäriin linjalle kadun pohjoisosassa kadun viimeisen viidenneksen osuudelle.

Keraaminen putki voi olla peräisin Helsingin viemäriverkon systemaattisen rakentamisen aloittamisen ajalta 1880-luvulta tai myöhemmältä ajalta. Viemärit rakennettiin 1880-luvulta lähtien muurattuina tiilikanavina tai lasitettuina saviputkina. Jälkimmäisten paksuus oli 15-30 cm. Kylmämuuratut harmaakiviputket kuuluivat tätä edeltävään aikaan. Keraamista putkea oli korjattu sukittamalla ja osia siitä oli vaihdettu eri syistä.

Uusi asennettava betoninen viemäriputki sijaitsi hiukan korkeammalla kuin vanhempi keraaminen putki. Sen yläpinta kadun pohjoispäässä 1,75 metriä ja kadun eteläosassa 1,15 metriä jalkakäytävän alapuolella. Kadun havaintopisteissä se merkitsi 30-55 cm vanhaa keraamista putkea korkeampaa sijaintia. Uusi viemäriputki oli syvemmällä jalkakäytävän pinnasta (4,38 m mpy) aivan kadun pohjoispäässä kuin kadun eteläosassa, mutta sen yläpinta laski absoluuttisissa korkeuksissa etelään päin kadun pohjoispään 2,63 m mpy korkeudesta **havaintopisteen K 2** pohjoispuolelle (jalkakäytävä 2,93 m mpy) korkeuteen 1,78 m mpy. Sama tendenssi jatkui kadun eteläpäähän saakka. Uusi putki oli käytännössä samalla tasolla kuin kiviviemäriin aukko.

Syvemmän viemärikaivannon länsi- ja itäpuolella kaivettiin matalammalle. Länsipuolinen alue oli kapeampi kuin itäpuolinen alue. Ne kaivettiin enimmäkseen vain kaapeleiden ym tasolle korkeintaan noin yksi metri kadunpinnan alapuolelle ja käsittivät siten vain uudempia täyttömaita. Itäpuoliseen osaan asennettiin syvemmälle yhden metrin syvyyteen saakka runsaasti uusia kaapeleita.

Pohjoisessa uusi viemärikaivanto siirtyi kadun länsireunalle jalkakäytävän viereen vanhan keraamisen putken länsipuolelle. Omaan kaivantoon kadun pohjoisosan itäreunaan jalkakäytävän kohdalle ja etelämpänä ajoradan itäreunaan asennettiin kaukojähdytysputket Aleksanterinkadulta kadun keskiosaan saakka.

Syvemmästä kaivannosta tehtiin muutamia syvempiä kaivantoja kunnallistekniikan liitämiseksi itä- ja länsipuolisiin kiinteistöihin. Kadun poikki meni lisäksi vielä melko syvällä runsaasti putkia ja kaapeleita, joiden tieltä vanhaa kiviviemäriä oli purettu.

Kaivauksen eteläpäässä alkoi heti tulla esiin kadun keskilinjalla sijainneen vanha käytöstä poistetun kiviviemäriin jäännökset. Arkeologin tullessa paikalle profiilin reunalla oli nostettu kiviviemäriin melko säännöllisiksi louhittuja isoja kiviä ja lyhyitä hirsiä (70-120 x 10-12 x 16x18 cm), jotka olivat kiviviemäriin alapuolisia tukipuita (**kuvat 428-434**). Osassa oli teräviä kärkiä. Ne olivat sijainneet tiiviisti vierekkäin poikittain viemäriin

nähdessä. Viemärijäänöstä oli jäljellä Katariinankadun pohjoisosan **alueeseen K 1** saakka, mutta puuarina loppui jo aiemmin.

Kaivannon eteläpään profiilissa oli **havaintopiste K 1** (18 206,4/50 237,1; **kartat 29-30; kuvat 435-438**) yhden metrin pohjoispuolisten korttelien etelärajan pohjoispuolella. Katu oli kohdalla korkeudella 2,25 m mpy. Suojatien pienempien kivien (10 cm) alla oli laskuhiekkaa 6 cm, soraa 33 cm ja lisää uusia täyttömaita 50 cm. Korkeudella 1,26 m mpy eli noin yhden metrin syvyydessä katupinnasta oli tummanruskeaa hiekkaa, kiviä ja tiiliä 34 cm ja sen sisällä kiviviemäriin kattokivi (1,14 m mpy). Kiviviemäriin läntinen seinäkivi oli heikosti esillä profiilin puhdistetussa osassa. Kiviviemäriin tasalla oli tummaa hiekkaa, orgaanista ainesta 20 cm, savista hiekkaa 30 cm ennen korkeudella 0,40 m mpy sijainnutta hirsikerrosta (14 cm). Hirsien alla oli ruskea hiekka (sotkuinen, risuinen) 20 cm. Alimpana oli harmaa luonnollinen hiekka/siltti (6 cm). Sen yläpinta sijaitsi korkeudella 0,06 m mpy. Hiukan pohjoisempaan kaivannon pohjalla oli harmaa savi esillä. Kaivannon pohja oli korkeudella 0,0 m mpy.

Havaintopisteestä pohjoiseen kaivannon länsiseinällä oli aluksi pientä metalliponttiseinää ennen sen takana ollutta keraamista viemäriputkea. Noin viiden metrin päässä pontit olivat pitempiä ja niiden takana oli iso betoninen valettu rakenne, ilmeinen viemärikaivo. Ponttiseinä tunkeutui uuden kaivannon alueelle. Kaivannon itäseinän maaleikkaus oli melko yhtenäistä täyttömaata, jonka näytti jonkin uudemman kaivannon tuotokselta.

Edellisestä havaintopisteestä 15 metriä pohjoiseen kaivannon silloinen pohjoispääty puhdistettiin ja kohta dokumentoitiin tarkemmin. **Profiilin K 1** (18 221,10/50 235,50 - 18 221,20/50 237,85; **kartat 29 ja 31; kuvat 439-448**) yläosa sijaitsi korkeudella 2,40 m mpy. Tähän korkeuteen pitää lisätä noin 17 cm, sillä katukivet oli poistettu tästä ja koko kadun pituudelta ensimmäisenä työmaan tekona.

Kiviviemäriin kohdalla katukivien alla oli tiilinen tummanruskea hiekka noin korkeudelle 1,7 m mpy saakka eli noin 80 cm kadunpinnan alapuolelle. Profiilin edessä oli poikittainen kaapeli metallisuojuksen sisällä viemäriin kattokiven tason yläpuolella. Kattokivi (1,55 m mpy) oli tässä tummanruskeassa kerroksessa kuten jo **havaintopisteen K 1** kohdalla. Kattokivi oli noin 90 cm kadun alapuolella. 30 cm paksun ja lähes 80 cm leveän kattokiven alareunassa oli kaksi puolikasta porausreikää. Viemäriin seinät muodostuivat kummatkin kahdesta erikokoisesta kylmämuuratusta kivistä (35 cm leveä ja 16-20 cm korkea), jotka olivat poikittaisten hirsien päällä. Kiviviemäriin kivirakenteen leveys oli yhteensä 1,0 metriä ja korkeus 0,7 metriä. Aukko oli kooltansa 40x40 cm ja se oli osittain täytetty hiekalla. Kivirakenteen ulkopuolella oli tiilen- ja laastinsekainen tummanruskea hiekka ja/tai harmaa savi 20-30 cm leveydeltä viemäriin molemmilla puolilla. Kiviviemäriin alla 12 cm korkeat hirret olivat korkeudella 0,8 m mpy. Hirsien alla oli ruskeaa hiekkaa neljä cm ja niiden alla lastuja ja risuja saman verran, vaaleata hiekkaa 4 cm ja harmaata hiekkaa 8 cm. Hirsien ensimmäinen alapuolinen kerros liittyi viemäriin rakentamiseen, mutta muut kerrokset jatkuivat kiviviemärikaivannon itäpuolella sijaitsevien lukuisten kerrosten alle. Viemäriin länsipuolella oli vanhan keraamisen putken kaivannon täyttömaat. Kaivannon pohja viemäriin edessä oli harmaata savea, jossa oli puulastuja ja risuja.

Kiviviemäriin itäpuolella oli runsaammin erilaisia maakerroksia, joiden läpi kiviviemäri oli kaivettu. Se jatkui sellaisena noin 2,2 metriä etelään päin. Ylimmän ruskean täyttömaan

alla oli 65 cm syvyydessä kiviviemärin kattokiven tason yläpuolelta lähtien vaaleaa silttiä 4 cm, tummanruskeaa hiekkaa 10 cm, vaaleaa silttiä 4 cm, tiilistä, tummanruskeaa hiekkaa 22 cm, vaaleaa hiekkaa 10 cm, tiilen- ja laastinsekakaista tummanruskeaa hiekkaa 20 cm, vaaleaa hiekkaa 8 cm ja orgaanista ainesta, lastuja sisältävää tummaa hienoa hiekkaa 26 cm. Tämän kerroksen alla oli samoja kerroksia kuin kiviviemärin alla; ruskeaa hiekkaa, lastuja ja risuja 10 cm, vaaleata hiekkaa 4 cm ja harmaata hiekkaa 8 cm. Kohdalle kaivettiin pieni 30 cm syvä koekuoppa puhtaan maan esille saamiseksi. Koekuopassa oli ensin harmaata savea ja lastuja 20 cm, joka oli jo ollut esillä kaivannon pohjatasossa. Alimmaisena oli puhdasta sinisenharmaata savea 12 cm paksuudelta korkeudelta 0,28 m mpy lähtien. Ilmeisesti kaikki kerrokset, 1,5 m, olivat vanhoja kulttuurikerroksia paitsi ylin täyttökerros.

Viemärin alapuolinen hirsiarina loppui suunnilleen kolme metriä tästä profiilista pohjoiseen työmiesten mukaan.

13 metriä **profiilista K 1** pohjoiseen dokumentoitiin kaivannon länsiprofiili **havaintopisteessä K 2** (18 234,3/50 235,3; **kartat 29-30; kuvat 453-455**). Jalkakäytävän reunakivi (taaempaa taustalla) oli korkeudella 2,83 m mpy. Alla oli täyttömaita 70 cm ennen kaapeleiden suojaavaa tiilikerrosta (8 cm) ja kaapeleita hiekassa (12 cm). Alla oli vaaleanharmaata hiekkaa 10 cm, harmaata hiekkaa 8 cm, vaaleaa hienoa hiekkaa 18 cm, tummaa hiekkaa, orgaanista ainesta 20 cm ja vähän liikaista hiekkaa 6 cm. Alimpana oli korkeudelta 1,04 m mpy lähtien 12 cm vaaleanharmaata luonnollista savea. Kaivannon/havaintopisteen pohja oli korkeudella 0,94 m mpy. Alimmat kerrokset kaapeleiden alla vaikuttivat vanhoilta kerroksilta huolimatta takana olevasta keraamisesta viemäriputkilinjasta. Havaintopisteen kohdalla ja pohjoispuolella on sijainnut ennen 1800-luvun alun asemakaavamuutosta poikittainen katu, mutta siitä ei havaittu merkkiäkään.

Havaintopistettä K 2 vastapäätä kadun itäpuolella sijaitsevan Goviniuksen taloon johtavan ajokäytävän kohdalle kaivettiin uusia liittymiä varten poikittaiskaivanto. Sen kohdalta pääkaivannon itäprofiilin linjalta tuli esiin vanha putkilinja, jota ei näy putki- ja johtokartoissa. Noin 15 cm paksu putki oli kahden metrin syvyydessä korkeudella 0,97 m mpy (**kuva 453**). Kyseessä tuskin on 1870-luvun jälkeen Helsinkiin rakennetun viemäroinnin lasitettu saviputki. Melkein heti länsipuolella sijaitsevan kiviviemärikaivannon ja putkikaivannon väliin on jäänyt vain kapea kaistale vanhaa kulttuurimaata. **Profiiliin K 2** kaakkoispuolelta pohjoisempaa tuli myös esiin vastaavalta linjalta ja syvyydeltä putki puhtaasta hiekasta (**kuvat 484-485**), mutta se vaikutti metalliputkelta.

Havaintopiste K 3 (18 251,1/50 236,0; **kartat 29-30; kuvat 456-457**) sijaitsi 16,5 metriä pohjoiseen edellisestä kaivannon silloisessa pohjoisprofiilissa Katariinankadun 2 pohjoisosan kohdalla. Pohjoisesplanadista se oli 46 metriä pohjoiseen ja Aleksanterinkadusta 64 metriä etelään. Länteen kaupungintalon korttelin sisäpihalle johtava käytävä oli kuuden metrin päässä pohjoisessa. Idässä heti pohjoispuolella oli torikauppiaiden kellariin johtava käytävä. Katukivistä poistettu kadun pinta oli korkeudella 3,25 m mpy. Profiilin yläosassa oli 1,2-1,5 metriä uusia täyttömaita ja 16-40 cm savea. Savea oli laajalla alueella profiilissa. Alimpana oli 76 cm vaaleaa puhdasta hiekkaa noin korkeudelta 1,6 m mpy lähtien. Kohdassa näkyi kerroksissa kiviviemärin kiviä ja niiden alla savikerros. Kaivannon pohja oli korkeudella 0,64 m mpy. Kohtaa ei

puhdistettu tarkemmin, koska tarkoituksena oli vain ottaa maakerrosten korkeudet talteen.

Yksi syvempi kaivanto läntisiin tontteihin kaivettiin edellisen kohdan pohjoispuolella. Kohdalla oli vanha viemäri ja sen kaivo. Kohta oli joskus metallilevyin pontitettu (**kuvat 458-459**).

Kiviviemäriä dokumentoitiin vain kuvaamalla itäpuolisen korttelin sisäpihalle johtavan ajokäytävän eteläpuolella (**kuvat 460-466**) ja pohjoispuolella (**kuvat 468-469**) **havaintopisteen K 3** ja **profiilin K 2** välisellä 36 metrin matkalla. Viemäriin länsipuolella oli uudempia täyttömaita uudemman keraamisen viemäriputken takia. Itäpuolella puhdas hiekka oli kiviviemäriin puolivälin korkeudella eli huomattavasti korkeammalla kuin **profiilin K 1** itäpuolen luonnollinen savikerros. Sen yläpuolella oli kiviviemäriin kattokiven korkeudella paksu savikerros. Kaivannon alin kerros oli muuttunut savesta hiekaksi jo **havaintopisteeseen K 3** mennessä. Kiviviemäriin alapuolinen hirsiarina oli loppunut jo paljon aiemmin.

37 metriä edellisestä pohjoiseen kaivannon silloisessa pohjoispäässä oli **profiili K 2** (18 287,70/50 233,00 - 18 287,70/50 235,00; **kartat 29 ja 32; kuvat 470-473**). Kaivannon pää oli silloin jo Katariinankadun pohjoisosassa 27 metriä etelään Aleksanterinkadusta. Profiilissa näkyi kiviviemäriin alaosa. Katukivet oli poistettu, joten maanpinta oli korkeudella 3,90 m mpy. Ylimpänä oli 1,0-1,2 metriä uutta täyttömaata. Kiviviemäriin kattokiveä ja seinien yläpuolella kiviä ei näkynyt, koska kaivinkone oli raapaissut sen pois nyt tai se oli jo aiemmissa töissä poistettu. Ensimmäiseen vaihtoehtoon viittaa sorakerros kivirakenteen yläpuolella. Profiilin yläosa oli irtonaista hiekkaa viistossa maaleikkauksessa. Viemäri oli 1,2 metriä leveä. Säilynyt korkeus oli 55 cm. Viemäriin aukon kohdalla oli soraa 10 cm, tasalaatuista oranssinruskeata hiekkaa 12 cm, orgaanista ainesta sisältävää tummaa hienoa hiekkaa 6 cm ja ruskeaa hiekkaa 20 cm. Viemäriin alla ei ollut enää hirsii vaan aukon kohdalla ja seinäkivien alla oli orgaanista ainesta sisältävää tummaa hienoa hiekkaa 4 cm. Alla oli puhdasta hiekkaa vielä 40 cm. Puhdas hiekka oli viemäriin itäpuolella noussut edelleen ylemmäksi suurin piirtein oletetun kattokiven yläpinnan korkeudelle eli 3,10 m mpy.

Koska edellisessä profiilissa ei voitu kaivaa esiin viemäriin yläosaa irtonaisen viiston profiilin takia tehtiin 2,8 metriä edellisestä pohjoiseen uusi maaleikkaus itäpuolisen Sederholmin talon eteläosan linjalle. **Profiilissa K 3** (18 290,60/50 232,90 - 18 290,55/50 234,90; **kartat 29 ja 32; kuvat 474-483**) maanpinta oli korkeudella 3,77 m mpy. Korkeudesta puuttuivat katukivet ja hiukan täyttöhiekkokoja, sillä kadun olisi pitänyt olla noin korkeudella 4,10-4,20 m mpy tässä kohtaa. Täyttöhiekkokoja oli 40 cm ennen savea (10 cm) ja 3,30 m mpy korkeudella olevaa viemäriin kattokiveä. Viemäri oli 1,4 metriä leveä ja 80 cm korkea. Se sijaitsi noin metrin kadunpinnan alapuolella. Viemäriin länsipuolella oli keraaminen viemäriputki, jonka alla puhdas hiekka oli 10 cm:n päässä. **Profiilin K 3** kohdalla keraaminen viemäriputki kääntyi kiviviemäriin linjalle. Sen vuoksi viemäriin länsiseinän kohdalla näkyi jo täyttöhiekkokoja ja soraa ja länsiseinän alempi kivi oli poistettu. Aukon yläosassa oli myös soraa. Aukon alaosassa oli 35 cm ruskeaa karkeaa hiekkaa, jonka alaosassa oli tiilipaloja. Viemäriin alla oli orgaanista ainesta sisältävää tummaa hienoa hiekkaa 4 cm kuten edellisessäkin profiilissa. Alimpana oli 40 cm puhdasta hiekkaa. Aukko oli edelleen 40 cm leveä, mutta korkeutta on ollut enemmän kuin eteläisissä pisteissä. **Profiilissa K 2 ja 3** korkeus on ollut noin 60 cm.

Viemärin itäpuolella ylintä täyttömaata oli vain 30-40 cm ja sen alla ruskeaa likaista hiekkaa, tiilenmuruja ja nokea 10 cm (3,5 m mpy). Alla oli tummaa palokerrosta 3 cm ja punertavaksi palanutta hiekkaa 8 cm ennen puhdasta hiekkaa (3,3 m mpy). Viimeksi mainittu oli kuten edellisessä profiilissa samalla korkeudella kuin viemärin kattokivien yläpinta. Ylimmäisen täyttömaan alla olevat kerrokset olivat vanhoja kerroksia.

Profiilin K 2 kaakkoispuolelta löydettiin syvältä kaivannon pohjakorkeudelta 2,20 m mpy pohjois-etelä –suuntainen rautaputki (**kuvat 484-485**), jota ei näkynyt putki- ja johtokartoissa. Kyseessä oli käytöstä poistettu linja, joka on tuhonnut kohdaltansa kaikki vanhat kerrokset puhtaaseen hiekkaa/saveen. Se kulki samalla linjalla, 2,7 metriä länteen itäisistä rakennuksista, kuin **havaintopisteen K 2** kohdalla mainittu putki, mutta se oli kooltansa ja materiaaliltaan erilainen. Sen kaivannon likainen maa oli pohjalla 2,2 metrin päässä itäisestä rakennuksesta. Sen kaivanto oli havaittu syvemmän poikkikaivannon pohjalla jo aiemmin etelämpänä.

Välittömästi 1,5 metriä **profiilin K 3** pohjoispuolella oli L-muotoinen kivi- ja tiilirakenne **alueella K 1** (18 292,7/50 233,9; **kartat 29 ja 33; kuvat 487-493**) . Kyseessä oli muuratun kivi- ja tiilirakenteen jäännökset. Sen yläpinta sijaitsi noin 1,3 metriä maanpinnan alapuolella (2,69-3,12 m mpy). Kyseessä oli rakennejäännös, jonka läpi kiviviemärin länsipuolella ollut uudempi keraaminen, nyt NE-SW- suuntainen, sukittettu viemäriputkilinja kulki haarautuen sen jälkeen pohjoiseen ja länteen. Putki näytti menevän pohjoisseinän läpi siististi. Ulkopuolella seinän alaosa ei ollut kuitenkaan yhtä siisti kuin sisäpuolella. Putkipätkien päät olivat tiiliseinän kohdalla. Putkien laatu oli erilainen rakenteen pohjoispuolella. Itse rakenne oli kadun ja vanhan kiviviemärin suuntainen. Siitä oli säilynyt yhden tiilen (26,5 x 12,5 x 6-7 cm) levyistä pohjoista tiiliseinää 90 cm ja kahden tiilen levyistä itäseinää 60 cm pituudelta. Koillisnurkassa tiiliä oli neljä kerrosta. Puhdas hiekka oli 65-70 cm rakenteen pinnan alapuolella korkeudella 2,30-2,35 m mpy ja 80 cm putken kohdalla. Itäseinän jatkeena etelään oli 50 cm laastin peittämää kiviseinää. Kyseessä täytyy olla vanhan kiviviemärin itäseinä. Myös rakenteen länsiseinästä oli merkkejä. Rakenne on ilmeisesti vanhan viemärin viemärikaivo tai sen pohjoispää. Tästä pohjoiseen kiviviemäriä ei enää ollut säilynyt, sillä kohdalla oli uudempi keraaminen viemäriputki. Viemäriputkikartan mukaan se on jatkunut kadun pohjoispäähän saakka, mutta rakenteen pohjoisseinässä ei ole merkkejä siitä vaan se on ehjä rakenne. Epätodennäköisempää on että kyseessä olisi keraamisen putken viemärikaivo.

Alle metrin edellisestä pohjoiseen kaivannon länsiprofiilia dokumentoitiin **havaintopisteessä K 4** (18 294,4/50 232,3; **kartat 29-30; kuvat 494-497**). Jalkakäytävän reunakivi oli tässä korkeudella 4,07 m mpy. Sen alla oli laskuhiekkaa, soraa kaapeleita uutta täyttömaata, putki, likaista hiekkaa, tummaa hiekkaa, orgaanista ainesta, putki ja vähän likaista hiekkaa lähes kaksi metriä. Korkeudella 2,05 m mpy oli puhdas luonnollinen hiekka, mutta siihenkin oli kaivettu vielä 30 cm syvä pieni nokista maata sisältävä uudempi poikittaiskaivanto. Havaintopisteen alin kohta oli korkeudella 1,67 m mpy.

Havaintopisteen putket olivat 1,1 ja 1,80 metriä maanpinnan alapuolella. Ainakin toinen niistä oli kaasuputki. Ne olivat tuhonneet kerrokset vanhan keraamisen viemäriinjan länsipuolella.

Tämän havaintopisteen jälkeen kaivanto jakaantui kahtia (**kuvat 498-506 ja 509**). Ajoradan keskeltä länsireunaan siirtyvään kaivantoon laitettiin uusi viemäriputki. Itäiseen matalampaan kaivantoon aivan Sederholmin talon seinän viereen laitettiin kaukojäähdytysputket. Niiden yläpinta tuli 80 cm kadunpinnan alapuolelle. Ne ulottuivat Aleksanterinkadun kulmasta kadun puoliväliin saakka. Ne siirtyivät pian keskemälle katua etelään päin mentäessä. Itäiseen kortteliin ne menivät torikauppiaiden kellarikäytävän pohjoispuolelta ja läntiseen kortteliin hiukan edellistä etelämpää porttikäytävän eteläpuolelta päällekkäin. Aleksanterinkadun nurkan kohdalle ne oli asennettu Senaatintorilta päin vuonna 2010, jolloin työtä oli valvottu.

15 metriä **havaintopisteestä K 4** pohjoiseen kaivannon länsiprofiilissa dokumentoitiin **havaintopisteessä K 5** (18 309,5/50 231,2; **kartat 29-30; kuvat 507-508**). Aleksanterinkadulle oli matkaa enää viisi metriä. Jalkakäytävän reunakivi oli tässä korkeudella 4,35 m mpy ja sen alla oli 8 cm tummaa hiekkaa, orgaanista ainesta, Alla oli soraa 24 cm ja ruskeaa likaista hiekkaa 20 cm. Seuraavana oli 68 cm jalkakäytävän pinnan alapuolella tummaa hiekkaa, laastia ja tiiltä (alaosa erittäin nokinen) 8cm. Alimpana profiilissa oli 40 cm vähän likaista hiekkaa. Havaintopisteen alin kohta oli korkeudella 3,14 m mpy. Toiseksi alin kerros vastaa koostumukseltaan ja korkeudeltaan, 3,64 m mpy, **profiilin K 3** itäosan ilmeistä vanhaa kerrosta.

Havaintopiste K 6 (18 317,8/50 230,0; **kartat 29-30, kuvat 510-511**) sijaitti koko alueen pohjoispäässä Aleksanterinkadun jalkakäytävän linjalla. Jalkakäytävän eteläosan kohdalla oli betoninen suoja puhelinkaapeleille. **Havaintopiste K 6** sijaitti 8 metriä pohjoiseen edellisestä havaintopisteestä länteen kääntyvän kaivannon läntisen pohjoishaaran itäseinässä. Katu oli korkeudella 4,36 m mpy. Raitiotiekiskon (10 cm) alla oli kiskojen perustusta 35 cm, kivistä hiekkaa (tiilenmuruja) 60 cm ja vähän likaista hiekkaa 32 cm, jonka alaosassa oli tummia ohuita raitoja. Alla oli vielä ruskeaa likaista hiekkaa ja kiviä 15 cm ja vähän likaista hiekkaa 20 cm. Puhtaan vaalean hiekkakerroksen, 88 cm, yläpinta oli korkeudella 2,55 m mpy. Sen yläpuolella olevat kerrokset olivat uudempia täyttömaita, joissa oli useita isohkoja lohkottuja kiviä (kiviviemäriin kiviä?). Kaivannon pohja oli korkeudella 1,66 m mpy.

Katariinankadun kaivannosta tuli vain vähän löytöjä (KM 2010059:41-50) kuten muualtakin. **Havaintopisteen K 1** luota hirsien alta tai heti yläpuolelta tuli liitupiipun koristeltu varsipala, koristelemattomia varsipaloja (8 kpl), kahden tinalasitetun fajanssiastian kylkipalaa (hyvin kapeita kohovöitä koristeena), punasavinen astiapala ja kattotiili/kaakelipala, kahden erilaisen lasipullon palaa, pii-iskos ja eläimen luu. **Havaintopisteen K 4** luota otettiin talteen liitupiipun koristelematon varsipala ja nelikulmaisen lasipullon pala.

6. TUTKIMUSTEN TULOKSET

Kirkkokatu, itäinen osa

Kirkkokadun itäisellä osalla on Ruotsin vallan aikana ollut kolmen korttelin osia ja kaksi poikittaista katulinjaa. Kirkkokadun itäisin osa ja Pohjoisranta ovat olleet merialuetta. Myös itä-länsi – suuntainen oja on laskenut mereen Kirkkokadun itäpäässä.

Etupäässä Kirkkokadun eteläisen ajoradan kohdalla uudistettiin kunnallistekniikkaa. Valvonnassa Meritullinkadun ja Mariankadun välisellä alueella noin kolme metriä syvän kaivannon kohdalla oli ennen 1880-lukua kylmämuurattu harmaakiviputkiviemäri 60-80 cm kadunpinnan alapuolella. Viemäriin rakenteita oli aina 140 cm syvyyteen saakka. Länsipäässä se oli keskiosaa syvemmällä maanpinnasta. Kiviviemäriin rakentaminen oli tuhonnut suurimmaksi osaksi vanhat kulttuurikerrokset. Sen alla oli säilynyt vain 10-15 cm vanhaa kulttuurikerrosta ennen luonnollista savea. Kiviviemäriin ja sen kaivannon täyttömaiden pohjoispuolella oli säilynyt noin metrin leveydeltä ja 40-90 cm korkeudelta vanhoja kulttuurikerroksia. Kiviviemäriin pohjoispuolella oli 1,0-1,2 metrin etäisyydellä kiviviemäriä nuorempi nyt käytöstä poistettava keraaminen viemäriputkilinja ja sen kaivanto. Se oli tuhonnut kaikki vanhat kerrokset, sillä se oli kaivettu puhtaaseen harmaaseen saveen saakka. Kiviviemäriin eteläpuolella oli siinä kiinni vuoden 2006 kaukojäähdytysputkikaivanto, jonka alla oli 120-180 cm syvyydessä vain noin 20 cm vanhaa kulttuurimaata.

Alueella ei havaittu vanhoja kiinteitä rakenteita. **Profiili KI 3:n** kiveys 0,8 cm kadunpinnan alapuolella on ilmeisesti vanha pihakiveys, mutta sekin oli vanhan maan sisällä. Lähin vanhan asemakaavan mukainen pohjois-etelä -suuntainen katu on sijainnut idempänä Kirkkokatu 8:n pihaportin kohdilla. Esinelöydöt olivat vähäisiä ja niistä puutui nuorempi esineistö. Se voi tarkoittaa että vanhat 1700-luvun kerrokset on poistettu mahdollisesti uutta asemakaavaa toteuttaessa 1800-luvun alussa. Tähän viittaa myös lähes kaiken kiinteiden rakenteiden puuttuminen

Löydetyt hirsirakenteet liittyivät mitä todennäköisimmin kiviviemäriin tai hiukan varhaisempaan Kirkkokadun rakentamisen 1800-luvun alkuun ja/tai alueen kuivattamiseen mahdollisesti kadonneiden puuviemäreiden avulla. Alue oli kosteata Suon kaupunginosaa, jossa viemärointi on ollut tarpeen.

Meritullinkadun ja Pohjoisrannan välinen alue jäi enimmäkseen ilman valvontaa. Vanhan putkikartan mukaan harmaakiviviemäri on jatkunut mereen saakka. Valvonnan aikana auki olleista kuopista ei havaittu vanhoja kulttuurikerroksia.

Kirkkokatu, läntinen osa

Kirkkokadun läntisellä osalla on sijainnut aiemmin yhden korttelin eteläosat ja länsipuolella Ritarikadun kohdilla pohjois-eteläsuuntainen katu.

Mariankadulla ja Kirkkokadun läntisellä osalla kaukojäähdytys- ja kaukolämpökaivannon syvemmän osan syvyys oli keskimäärin 1,8 metriä. Mariankadun läntisen ajoradan kohdalla luonnollisia maakerroksia ja vanhoja kulttuurikerroksia oli vain kaivannon

itäprofiilin aivan alemmissa osissa noin 1,6 metriä kadunpinnan alapuolella. Suurin osa kerroksista oli uusia täyttömaita Mariankadun rakentamisen ajoilta 1800-luvun alusta, jolloin etelämpänä ollut kallio on louhittu alemmaksi ja pohjoisosaa valvonta-alueella korotettu täyttömailla.

Mariankadun ja Kirkkokadun risteys oli täynnä putkia, johtoja ja betonirakennelmia, jotka olivat tuhonneet alueen kokonaan.

Kirkkokadun pohjoisen ajoradan kohdalla sijainneen syvemmän kaivanto-osan kaksi metriä leveän pohjan eteläpuoliskolla oli 80 cm leveydeltä jo aiemmin Kirkkokadun itäosassa löydetyn kiviviemäriin perustuksen tapaisia pitkittäisiä hirsiiä, jotka olivat 1,6 metriä kadunpinnan alapuolella. Itse viemäriin kiviä ei ollut kaivannossa. Näiden hirsien alla luonnollinen maa oli 40-50 cm:n päässä muiden havaintopisteiden perusteella. Osa tässä välissä olevista maista oli vanhempaa kuin kiviviemäriin kaivannon täyttömaat.

Kaukolämpöputkien ja sen kaivannon alla on säilynyt paksuimmillaan 1,2 metriä paksuudelta vanhoja kerroksia. Päällä oli uudempia rakenteita ja hiekkakerroksia 1,1-1,3 metriä.

Syvemmän kaivannon pohjoisosassa kiviviemärikaivanto ja kaukolämpökaivanto olivat vierekkäin, jolloin vanhat kerrokset olivat tuhoutuneet ylempää. Vanhoja kerroksia oli vain 60 cm kapealla kaistaleella noin 1,4 metriä ajoradan alapuolelta lähtien (kaivannon itäpäässä). Kaivannon länsipäässä kiviviemäriin hirsiperustuksia ei löytynyt, joten tumma vanha maa levittäytyi osittain kaivannon kaivaustason koko alueelle. Viemäriin alapinta on sijainnut täällä jo putkikaivannon pohjan yläpuolella.

Kaivannon länsipäästä löytyi kahden lattiarakenteen jäännökset. Itäisempi oli kapeassa kaksi metriä pituisen pohjoispuolen sivukaivannossa. Jalkakäytävän pinnasta noin 1,8 metrin syvyydessä sijaitseva rakenne ei ulottunut pääkaivantoon saakka. Lännempänä syvemmän kaivanto-osan pohjoisprofiilista tuli esiin kolmen metrin levyinen lattiarakenne, joka oli jatkunut itse kaivantoon. Ensiksi mainittu rakennelma oli jalkakäytävän pinnasta 1,6-1,8 metriä alempana rakenteen laskeutumisessa itään päin. Sen päällä oli tummaa maata, jonka yläpinta oli 1,3 metriä jalkakäytävän alapuolella.

Kaivannon länsipään eteläprofiilissa oli kaksi pohjois-etelä -suuntaista kiviviemäriä, jotka osoittavat syvän kaivannon kohdalla sijainneen itä-länsisuuntaisen kiviviemäriin kuten myös vanhoja viemäriinjonoja kuvaava kartta.

Esinelöydöt olivat vähäisiä ja niistä puuttui nuorempi esineistö. Se voi tarkoittaa että vanhat 1700-luvun kerrokset on poistettu mahdollisesti uutta asemakaavaa toteuttaessa 1800-luvun alussa. Tähän viittaa myös ehkä vanhojen kiinteiden rakenteiden puuttuminen vanhan maan pinnalta. Rakenteita, puisia lattioita, oli vain vanhojen maiden alaosissa..

Ritarikatu

Ritarikadun kaukojäähdytysputkilinjan kohdalla Ritarikadun keskilinjalla on sijainnut aiemmin länsipuolella olleiden kahden korttelin itäosat ja yhden poikittaisen kadun linja ja/tai pohjois-eteläsuuntainen katu eri karttatutkielmien mukaan.

Ritarikadun noin 1,7 metriä syvä kaukojäähdytysputkikaivanto oli käytöstä poistetun keraamisen viemäriinjan (1880-luku) kohdalla ja heti sen länsipuolella oli toinen käytössä oleva viemäriinja. Niiden takia itse kaivannossa ja valtaosassa profiileita oli uusia täyttöhiekkakerroksia. Vain itäprofiilin eteläpään alaosaan oli 1,1-1,4 metriä maanpinnan alapuolella 40-60 cm paksuudelta todennäköisesti vanhoja 1800-luvun alun täyttömaita. Kaivannon pohjatason alle tehdyn tasokaivausalueen kohdalla oli vanhaa täyttömaata, jossa oli kiviä, tiiliä ja paalun pää mutta myös lankun pää. Ritarikadun tämän osan kohdalla on ollut kostealla alueella itä-länsisuuntainen oja ja juuri tällä kohtaa on sijainnut sen ylittävä pohjois-etelä –suuntainen katu ja silta useiden vanhojen karttojen mukaan. Toisten karttojen mukaan kohdalla on sijainnut kadun länsipuolisten tonttien itäreunat. Kyseessä voi olla sillan tukipuu, mutta viereinen lankku viittaa myöhempään aikaan. Alkuperäistä 1800-luvun alun maanpintaa ei kaivannossa ilmeisesti ollut säilynyt, sillä putkityöt olivat tuhonneet alueen.

Rauhankatu

Rauhankadun kaukojäähdytyskaivannon alueella kadun pohjoisella ajoradalla on sijainnut kolmen pohjoispuolisen korttelin eteläosat ja 2-3 poikittaista katulinjaa.

Rauhankadun 1,7 metrin syvyisen kaivannon alaosaan uudempien täyttömaiten alla 1,2-1,6 metriä kadunpinnan alapuolelta lähtien oli lähes koko kaivannon pituudelta 20-60 cm paksuudelta vanhaa tummaa maata. Kaivannon itäisimmässä osassa vanhaa tummaa kulttuurimaata oli vielä 2,6 metrin syvyyteen saakka (ainakin 1,4 metriä paksuudelta). Jo hiukan lännempänä vanha kulttuurikerros oheni, sillä Ritarikatu 13:n keskiosan koekuopan kohdalla sitä oli jo vain 60 cm paksuudelta ennen luonnollista savea.

Kaivannon itäpäästä tuli esiin myös katkelmia tumman maan sisällä olleesta puisesta lattiarakenteesta. Lännempää muutamassa kohdassa näkyi puita, mutta suurempia rakenteita ei tullut esiin tasosta tai profiileista.

Kaivannon länsiosassa alempien kerrosten koostumus muuttui epämääräisemmiksi maaston alkaessa kohota kohti Snellmaninkatua ennen kaivannon länsipään kallioaluetta, joka nousi 0,7 metrin päähän kadunpinnasta. Kallion itäreunalta löydettiin yhden metrin syvyydestä vanhan pohjois-etelä suuntaisen kadun, Hämeentien, kiveys. Tämä kaupungin yksi päätie oli johtanut Suurtorilta pohjoiseen kohti Siltasaarta. Kadun molemmilla puolilla kaivannon kohdalla on sijainnut Ruotsin vallan aikaan asuinkortteleita.

Hallituskatu

Hallituskadun länsiosassa ja idempänä sen pohjoispuolella on sijainnut Ruotsin vallan aikana Koulukatu. Nykyisen kadun keskiosassa on ollut erillisiä rakennuksia/tontteja tai ollut autiona koko Ruotsin vallan ajan ennen uuden asemakaavan mukaisen Hallituskadun tekemistä 1800-luvun alussa. Viimeisenä siellä oli ollut kivinen koulurakennus (purettu 1843). Kadun itäosassa on ollut tontteja samaan aikaan koko ajan.

Kaukojäähdytyskaivannon kohdalla Hallituskadun eteläisellä ajoradalla ei ollut kuitenkaan mitään merkkejä kyseisistä rakennuksista tai vanhoista kerroksista. Asvaltin alla ollut mukulakiveys oli kadun uutta kiveystä ennen sen asvaltoimista. 40-50 cm syvyydessä ollut kallio on louhittu ennen Hallituskadun tekemistä matalammaksi lähes koko kaivannon alueella itäpäätä lukuun ottamatta.

Unioninkatu

Keskimäärin 1,5 metriä syvä kaukojäähdytyskaivanto on sijainnut vanhojen karttojen mukaan kahden itäpuolella sijainneen korttelin ja niiden välisen kadun ja pohjois-etelä – suuntaisen Läntisen Kirkkokadun leikkauslinjalla.

Unioninkadulla läntisellä ajoradalla ja osittain jalkakäytävällä tavattiin vain muutamassa kohdassa vanhoja kulttuurikerroksia. Kaivannon pohjoisosassa kallio oli louhittu 1800-luvun alussa uutta asemakaavaa tehtäessä, joten paikalla olleen asutuksen jäännökset oli tuhottu. Kohdalla oli myös uudempi maanalainen betonirakenne ja sen rakentamiseen liittyviä kerroksia.

Kaivannon keskiosassa yliopiston päärakennuksen portaiden edessä oli kahdessa kohtaa hyvin lyhyet katkelmat vanhaa tummaa hiiltynyttä maata sekä katukiveystä/pihakiveystä ja sen alla tummaa hiiltynyttä maa 65 cm jalkakäytävän alapuolella korkeuksilla 7,14 ja 7,06 m mpy. Kerrokset olivat vain 15 ja 45 cm paksuja. Niiden alla oli puhdasta hiekkaa ja päällä täyttöhiekkvoja Unioninkadun rakentamisen ajoilta. Kaivannon keskiosassa puhdas luonnollinen hiekka oli 65-110 cm kadunpinnan alapuolella.

Kaivannon eteläosassa ylemmät kerrokset muodostuivat vanhoista 1800-luvun alun alueen uudelleenjärjestelyn täyttömaista ja uusista putkikaivantojen täyttömaista. Puhdas luonnollinen hiekka oli täällä 100 cm kadunpinnan alapuolella.

Sofiankatu

Sofiankatu on kaupungin harvoja säilyneitä vanhoja katulinjoja, jonka eteläpäässä on ollut rantaviiva vielä 1700-luvun alussa. Se oli siirtynyt vain hiukan etelämmäksi 1800-luvun alkuvuosiin mennessä.

Sofiankadun eteläpään kunnallistekniikan korjausalueelta tuli entisen kunnallistekniikan takia vain sekoittuneita hiekkakerroksia. Vain pieni katkelma vanhaa kerrosta tai

siirreltyä vanhaa maata paljastui kadun lounaispään havaintopisteen alaosa korkeudella 0,40 m mpy kohdasta, joka on ollut vielä 1600-luvun lopussa rantaviivalla.

Pohjoisesplanadi

Alue on ollut vielä 1800-luvun alussa rantaviivan kohdalla tai vesialueella. Kaupungin korttelit on piirretty eri kartoissa ulottumaan meren saakka. Rantaviivalla ja edustan vesialueella on sijainnut laitureita ja ranta-aittoja.

Kunnallistekniikan korjaamisen valvonta-alueelta ei tullut esiin mitään vanhoja rakenteita vaan ainoastaan putkia ja niiden kaivantojen profiileista uusia ja vanhoja täyttömaita/kulttuurimaita. Kadun rakennekerroksia ja uudempia täyttömaita 1800-luvun alusta oli enemmän merialueella sijainneella alueella valvonta-alueen länsiosassa. Vanhat täytökerrokset/kulttuurikerrokset alkoivat maanpinnasta 1,7 ja 1,2 metriä alaspäin. Ne olivat 1,5 ja 1,4 metriä paksuja. Niillä oli täytetty rantaviivaa tarkoituksella ja luonnollisella muodostumisella. Koskematon luonnollinen savi oli -0,48 m mpy:n korkeudella.

Katariinankatu

Katariinankatu on Helsingin harvoja säilyneitä vanhoja katulinjoja, jonka eteläpuolella on sijainnut rantaviiva Ruotsin vallan aikana 1800-luvun alkuun saakka. Kadun eteläpäässä on vuoden 1721 kartan mukaan ollut ison vihan aikaisen venäläisen linnoituksen erillinen valli (ja vallihauta?) ja kadun pohjoispäässä lännestä linnoitukseen johtanut tie. Kadun eteläosassa on sijainnut myös koko Ruotsin vallan ajan itä-länsi – suuntainen poikittainen katu (*Södra Strandgatan, Stora, Nedre Strandgatan, Sjögatan, Södra, Stora Sjögatan*) **havaintopiste K 2** kohdalla ja pohjoispuolella.

Lähes kaikki Katariinankadun vanhat kerrokset olivat tuhoutuneet viemäputkien, kaapeleiden ym takia. Kadun keskelle tehdyille uudelle viemäriinjalle kaivettiin noin kaksi metriä syvä kaivanto. Sen itä- ja länsipuolella kaivettiin vähemmän.

Kadun kunnallistekniikan uudistamisalueen mielenkiintoisin kohde oli ennen 1880-lukua tehty harmaakiviputkiviemäriinja kadun keskilinjalla. Sen länsipuolella sijaitsi nuorempi keraaminen putki, lasitettu saviputki, joita asennettiin 1880-luvun alusta lähtien. Kylmämuurattu viemäri oli kadun eteläosan pohjasavialueella rakennettu puuarinan varaan. Siirryttäessä pohjoisemmaksi hiekkamaille puuarinaa ei ollut enää. Itse viemäri oli 1,0-1,2 metriä leveä ja 0,7-0,8 metriä korkea. Sen aukko oli noin 40x40-60 cm. Se oli vuorattu ulkopuolelta osittain savella. Sitä varten kaivettu kaivanto oli vain hiukan leveämpi. Viemäriin kattokiven yläpinta oli 0,8-1,1 metriä kadun alapuolella. Viemäri laski hiukan nopeammin etelään päin kuin nykyinen kadunpinta (4,36-2,25 m mpy). Vastaavanlainen viemäri oli löydetty tämän raportin Kirkkokadun valvonnassa.

Puhdas luonnollinen hiekka oli hieman paremmin säilyneellä viemäriin itäpuolella kadun keski- ja pohjoisosassa hiukan alempana tai samalla korkeudella kuin viemäriin kattokivi eli noin 0,8-1,0 metriä kadunpinnan alapuolella. Puhtaan hiekan päällä oli muutamassa kohdassa punertavaa palanutta hiekkää, ohuet palokerrokset tai sekaista nokista laasti-tiilikerrosta korkeudella 3,4-3,6 m mpy ennen uusia täyttömaita. Kyseessä voi olla

alkuperäinen maanpinta ja vuoden 1654 tulipalon jäljet. Vuoden 1808 tulipalokerroksia ne tuskin ovat, sillä katupinta on niiden kohdilla täytynyt sijaita suunnilleen samalla korkeudella kuin nyt viereisten 1700-luvun puolivälin jälkeisten Sederholmin ja Bockin rakennusten takia. Sen sijaan katua on täytynyt nostaa eteläpään mentäessä. Katu sijaitsee nyt eteläpäässä korkeudella 2,25 m mpy kun 1800-luvun alkuun saakka ranta on sijainnut täällä. Pohjoisesplanadin havaintopisteissä vanhojen kerrosten ylimmät osat olivat korkeudella 0,65 ja 1,05 m mpy. Vanhoja katukiveyksiä ei tullut esiin mistään vaan ne ja alapuoliset kivien laskuhiekkakerrokset on vaihdettu useaan kertaan.

Katariinankadun eteläosassa sijaitsevan **profiilin K 1** itäpuoliset kerrokset poikkesivat muista dokumentoiduista kohdista. Heti viemäriin vieressä korkeammalta kuin viemäriin kattokivi erilaiset kerrokset ulottuivat katupinnan alapuolelta 0,6 metrin syvyydestä kaivannon pohjan alapuolelle noin 2,2 metriä syvyyteen saakka. Kadun keski- ja pohjoisosissa vastaavassa kohdassa luonnollinen puhdas hiekka alkoi jo 0,8-1,0 metrin syvyydessä maanpinnasta. Samoin **havaintopisteessä K 2** edellisen pohjoispuolella oli 1,7 metrin syvyyteen saakka uusia ja vanhoja kerroksia. Näillä aina katualueina olleilla kohdilla ei ole ollut muita rakenteita kuin venäläisten ison vihan aikaisen linnoituksen ulkopuolella ollut valli. Kyseeseen tulee siis sen mahdollisen vallihaudan täyttäminen. Kiviviemäri on kaivettu näiden kerrosten läpi.

Mahdollista ja ehkä todennäköisempää on, että nämä kerrokset liittyvät sittenkin kadunpinnan nostamiseen. Ylin luonnollinen kerros, savi, on Pohjoisesplanadilla korkeudella -0,48 ja -0,32 m mpy, Katariinankadun eteläpäässä **havaintopisteessä K 1** 0,06 m mpy, **profiili K 1** kohdalla 0,30 m mpy ja **havaintopisteessä K 2** kohdalla 1,04 m mpy. Vanhojen kerrosten paksuus on **havaintopisteessä P 1** 1,0 metriä, **havaintopisteessä P 2** 1,5 metriä kuten myös **profiilin K 1** itäpuolella. Niiden päällä on **havaintopisteessä P 1** 1,65 m, **havaintopisteessä P 2** 1,2 m ja **profiilin K 1** itäpuolella 0,65 m uusia täyttömaita, joten uudempien täyttömaitten paksuus kasvaa entistä merenrantaa kohti. Pintakorkeudet nykyisille kadunpinnoille ja säilyneille vanhoille kerroksille ovat vastaavissa kohdissa 2,33/0,60 m, 2,17/1,05 m ja 2,50/1,84 m mpy. Yläpuolelta puuttuu ainakin Katariinankadun kohdalta vanhat pintakerrokset (mm. katukiveys?)

Huomioon on otettava myös että merenpinta on sijainnut aiemmin korkeammalla. Eri teorioiden mukaan se oli 1640-luvulla 90 cm tai 30 cm ja 1800-luvun alussa 60cm tai 30 cm nykyistä korkeammalla. Aikaisempien arkeologisten tutkimusten aikana tehdyt havainnot näyttäisivät tukevan jälkimmäisen teorian pienempiä lukuja.

Loppusanat

Vuosien 2009-2011 valvonnat kaukojäähdytys- ja kaukolämpöputkityömailla ja kunnallistekniikan uudistamisen työmailta eivät tuoneet yllättäviä tuloksia. Aiemmistä vastaavanlaisista valvonnoista oli saatu jo vihjeet esille tulevien kerroksien korkeuksista, paksuuksista ja rakenteista. Vanhoilla katu-alueilla, joissa tietenkään ole ollut rakennuksia ja kerrokset ovat olleet ohuita, kunnallistekniset työt olivat tuhonneet alueet käytännössä kokonaan. Vanhojen tonttien alueilla oli paksultä täyttömaata uuden 1800-luvun asemakaavan mukaisten katujen toteuttamisen ajoilta tai uudempien viemäriinjojen ym takia. Samoin uusien katujen tieltä on raivattu silloin tarvittaessa

vanhat kulttuurikerrokset ja kalliit pois. Entisillä ranta-alueilla maapintaa on nostettu ja merialuetta täytetty.

Mielenkiintoisimpia kohteita ja missä vanhojakin 1600- ja 1700-luvun rakenteita ja kulttuurikerroksia oli säilynyt, oli Kirkkokadulla ja Rauhankadulla. Kaivantojen alakerroksissa oli tummaa kulttuurimaata ja ainakin kolmen rakennuksen puulattian jäännöksiä. Kirkkokadulla ja Katariinankadulla oli suorat kylmämuuratut harmaakiviviemäriinjat. Ne olivat kuitenkin jo 1800-luvun jälkipuoliskolta. Kirkkokadun pari (viemäri)hirsikaivoa (ja mahdolliset puiset viemäriinjat) liittyivät todennäköisesti alueen kuivattamiseen jo ennen kiviviemäriin tekemistä.

HELSINGISSÄ 20.12.2012

Markku Heikkinen

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTO

Helsingin kaupunginarkisto:

Berndt Aminoffin arkisto
Tonttikortisto

Maistraatin arkisto

Helsingin kaupunginmuseo:

"Beskrifning till Hellsingfors Stadz Tompter och åkrar, såsom dhe A:o 696 äre refwadhe och Characterade" Kopio alkuperäisestä, Ruotsissa sijaitsevasta asiakirjasta Lantmät. lev. 1892 nr. 27 (kartavd.st.form.).RA

PAINAMATON AINEISTO

Teemu Mökkönen: Helsinki – Helsingfors. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Museovirasto. Rakennushistorian osasto. 2002.

KIRJALLISUUS

Helsingin historia, osat I ja II. Helsinki 1950.

Pekka Kärki 1981: Helsinkiläisiä porvaristaloja pikkuvihan aattona. Narinkka 1981.

Tiina Merisalo 1995: Sederholmin kivitalo - porvaristalon vaiheita hyödyn ajalta 1990-luvulle. Narinkka 1995.

O. Stenius (toim.) 1969: Helsingin asemakaavahistoriallinen kartasto. Helsinki.

KARTAT

Geometrisk Grundritning Öfwer Stapel Staden Hellsingfors i Nyhland och alle des tillhörige åkrar afmätta ANNO 1696 af Sahl Lars Forssell renoverat och beskrefwen Anno 1707. Alkuperäinen Ruotsin valtionarkisto. Signum: Lantmät. lev. 1892. Nr 27 (Kartavd. m. format)

Geometrisk Carta Öfwer Belägenheten af Helsingfors, jemte de derstädes af Ryssarne anlagde Defensions Wärck. 1721. Kopioinut Johan Cronhielm. Alkuperäinen Ruotsin sota-arkisto. Signum IX nr 99.

Proiect Öfwer Helsingfors Stads Anläggning. Axel Löwen 1723. Alkuperäinen Ruotsin sota-arkisto. Signum: IX nr 1.

Relationsritning. Plan af Ullricasborg och Broberget samt Helsingfors stad, Allekirjoittaneet A. Ehrensward ja F.W. Hoppe 1752. Alkuperäinen Ruotsin sota-arkisto. Signum: IX nr 51.

Geographisk Charta öfwer Helsingfors Stad Med dess närmaste belägenhet. A. E. Gete 1763. Alkuperäinen Ruotsin sota-arkisto. Signum: IX nr 57.

Plan-Ritning öfver Helsingfors Stad. Sådan den befants efter Eldsvådan d,1 7 November 1808. O.N. Wahlberg (A. Silvan, J.V. Ekwall). HKM. XIV:17.

Uudelleenrakentamisen edistymisestä kuvaava kartta. Anders Kocke 1820. Kansallisarkisto.